РЕСПУБЛИКАДИН ЖЕМИЯТДИННИ СИЯСАТДИН ГАЗЕТ

Лезги Газет

Жуван Ватан, ватанэгьлияр, дидед чIал хуьх!

Баркаллу хва

Сейфедин Къулиеван - 115 йис

Европадин сергьятра авай дагълух хуьрерин арада виридалайни кьакьанда авай Къурушрин хуьр Шалбуздагъдин кIанив, гуя кьепIина авайди хьиз, экIя хьанва. Им а кьадар гуьзел, Женнетдин багъ хьтин чка я хьи, инсанар, и кар гьисс тийиз, и гуьрчегвилин суьгьуьрда гьатзава. И хуьруьн девлетлу тарих къадим заманайрилай гатIунзава. И ерийрай тIвар-ван авай, баркаллу инсанар гзаф акъатнава. Абурукай сад пуд сеферда Ленинан ордендин сагьиб, Социализмдин Зегьметдин Игит **Сейфедин КЪУЛИЕВ** я.

Ам 1908-йисан 15-июндиз Рамазан Къулиеван гзаф аялар авай кесиб хизанда дидедиз хьана. Дагъдин аялар фад акьалтда, чIехибурухъ галаз са цIарцIиз фад къведа. Буба рагьметдиз фейила, Сейфединан гьатта пуд йисни хьанвачир. Амма вахтуни уьмуьр вичин къайдайриз муьтIуьгъарда. ГъвечIи чубан Сейфединан, хуьруьн маса аялринни хьиз, хайи дагъларал иллаки рикI алай...

» 4

1920–йисалай акъатзава №24 (11085) хемис 15–июнь, 2023–йис WWW.LEZGIGAZET.RU Къимет «Дагпечатдин» киоскрай – 16 манат

ЦIи Дагъустанда 139 мектебда цIийикIа туькIуьр хъувунин кIвалахар кьиле тухуда

Жавабдарвал тахьайла…

Хийир ЭМИРОВ

13-июндиз Дагъустан Республикадин Кьил Сергей Меликова йикъан месэлайрай совещание кьиле тухвана. Анал здравоохраненидин, образованидин дараматар эцигунин, бинедилай ремонт авунин месэлаяр веревирдна. Идан гьакъиндай «Лезги газетдиз» РД-дин Кьилин пресс-къуллугъди хабар гана.

Сифте нубатда Сергей Меликова муниципалитетрин кьилериз яшайишдин дараматар эцигиз чара ийизвай чилер хкягъунив жавабдарвилелди эгечIуниз эвер гана. Ада бязи хуьрера здравоохраненидин ва образованидин имаратар агьалияр яшамиш жезвай чкайривай яргъара ва къулайсуз чкайра эцигуниз талукь мисалар гъана.

«Яшайишдин дараматар эцигзавай чил хуьруьн лап патав хьана кIанда. Инсанар 1-2 километрдин мензилдиз ФАП-диз ва я школадиз тефидайвал. Яшайишдин дараматар авай чкайриз рекьер, газдин, электричестводин ва маса линияр тухуниз талукь месэлаярни фикирдай акъудна кIандач», - баянар гана Сергей Меликова.

Республикадин ва федеральный программайрин сергьятра аваз 2023-йисуз республикада яшайишдин метлеб авай 93 дараматдин проектар туькIуьрда ва абур эцигун патал пул чара ийида. Идан гьакъиндай мярекатдал РД-дин эцигунрин ва архитектурадин ва ЖКХ-дин министр Артур Сулейманова малумат гана.

Гьа гьисабдай яз, ихтилат образованидин 62 объектрикайни физва. КIелдай 22778 чка авай 54 школадикайни 1371 аял тербияламишдай 8 бахчадикай. Гъилевай йисуз планда къалурнавайвал, образованидин 48 дарамат ишлемишиз вахкудайвал я.

Здравоохраненидин имаратрикай рахайтIа, цIи 6 объект эцигдайвал я. 4 дарамат эцигиз гъиле кьунва. Анрал эцигунринни монтаждин кIвалахар тамамарзава. Абурук акатзава: Къизилюрт шегьердин аялар хадай кIвал, Лак райондин Къумух хуьре ва Избербаш шегьерда - больницайрин дараматар ва республикадин онкологиядин диспансер патал МРТ-дин дарамат.

- Алай йисуз республикада здравоохраненидин сифтегьан звенодин 74 дарамат бинедилай ремонтда, - хабар гана РД-дин здравоохраненидин министр Татьяна Беляеводи. - 55 дараматдал исятда эцигунринни монтаждин кIвалахар кьиле физва. 35 дарамат - 50 процентдин, 15 объект 55-90 процентдин гьазур хьанва, 14 дараматдал кIвалахар куьтягьнава. Амай объектрал гьазурлухвилин кIвалахар тамамарзава, сметадин документар гьазурзава.

РД-дин образованидин ва илимдин министр Ягья Бучаева хабар гайивал, гъилевай йисуз Дагъустандин 139 школа ремонт авун лазим я.

Совещанидал регионндин шегьерра ва районра ЕГЭ ва ОГЭ вахкуниз талукь месэлайрикайни ихтилат фена. Гьа гьисабдай яз, имтигьанар вахкузвай чIавуз къайдаяр чIуруниз рехъ гуникайни. Ягья Бучаева хабар гайивал, Кьурагь районда ОГЭ вахкудайла лап чIуру крариз рехъ гана. Адан гафаралди, видеокамераяр авай кабинетрай акурвал, имтигьан вахкузвай 100 школьникдикай куьмек тагана амайди анжах 4 кас тир. Амайбуруз патал атанвай инсанри куьмекар гана. ОГЭ-дин нетижаяр инкарнава ва школьникри цIийи кьилелай имтигьан вахкудайвал я.

Сергей Меликова энгел тавуна райондин образованидин управленидин начальник къуллугъдилай алудунин тапшуругъ гана. ГьикI лагьайтIа, экзаменар тешкилдайла ада регьбервал гузвай управлениди гъалатIриз рехъ гана.

«Эгер ам принципиальный, истемишдай ва имтигьанриз гьазур хьуниз талукьарнавай совещанидал гайи тапшуругъар дуьздаказ кьилиз акъудзавай кас тиртIа, ихьтин чIуру гьаларни арадал къведачир», - къейдна республикадин Кьили. Ада регионндин МВД-дивай и месэладиз талукь ахтармишунар кьиле тухун тIалабна.

Къейд ийин хьи, ихьтин татугай дуьшуьшар са шумуд маса муниципалитетдани арадал атана. И кардихъ галаз алакъалу яз, С.Меликова республикадин шегьеррин ва районрин администрацийрин векилар имтигьанрин нетижайрин гьакъиндай жавабдарвал абурун хиве гьатзавайдан гъавурда туна.

Образованидин хилез талукь ихтилат давамаруналди Сергей Меликова хабар гайивал, Махачкъалада пулсуз кампус-программированидин «Школа 21» мектеб пайда жеда. Школа герек вири шейэралди, техникадалди тадаракламишунал Сбербанк машгъул жеда. И кариз акъатзавай вири харжар сенатор Сулейман Керимова вичин хивез къачузва. Республикадин Кьили регион вилик тухуник аквадай хьтин пай кутазвай сенатордиз сагърай лагьана.

Нумрадай кIела:

ЖЕМИЯТ

Дагъустанди адаз лувар гана

…Эмироврин хизандин библиотекада вич са кьадар еке тушир ктаб хуьзва. Ам Дагъустандин баркаллу хциз, авиациядин полкунин командир, Советрин Союздин Игит Валентин Аллагьярович Эмирован уьмуьрдиз ва женгинин кьегьалвилериз талукьарнавайди я. Ам летчик телеф хьайидалай гуьгъуьниз, 1942-йисан октябрдиз, чапна. Ам командиррин, женгерин юлдашрин рикIел хкунрикай ибарат я. Ктабдин тIвар «Лувар квай пагьливан» я.

» 3

ЮБИЛЕЙ

Машгьурвилин дережа хвена

Ражидин Идаятовичан чIехи лайихлувал мадни адакай ибарат я хьи, ада Дагъустандин государстводин университет тешкилай ва кIвачел акьулдай йисара Дагъустандин филологиядин хилез талукь кIелунинни методикадин база арадал гъун патал хсуси гзаф къуватар серфна. Адан регьбервилик кваз кIелунин планар, программаяр туькIуьрна, учебникар ва маса пособияр акъудна..

» 5

УЬМУЬР

Чарадан аялар жедайди туш

КIвале тербиядиз фикир гузвач. Алай девирда мублагьвилелди хьанвай гаджетрихъни тIимил писвал авач. Сир туш, алай вахтунда чIехи пай аялар телефонра «ацукьнава». Абур нихъ галаз рахазватIа, соцсетра квекай ва гьихьтин фикирар кхьизватIа, квел машгъул ятIа, чIехи пай диде-бубайриз хабар авач. Са гафуналди, къенин йикъан аялдал гуьзчивал алач.

» 6

ЯШАЙИШ

Алава арзаяр кьабулда

Алай йисуз РД-дин экономикадин ва мулкар вилик тухунин министерстводи арзаяр ганвай 153 карчидиз санлай къачурла тахминан 20 миллион манатдин кьадарда аваз куьмек гунин гьакъиндай къарар кьабулнава. Арзаяр ганвай вирибурухъ галаз икьрарар кутIуннава ва абурун чIехи паюнив такьатар агакьнава.

» 8

ЧIАЛ

Хайи чIалан хазинадив

Жуван чIала гаф аваз, маса чIалай гаф къачуна ишлемишун герек авачир кар я. Месела: чарх – араб гаф, шекер – туьрк гаф, дапур лезги гаф я. Ватан – араб, перес – фарс, диге – лезги гафар я. Чна рахунра, кхьинра гьи гафар ишлемиш авуна кIанда? Гьелбетда, лезги гафар.

» 10

Шабагъар вахкана

Агъмед МАГЪМУДОВ

9-июндиз РД-дин Кьил Сергей Меликова яшайишдин жуьреба-жуьре хилера тафаватлу хьайи са жерге дагъустанвийрив государстводин шабагъар вахкана. Абуруз лайихлу хьайибурун арада чи ватанэгьлиярни ава.

РД-дин Кьилин Указдалди, республикадин Гьукуматдин Председателдин заместитель Нариман Абдулмуталибоваз Дагъустан яшайишдинни экономикадин рекьяй вилик финик кьетIен пай кутунай медаль гана. Идалай гъейри, Лезги театрдин кьилин режиссер Казбек Думаеваз – «РД-дин лайихлу артист», республикадин халкьдин ятармишунрин кIвалин кьуллугъчи Алихан Мегьамедрагьимоваз «РД-дин искусстводин лайихлу деятель» тIварар ганва.

Мадни, Сергей Меликован Указдалди, СтIал Сулейманан районди Курхуьруьн 2-нумрадин юкьван мектебдин директор Эмирулагь Абдулазизоваз «РД-дин образованидин лайихлу кьуллугъчи» тIварни ганва.

Къимет гана

Диндин алим Ямин гьажи Мегьамедова гьазурнавай «Пак Къуръан ва адан манайрин таржума лезги чIалал» ктабдиз РД-дин муфтиятдин экспертрин дестеди разивилин къимет ганва. Кьейд ийин хьи, виликдай и ктаб Урусатдин Муфтиятдин ва РАН-дин востоковеденидин институтдин муьгъуьрар алаз кьуд седерда (садра - Мединада) чапдай акъатна. Гила абурал Дагъустандин муфтиятни алава хъхьанва.

Алатай гьафтедин эхирра РД-дин муфтий Агьмад гьажи Абдуллаева лезги жемиятдин векилрихъ галаз гуьруьш кьиле тухвана. Ана РД-дин милли сиясатдин ва динрин крарин рекьяй министр Э.Муслимова, Махачкъаладин мэрдин заместитель С.Исакьова, РД-дин Хатасузвилин советдин секретардин заместитель С.Гьамидова, Я.Мегьамедова ва масабуру иштиракна.

Республикадин муфтийди Къуръандин аятрин манаяр лезги чIалаз элкьуьрун хушдиз кьабулна ва Ислам дин машгьур авунин карда Дагъларин уьлкведин алимрин еке зегьмет чIугвазвайди кьейдна.

Аллагьди чи халкьдиз и кар менфятлу авурай!

Куьрелди

Чи мухбир

Алатай гьафтедин эхирра Махачкъалада Дагъустандин Госсоветдин гьуьрметлу председатель, РФ-дин Зегьметдин Игит Мегьамедали Мегьамедован экуь къаматдиз бахшнавай мемориалдин кьул ачухна.

Мярекатда РД-дин Кьил Сергей Меликова, РФ-дин Президентдин Администрациядин Руководителдин заместитель Мегьамедсалам Мегьамедова, республикадин жемиятдинни сиясатдин векилри ва масабуру иштиракна.

Кьейд ийин хьи, мемориалдин кьул РД-дин Гьукуматдин КIвалин дараматдал алкIурнава. Ина М.Мегьамедова саки 25 йисуз кIвалахна, абурукай 15 йисуз лагьайтIа, республикадин кьиле акъвазна. Эгер Мегьамедали Мегьамедов чи арада амайтIа, 15-июндиз адан 93 йис тамам жедай.

* * *

Дагъустандин регион идара ийидай центрада (ЦУР) цIийи регьбер тайинарнава. Ведомстводин кьиле виликдай РД-дин Кьилин информациядин сиясатдин Управленидин ва пресс-кьуллугъдин отделдин начальник яз кIвалахай Ислам Мусаев акъвазнава.

РикIел хкин, виликдай и кьуллугъдал Султан Абдуралимов алай. ЦУР-дин кIвалахдин асул везифа соцсетрин куьмекдалди республикадин агьалийри жуьреба-жуьре ведомстволриз, государстводин идарайриз рекье твазвай арзайриз къимет гун ва абура къарагъарнавай месэлаяр гьялзавай къайдадал гуьзчивал тухун я.

* * *

13-июндиз илимдин, техникадин, эдебиятдин, публицистикадин, искусстводин, архитектурадин хилерай государстводин премияр гунин рекьяй РД-дин Кьилин патав кардик квай комиссиядин заседание кьиле фена. Адан сергьятра аваз, комиссиядин членри, чинебадаказ сесер гунин нетижада, премияр чара ийидай кIвалахар хкяна.

РикIел хкин, эдебиятдин хиляй премия къачун патал теклифнавай ктабрин арада Мансур Куьревидин (Низами Абдулгьамидован) "Етим Эмин (1840-1880)" ктабни авай. Анжах ам премийрин сагьибрин жергейра гьатнач. Эдебиятдин хиляй теклифнавай 9 кIвалахдикай премияр гун патал кьвед хкяна: Миясат Муслимовадин «Диалог с Данте» ва Шиитханум Алишевадин «Исповедь страждущей души» (къумукь чIалал) ктабар.

Важиблу майдан

Дагъустандин делегацияди и йикъара Санкт-Петербургда кьиле физвай экономикадин международный форумда иштираквава

Чи мухбир

14-июндиз Санкт-Петербургда экономикадин международный форумдин кIвалах гатIунна. 17-июндалди давам жедай и важиблу мярекатди чи уьлкведин экономикадинни яшайишдин уьмуьрда кьетIен чка кьазва, гьикI лагьайтIа ана дуьньядин 100-лай виниз уьлквейрин векилри иштираквава.

Лагьана кIанда, экономикадин форум Урусатдин регионар патални инвестицияр желб ийидай, жуьреба-жуьре карханайрихъ галаз икьрарар кутIундай, цIийи амадагар жагъурдай майдандиз элкьвенва.

Дагъустандин цIи форумда кьвед лагьай сеферда иштираквава. Республикадин делегациядик РД-дин Гьукуматдин Председатель Абдулмуслим Абдулмуслимов, сад лагьай вице-премьер Руслан Алиев, Халкьдин Собранида РД-дин Кьилин Векил Нуьсрет Омаров, экономикадин ва мулкар вилик тухунин министр Гьажи Султанов, туризмдин ва НХП-дин министр Эмин Мерданов, карчияр, инвесторар ва масабур ква. Делегациядиз Дагъустандин Кьил Сергей Меликова регьбервал гузва.

Кьейд ийин хьи, форумда Дагъларин уьлкведи хсуси стенддни гьазурнава. Иштиракчийриз стенддин куьмекдалди Дагъустандин инвестиционный проектрихъ, туризмдин, промышленностдин, яшайишдин маса хилерихъ галаз таниш жедай мумкинвал ава.

ГьакIни стенддал алай йисуз 100 йис тамам жезвай Дагъустандин халкьдин шаир Расул Гьамзатован уьмуьрдиз ва яратмишунриз талукьарнавай пIипIни кардик кутунва. Кьилди къачуртIа, ана шаирдин ктабар, архивдай къачунвай шикилар, жуьреба-жуьре документар эцигнава.

Пуд лагьай чкадал

Гьазурайди – Муса АГЬМЕДОВ

«Дагъустандин экономика» телеграм-каналди кхьизвайвал, официальный статистикадин делилралди, кIвалахдик квачир агьалийрин кьадардал гьалтайла, Дагъустан СКФО-да пуд лагьай чкадал ала.

Санлай къачурла, СКФО-да и категориядик акатзавай агьалийрин кьадар 114 агъзур касдиз барабар я, кьилди Дагъустанда лагьайтIа, кIвалахдалди таъмин тушир 15,7 агъзур кас ава.

Чешмеди кьейдзавайвал, Кеферпатан Кавказда, алатай йисан 1-кварталдив гекъигайла, кIвалахдик квачир агьалийрин кьадар 20% тIимил хьанва.

КIвалахдик квачир агьалияр виридалайни гзаф Чечняда ава – саки 52 агъзур кас, виридалайни тIимил - Карачаево-Черкесияда – 2,2 агъзур кас.

Мад кьве фабрика

Дагъустандин промышленностдин ва алишверишдин министр Низам Халилова кьейд авурвал, республикада сар гьялдай мад кьве фабрика кардик акатда. Анра саки 150 кас кIвалахдай чкайралди таъминарда.

Министрдин гафаралди, Дагъустан сар гьасилунал гьалтайла кIвенкIвечи жергейра аватIани, республикада сар гьялдай алай девирдин карханаяр авач.

Вичикай ихтилат физвай проект кьилиз акъудуни регионди ина хиле зегьмет чIугвазвай карчийрин са бязи харжияр тIимиларда. Мисал яз, сар гьялдай центрайрив агакьарунин карда акъатзавай пулар кьенят жеда. И делилди гьакIни гьалар, парчаяр, трикотаждин затIар акъудунин кардизни рекьер ачухда.

Дагъустанвийрин мажибрикай

«FinExpertiza» сетдин аналитикрин делилралди, дагъустанвийрин вадакай са паюни къачузвай мажибдин кьадар 45 агъзур манат ва адалай артух я.

СКФО-дин регионрин арада ихьтин мажиб къачузвайбур гзаф авай субъект Дагъустан я. Им мажибар къачузвай агьалийрин умуми гьисабдикай 22,2 процент я.

Мисал яз, Кабардино-Балкарияда агьалийрин 18,8 процентдин мажибрин кьадар 45 агъзур манатдилай башламиш жезва. Чечняда - 18, Ставропольдин крайда 15 процентди и кьадарда аваз мажибар къачузва.

Ингушетияда ихьтин къазанжи къачузвай агьалийрин кьадар 4, 4 процентдив агакьзава, Карачаево-Черкесияда лагьайтIа, абурун кьадарди 6,7 процент тешкилзава.

Сагъламвал мягькемарун патал

Алай йисан 1-июндилай Россиядин аялрин духтурханада (РДКБ) – РФ-дин здравоохраненидин министерстводин «Российский национальный исследовательский медицинский университет имени Н.И. Пирогова» ФГАОУ ВО-дин филиалда - аялрин федеральный дережадин реабилитациядин центр кардик акатнава.

И центрадин пешекарар Дагъустандай тир азарлубурни кьабулиз гьазур я. Идакай республикадин здравоохраненидин министерстводин телеграм-каналди хабар гузва.

Диде-бубайривай РДКБ-дин сайтдин куьмекдалди арза ракъуриз жеда. Кьейд ийин хьи, духтурханадин сайтда и месэладиз талукь алава малуматарни ганва.

Кьадардилай артух

Дагъустандин хуьруьн майишатдин ва недай суьрсетдин министр Мухтарбий Аджекова кьейд авурвал, республика хипен якIалдини прунздалди чкадин агьалийрин игьтияжрин кьадардилай 3-3,5 сеферда артух яз таъмин я.

РикIел хкин, 2022-йисуз Дагъустандин аграрийри 1,3 миллион тонн салан майваяр, саки 210 агъзур тонн емишар, 332 агъзур тонндилай гзаф картуфар, 129 агъзур тонндилай виниз прунз ва 37,5 агъзур тонндилай артух хипен як арадал гъанай.

ЧIехи Гъалибвилин - 78 йис

Шагъбала ШАГЪБАЛАЕВ

«И-16» маркадин самолетар сад муькуьдан гуьгъуьналлаз цавуз къарагъна. Полкунин командир Леонтий Яковенко пилотрин устадвилел рази тир. Лув гайидалай гуьгъуьниз летчикри наразивал къалурна.

- Фронтдиз фидай вахт я, гьикьван далу пата жеда чун!

- Тади къачумир, кьелни нубат агакьда. Исятда тежриба кIватIа, - Яковенкодин рикIел вичин дуст Эмиров хтана. Валентиназ ада мукьуф авай летчикдиз ва командирдиз хьиз къимет гузвай. Исятда лагьайтIа, ам госпиталда авай. Штабдиз атайла, Яковенкодин япарихъ вичиз эверай ван галукьна.

- Юлдаш комиссар! – Яковенкодиз сес гьасятда чир хьана. Адан вилик жунайралди кьил кутIуннавай, гьиле кIекIец авай Эмиров акъвазнава.

- Вун госпиталда хьана кIанзавайди тир, эхир?

- Зун анай катна. Куьн зун галачиз фронтдиз фидайди хьиз авай.

- Вахъ вуч хьанва, гауптвахтадиз физ кIанзавани?

- Зи чкадал алайтIа, вунни катдай, - жаваб гана ада.

- Гьун, хьана, - хъуьтуьл хьана комиссар, - катнатIа, акъваз. Жегьилриз цавун дяве тухуз чирда. Зун полкунин командирдихъ галаз рахада…

Адан председателвал Валентин Эмирова авуна. Летчик гьавадин женгинилай гуьгъуьниз атанвай. Ада душмандин самолётни яна гадарнавай. Баркаллу летчикдин рахунри иштиракчийрин фагьум вири чпелди желбнавай. Эмирова жегьилриз лагьана: «Эгер куьне фашистар дагъларив гьахьдайвал авуртIа, куьн аскерар туш! Абуру жуван кIвал тарашиз, диде-буба рекьиз, уьмуьрдин юлдашдин намусдик хуькуьриз туртIа, вун кавказви туш! Эгер на чи инсанрилай кьисас хкьун тавуртIа, фашистар терг тавуртIа, вун кьегьал хва туш. Душман кьейи кавказвидиз баркалла!» Митингдал хьайи рахунар Ватандиз гайи кьин хьиз, адаз вафалу хьунин буржи хьиз, кьабул хьана. Митингдилай гуьгъуьниз Валентина вичин эскадрилья куьнши полкунин бомбардировщикар рекье тваз гьерекатдик кутуна.

Къизгъин ягъунар кьиле фена. Душманди куьнвай чкайрал ажалдин пар гадарна, бомбардировщикар чпин базадихъ хквезвай. Гьа и вахтунда цава «Мессершмиттар» пайда хьана, Эмирова душмандин 6 истребителдихъ галаз ягъунар тухузвай. Сад лагьай гьужумда ада душмандин са самолётдал «гум акъудна», ам чилихъди фена. Гьа икI - кьвед лагьайдини. Ахпа Валентинан самолётни къарсурна, адай гум акъатна.

Дагъустанди адаз лувар гана

…Тбилиси – яргъал фронтдин далу пад. Летчикри цава дяве ийидай вердишвилер къачузва. Эхирни тапшуругъ агакьна – полк фронтдиз фена. 1942-йисан январдиз эскадрильядин командир Валентин Эмиров тир полкуни фашистрин авиациядин аксина къизгъин женгер тухуз хьана. Абуру бомбардировщикар рекье твазвай душмандин истребителар язавай. Дяведин сифте йикъара Эмирова «Юнкерс» ва «Мессершмитт-109» тергнавай. 1942-йисан мартдиз Кай-Асандин ва Владиславкадин кIаник фашистрин кьушунди гьужумдайла, Эмировал залан хер хьана, ам Керчдин госпиталдиз аватна. Летчикдин къалчах дакIунвай, бязи чкайрал вили-яру лекеяр хьанвай. Газдин гангрена. Духтурриз тади гьалда кIвач атIуз кIанзавай.

- Туьд атIун хъсан я, зегьерламиша, чан аламаз кучуд ая, амма кIвач тур, - тIалабна ада хирургдивай. – Заз лув гуз, фашистрихъ галаз кикIиз кIанзава! КIвач къутармишна. Яваш-яваш хер сагъ хъхьана. Сагъламвал са тIимил мягькем хьайила, Валентин, самолётда аваз, Махачкъаладиз хкана. Госпиталда авайла, адан къвалав диде-буба, мукьва-кьилияр, аял чIаван дустар кьвез хьана. Майдин вацра Валентин кIвачел ахкьалтна. Закавказьедин ВВС-рин штаб Тбилисида авай. Махачкъаладай гьаниз хъфена. Эмирован бахтуни гьана. Гьавадин армиядин комиссар адан юлдаш Леонтий Яковенко яз хьана. Гьуруьшмиш хьунал кьведни шад тир.

Ада сейфдай чар акъудна, ам Эмировав вугана. Ана кхьенвай: «Капитан Эмировав В.А. Евлах шегьерда хьун теклифзава. Ана 926-истребительно-авиационный полкунин командирдин везифаяр кьиле тухуз эгечI». Полкунин комиссарвиле Эмирован женгерин дуст Афанасий Иванов тайинарнавай.

Душман Дагъустандиз мукьва жезвай. Грозныйдин нафтIар кузвай. Кавказдин кьенез гьахьиз рехъ тагайбурукай садни 926-истребительный авиаполкунин летчикар, «эмировчияр» хьанай. 1942-йисан 26-августдиз Грозный шегьерда Кеферпатан Кавказдин халкьари митинг тухванай.

Цавун улакь къутармишиз алахъна ам. Садра ада вичин самолёт къутармишнай. Ам финрихъ галаз хьайи ягъунра кьиле фейи кар тир. Гъилер, кIвачер, чин кана, ам, вич-вичел аламачир гьалда аваз, чпин аэродромдал ацукь хъувунай. И кьегьалвиляй летчикдиз Яру Пайдах орден ганай. ЦIай кьунвай самолет чилихъди физва. Хкадардай вахт я, чин ва гъилер ялавди кузва, парашют михьиз ачух жез агакьнавач. Валентин чилел гьалч жезва, вичиз кIани тир ва вичи хвейи.

…Эмироврин хизандин библиотекада вич са кьадар еке тушир ктаб хуьзва. Ам Дагъустандин баркаллу хциз, авиациядин полкунин командир, Советрин Союздин Игит Валентин Аллагьярович Эмирован уьмуьрдиз ва женгинин кьегьалвилериз талукьарнавайди я. Ам летчик телеф хьайидалай гуьгъуьниз, 1942-йисан октябрдиз, чапна. Ам командиррин, женгерин юлдашрин рикIел хкунрикай ибарат я. Ктабдин тIвар «Лувар квай пагьливан» я. Батальондин комиссар Иванов: «1942-йисан 23-августдиз Валентин вад «Мессершмиттдихъ» галаз гьавадин ягъунриз экъечIна. Абурукай сад яна, амайбур чи бомбардировщикрал ахъайнач. Са шумуд йикъалай ада устадвилелди «Макки-20» ирид истребителдихъ галаз женг тухузва, абурукай сад язава, амайбур чи бомбардировщикрал ахъайзавач. Августдин эхирра, самолётрин десте рекье твадайла, Эмирова душмандин самолёт-разведчик «Рома» яна гадарна. 1942-йисан 10-сентябрдиз В.Эмирова эхиримжи сефер яз фашистрин ругуд истребителдихъ галаз женг тухва. Садак цIай кутуна, кьвед лагьайдайни гум акъудна. Эмирова советрин цав немсерин цIарахрикай хвена, залан хирер хьуникди, вични телеф хьана». Ам Ингушетиядин са хуьруьн сурара гьуьрметар аваз кучукна. 1942-йисан 13-декабрдиз СССР-дин Верховный Советдин Президиумдин Указдалди Валентин Аллагьярович Эмировав Советрин Союздин Игит лагьай тIвар гана. Ам 26 йисан яшда аваз телеф хьана. Кьегьал хва Валентин Эмиров чи рикIера сагъ я.

Къерехда акъвазиз хьанач

М.РИЗАЕВ, СВО-дин иштиракчи

«Ихьтин са пеше ава – Ватан хуьн». И гафар чи уьлкведин оборонадин министр, армиядин генерал Сергей Шойгуди вичин рахунра, докладра къейдзава. РФ-дин Яракьлу Къуватра къуллугъзавай вири аскерар патал и келима гьакъикъатдани лозунгдиз элкъвенва.

Жуван Ватан хуьн гьар са итимдин буржи я, чи йикъарин къуллугъ армиядин адетдин къуллугъдилай тафаватлуди я. Гьич са шакни тагъана лугьуз жеда хьи, Россиядин армияди адетдин жегьилрикай халисан женгчияр, кар чидай пешекарар, ватанпересар гьазурзава.

Ватандин аслу туширвал, мулкарин битаввал, гьуьлуьн часпарарни къерехар, инфраструктура ва, кьилинди, хсуси халкь хуьн гьар са аскер патал еке мана авай месэла я.

Лап залан, ивияр экъичай Ватандин ЧIехи дяведин йисара чаз чи чIехи бубайри чи азадвални ислягьвал, чи умуми Ватан патал къалурай гьунаррикайни жуьрэтлувилерикай тарихдин ктабрай хъсандиз малум я. Къе чи арада амай Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчийрин кьадар тупIаралди гьисабиз жезва. Советрин Яру Армиядин аскерри еке кьегьалвилелди фашизмдизни миллетбазвилиз акси женг чIугуна. Советрин армиядин къудратлувилихъ вири дуьньяда инанмиш тир. Ам дуьньядин вири терефар патал тарс хьанай. Инсаният мад сеферда ихьтин гьаларал ацалт хьийидач лагьана фикирзавай. Амма…

«ЦIув къугъун» келимадихъ дуьньядин вири халкьар патал гьа са мана ава. Стхавилелди яшамиш жезвай, фашизмдихъни миллетбазвилихъ галаз санал женг чIугур халкьдин арада мидяйрин рекьяй фидайбур жеда лагьана гьич садан фикирдизни къведачир. Гьа ихьтин гьалар ава исятда Украинада.

ЧIехи бубайри ивидалди къазанмишай ислягь уьмуьрдикай чна лезет хкудай, мектебар, аялрин бахчаяр, азарханаяр ва маса куьрулушар эцигай и йисара, Украинадин кьиле авай миллетбазрин кIеретIар, чинебадаказ Гитлеран фашизмдинни миллетбазвилин режим ирс яз къачуналди, РагъакIидай патан буйругъдалди дяведиз гьазур хьана. РагъакIидай пата миллиардрин кьиметдин яракьар агакьарналди Украинадин миллетбазрин кьушунрин мумкинвилер гьар юкъуз артухарна. Гуьгъуьнлай, пландин бинедаллаз, Россиядихъ галаз дяведиз гьазур хьана. Миллетбазри урус халкь, хизанар йисаралди акIажариз хьана. Газетра, журналра, радиода, телевидениеда урус чIалал кхьин ва рахун къадагъа авуна. Тарихдин дувулрин алакъайривай къерех хьана. Бес им акьулдивай аннамишиз тежедай хьтин делил тушни!

РФ-дин Яракьлу Къуватри, кьиле Верховный Главнокомандующий, Президент Владимир Путин аваз, душмандин фендигар ва чIуру ният кьилиз акъат тавун патал, вилик алудуналди, тади гьалда къарар кьабулна – алатай йисан 24-февралдиз Украинада военный махсус серенжем малумарна. Урус халкь хуьн, цIийи миллетбазар тергун, Украинадин мулкарал НАТО-дин военный базаяр ва ядерный яракьар эциг тавун патал. Ахьтин гьалар кьиле фенайтIа, РФ-дин хатасузвал къурхулувилик акатдай.

Дагъларин ценерив гвай Дагъустандин хуьруьн адетдин мектебда муаллимвал, гьуьгъуьнлай завучвал авур, 38 йисан яшда авай за къе жув женгерин иштиракчи жеда лагьана фикирдизни гъидачир. Минометрайни танкарай цIай гузвай макъамда газетдиз макъала кхьида лагьана гьич фикирнавачир.

Верховный Главнокомандующийди тамам тушир мобилизация малумарайдалай кьулухъ, сифтебурукай яз, зун гуьгъуьллувилелди Ватан хуьзвайбурун жергейрик экечIна. Эхь, завай къерехда акъвазиз хьанач. Заз гьакI тербия ганвай, чун чи бубайринни ата-бубайрин чешнейралди чIехи хьана. ЧIехидан гафунал гаф эхцигзавайди туш. Зи буба И.М.Ризаев аскер-интернационалист, Афгъанистандин дяведин гьерекатрин ветеран я, адал ана хер хьана, инвалид я. РД-дин медениятдин лайихлу къуллугъчи тир зи бубади алай вахтунда СтIал Сулейманан райондин Афгъанистандин дяведин ва къайдаяр хуьдай органрин ветеранрин Советдин председатель яз кIвалахзава. Зи кьве чIехи бубади Ватандин ЧIехи дяведа чанар гана.

Гила, женгер кьиле физвай чкайра кIвенкIве аваз, мотострелковый ротадин командирдин заместителдин къуллугъдал алаз, зал халисан ватанпересар – гуьгъуьллувилелди Ватан хуьзвайбур, икьрардалди СВО-да иштиракзавайбур гьалтна. Ингье абурукай сад тир Виталий Тюленева вичикай ихьтин суьгьбет авуна:

- ЯхцIурни цIукьуд йисан яшда авай зун вад веледдин буба я. Советрин девирдин вири хизанра хьиз, чи хизандани Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчияр авай. Дяведин ветеран хьайи чIехи буба зи рикIел саки аламач. Баде зи рикIел лап хъсандиз алама. Ада чаз дяведикай гьич садрани ихтилатдачир. Гуьгъуьнлай заз чир хьайивал, ам зенитчица тир… Яшдизни килиг тавуна, за, рикIи эвер гуналди, СВО-да гуьгъуьллувилелди иштиракун кьетIна. Гьалибвал къачудалди зун жуван женгинин юлдашрихъ галаз жеда. Чиди жеда гьалибвал! – акьалтIарна вичин ихтилат В.Тюленева.

Чи ротадин старшина П.Демидован уьмуьрдин кьисметни итижлуди я:

- Зун Москвадай я, захъ хсан хизан (кьве хва) ава. Рухвайрини чи уьлкведин Яракьлу Къуватрин жергейра чпин бурж кьилиз акъуднава. Тамам тушир мобилизация малумарайла, повесткаяр атайдалай кьулухъ зи рухваярни СВО-да иштиракун патал рекье гьатна. Гуьгъуьнлай за жувни гьабурухъ галаз хьун дуьз яз гьисабна. ИкI, зун гуьгъуьллувилелди женгера иштиракиз гьазурбурун жергейрик экечIна. Кайванди зи къарар рикIик кьалабулух кваз кьабулна. Исятда завай са шумуд километрдин яргъа мензилда рухвайрин женгинин тапшуругъар тамамарзава. За абурал дамахзава. Инанмиш я хьи, чун гьалиб жеда.

Къуллугъ кьилиз акъудзавай вахтунда зал ажайиб кьисметдин инсанар гзаф гьалтна. Пасхадин юкъуз ротадин старшинади чаз са хуьруьн патав гвай мулкара дяведин суьрсет гвай ротадин «зампотех» гуьлледик акатнавайдакай, гьакIни «Урал» уьленда акIанвайдакай малумарна. Штабдин начальникди ва ротадин командирди техникани гваз женгинин юлдашар авай чкадиз рекье гьатунин къарар кьабулна. Нетижада чна четин шартIара абур агалкьунралди хвена.

За са кар кьатIана хьи, подразделенийрин кьиле викIегь офицерар авайла, амайбурукни руьгь акатда.

Сейфедин Къулиеван – 115 йис

Баркаллу хва

Бикеханум АЛИБЕГОВА

» 1

...ГъвечIи Сейфедина дагъдин этегрик хипер хуьзвай, дидедиз майишатда куьмекар гуз, адакай дирибашди, гьар са кардив жавабдарвилелди эгечIдайди хьана. 14 йис тамам хьайила ам, маса хуьруьнвийрихъ галаз санал, Азербайжандиз куьч хьана ва нафтIадин мяденра кIвалахиз башламишна. Ина ада пакамалай няналди зегьмет чIугвазва, четинвилерикай кьил къакъуд тийиз. Чидач гьикI ам мад Къурушдал хтанатIа, адаз ата-бубайрин чилери эвер ганани, я тахьайтIа, адаз кьисметди вичиз гележегда важиблу са вуч ятIани гьазурнавайди аян тирни...

Къулиев Сейфедин цIийи къуллугъдал тайинарна: хуьруьн агьалийриз адахъ регьбервилин, тешкилатчивилин ерияр авайди акуна. Правлениедин членри ам хуьруьн колхоздин артелдин регьбердин къуллугъдал хкяна. А чIавуз адан 23 йис тир.

Сейфедин Буйнакск шегьердиз ветзоотехникрин са йисан курсар кIелиз рекье гьатна. Диплом гьиле авай пешекарди Докъузпара райондин чилерин отделдин начальниквиле кIвалахиз башламишна. Вахтарни, къайдаярни дегиш жезва. Халькьдин комиссарин Советди Къулиев Сейфедин Рамазанович миллионралди лапагар авай суьруьяр хуьзвай Азербайжандинни Гуржистандин союздин республикайра ДАССР-дин патай куьчери малдарвилин рекьяй тамам ихтияр ганвай векил яз тайинарзава. Гьатта Ставрополдин крайдайни иниз суьруьяр куьчарзавай. Им гзаф четин ва жавабдар кIвалах тир. Лапагар хъуьтIуьз - чуьлдиз ва гатфарихъ дагъдиз вахтунда куьчарун лазим тир. Алафралди таъминарун, са гафуналди, чубанриз къуллугъ авунни жавабдар кар тир. Вири и четин месэлаяр С.Къулиева текдиз ваъ, адахъ галаз са фикирдал алай ксарин дестедихъ галаз гьялзавай. Адан гьевеслувал, къастунал кIевивал, дагъвидин руьгьдин винизвал зурба тир.

Кьезилдаказ гьар са кар тамамардай ам йикъа гьатта къад сефердани чубанрин патав фидай, иллаки – дул къачузвай вахтунда. Нетижада гатфарихъ суьруьяр кимивилер авачиз, саламат яз дагъдиз хквидай.

1952-йисуз пуд артель сад хьана ва Карл Марксан тIварунихъ галай колхоз арадал гъана. ИкI, къурушвияр Хасавюрт райондин арандин гьеле инсандин кIвач хкIун тавунвай чилерал куьч жез башламишна. Саки 450 майишат куьч хьана. ЦIийи Къурушдин бине кутур кас Къулиев Сейфедин Рамазанович я. Ина, аранда, адан тешкилатчидин бажарагъ тамамдаказ ачух хьана. Ада малдарвилин хел вилик тухвана, багълар, бахчаяр, уьзуьмлухар кутуна.

Сейфедин Къулиев республикадин кеферпатан мулкара сад лагьай кас яз уьзуьмчивилел машгъул хьана – ада гьар жуьредин сортарин ципицIрин сад лагьай гектарар кутуна. Гуьгъуьнлай уьзуьмлухрин майданар 1300 гектардив агакьна. Къурушрин хуьр Дагъустанда уьзуьмар гьасилунин рекьяй кIевенкIвечи чкадал акъатна. Ракъинин кагьрабайрин бегьерлувал са гектардай 12-15 агъзур тонндив агакьзавай. БегьердилайI кьевезвай кьазанжийри лагьайтIа, агьалийриз дарвал авачиз яшамиш жедай мумкинвал гузвай. Са куьруь вахтунда, тади гьерекатралди ЦIийи Къурушдин акунар фикир желбдай тегьердиз атана: ина юкьван мектеб, азархана, аялрин бахча, почта, туьквенар, гьатта газетдин редакцияни кваз пайда хьана. Къунши хуьрерай тир агьалийри лугьудай: «Хуьр гуя са йифен кьене дуьньядиз атана, суьгъуьрдин кар хьиз аквазва».

Мад са кар къейдна кIанда. Колхозда чкадин жинсинин 10 агъзур лапаг авай. Са лапагдилай 2 кг сар твазвай. С.Къулиев Ставрополдин райондиз фена ва анай «Советрин меринос» жинсинин хипер гъана. ИкI, гьар са лапагдилай 5 килограмм сар тваз башламишна. Колхозда ири карч алай 1300 мал авай ва абурун кьадар йисалай-суз гзаф жезвай. Председателди вири Дагъустандиз чешне къалурзавай. Кьилинди ам я хьи, колхоз арадал гъайи сифте йикъарилай башламишна ада хуьруьн майишат патал кадрияр гьазурунин кардик еке пай кутуна, вучиз лагьайтIа, ада и месэладин важиблувал аннамишзавай. Колхоздин тIвар баркаллу крарални машгьур хьанвай. Халкьни дуствилелди, сада садаз гьуьрмет ийиз яшамиш жезвай.

Яргъал йисара председатель яз кIвалахна, С.Къулиев уьзуьмчийрин бригадирдин везифайрив эгечIна. И къуллугъдални ада хъсан нетижаяр аваз зегьмет чIугуна. Бегьер гьамиша винизди тир ва ам квахьунар авачиз кIватIзавай. Адан бригадади соцсоревнованийра гьамиша кIевенкIвечи чкаяр кьазвай. Сейфедин Къулиев «Лайихлу уьзуьмчи» лагьай тIварцIин сагьиб хьана. Адаз гайи кьван медалрин, грамотайрин кьадардихъ лагьайтIа, а кьил авач! Хтулри абур, багьа ядигарар яз, хизандин архивда хуьзва. Къулиев Сейфедин Рамазановичан лайихлувилер государстводи кьейдна: адаз пуд сеферда Ленинан орден, Социализмдин Зегьметдин Игитдин гъед гана. Адаз гьуьрмет, ихтибар авунин дережадин гьакъиндай ам СССР-дин Верховный Советдин делегат яз са шумудра хкягьуни, гьакIни КПСС-дин 22-съезддин делегат яз рекье туни шагьидвалзава. Экуь, михьи гьевесдив ацIанвай ам вирнрив агакьдай. Къулиев колхоздин правлениедин, потребкооперациядин, партиядин обкомдин бюродин член тир. Кьилди къачуртIа, заз адакай Хасавюртдин халкьдин контролдин идарада кIвалахай Алаудин Абукова ихьтин гафар лагьана:

«Ам кьилихдин хъуьтуьлвилелди, масадан гьалдин гъаврда гьатуналди, гьар са кардив фагьум-фикир авуна эгечIуналди, гьа са вахтунда адетдин инсанрихъ галаз асантдаказ, ачухдаказ рафтарвал авуналди тафаватлу тир…».

Сейфедин Рамазанович 55 йисуз Дагъустандин государстводин, жемиятдинни сиясатдин деятель хьана. Ада Къурушрин хуьруьн, республикадин абадвал патал югъди-йифди кIвалахдай.

Хайи чилел гзаф рикI алай ада акьалтзавай несилдиз чилив хайи дидедив хьиз эгечIун веси авуна. ГьакI хьайила, гьамиша берекат жеда, лугьудай ада.

ЧIехи дипломат, акьуллу кас ва вичин ватанэгьлияр патал хъсан меслятчи тир. ЦIийи Къурушдал адан несил яшамиш жезва ва абуру чпин чIехи бубадал – вичелай гуьгъуьниз баркаллу чIехи тIвар тунвай зегьметдин Игитдал - дамахзава.

Лайихлу рухвайрин тIварари Шалбуздагъдин винел алай гьетери хьиз нур гузва. И гьетерин нур чавни агакьзава. Чи вилик квай везифа лагьайтIа, Сейфедин Рамазанович Къулиев хьтин лезги рухвайрин тIварар къизилдин жилдер алай ктабра хуьн – адан къамат, пьесайра, неинки документальный, гьакIни художественный фильмайра, романра туналди, несилар патал амукьдайвал авун я.

Веревирдер

Мердали ЖАЛИЛОВ

И мукьвара ОТР каналдай тешкилай «Темы недели с Сергеем Лесковым» программада, ам кьиле тухузвай журналистдин суалдиз жаваб яз, кьилин мугьманди - машгьур аналитикди ва политологди алай аямдин («бордюрная лихорадка») экономикада «бордюррин къиздирма» авайди къейдна. Ахпа ам вуч азар ятIа, гьадакай хейлин баянарни гана. Кьилди къачуртIа, Москва шегьерда саки гьар йисуз куьчейрин «бордюрар» цIийи хъийизва. Герек ятIа и кар гьакьван рикI алаз авун? – суал эцигна вилик. И суалди зи фикирни желбна ва и веревирдерни арадал атана.

Вуч я «бордюррин къиздирма»? Урус чIаланни лезги чIалан словарда «бордюр» - къерех», «алам», «куьбе» хьтин гафар тирди къалурнава, яни чи экономикада са гьихьтин ятIани «къерехдин къиздирма» гуьгъуьнин йисуз хада. «ЦIийикIа» туькIуьр хъийида. Гьа са куьчеда гагь къир цаз, гагь ам хаз гьерекатда. Куьчейрай яд къерехдиз акъудзавай къаналрални датIана гьа «туькIуьрунар» аквада. ЯтIани, марф къунни, мад а куьчеяр цив ахцIуда... Идарайрин дараматрин цлар шумуд жуьреда дегишарда? Месела, чи меркезда са образованидин министерстводин цларал са куьруь вахтунда шумудра цIийи рангунин плитаяр атана?! Министр дегиш хьунни, плитаярни «дегиш» жеда. Неинки плитаяр. РакдакIарни, аниз гьакьзавай гурарни, вилик квай майданарни «цIийи» рангари кьада.

Гьихьтин пулар харжзава?! Нин гьисабдай? Эхь, икI «ремонтрин» кIвалахрин, ЖКХ-дин эцигунрин, маса «къулайвилерин» планар, ян тагана, «виликди» фида. Садрани такур жуьредин йигинвилелди! Чун рахазвай передачада журналистдини, адан мугьман политологдини сад хьиз суал гана: герекбур яни чи халкьдин дуланажагъ хъсан хьуниз, экономика виликди тухуниз инал лагьанвай хьтин ремонтарни «къулайвилер»?

«Бордюррин къиздирма» вуч ятIа?

ава. «Къерех» гафунин синонимар (мукьва манаяр) «алам», «куьбе» гафар я. Политологди къейд авурвал, и «къерехдин азарди» чи экономика виликди физвайди хьиз къалурзаватIани, ада халкьдин яшайиш хъсан хьуниз куьмек гузвач. Гьавиляй и гьалдиз «бордюрная лихорадка» («къерехдин къиздирма») лугьузва. Къиздирмадихъ «цIаяр атун», «къайи фул акатун» хьтин манаяр ава.

«Бордюр» гаф чи кIелзавайбуруз гзаф ван жезвайди я. Куьчейрин, рекьерин къерехар, къванерив, бетондив ва я масакIа хкажна, куьче ва я рехъ вичин сергьятда тун (агалун) жезва. Анлай элячIдай ихтияр улакьриз ва инсанризни авач, къадагъа я. Къерех галачир куьчедай улакьчийри чпиз кIанивал гьерекатда, яхдиз физвайбуруз рехъ гудач. Гьихьтин хаталувал арадал гъизва?! Паркарани гуьтIуь рекьерулар бордюрра тунва...

Алам, куьбе чи гамариз, парталриз, суфрайриз ва маса затIариз хас къерех я. Къерех хурун тавур, яни алам авачир гам алахьда, чкIида. Куьбе кутун (куьн) тавур пекарталанни, къерехрай гьалар акъатиз, абурсуз гьалдиз къведа.

Яни бордюрни, аламни, куьбени герекбур я. Амма С.Лескова вичин рахунра абуруз «экономикада авай азар» лагьанва. Гьа им я зи суалар – веревирдер арадал гъанвай себебни.

Вучиз «бордюррикай» къиздирма азар жезвайди ятIа? Экономикадиз цIаяр атун? Адак къайи фул акатун? Дибдай къарсатмиш, зайиф хьун?.. Текъвезвай суал авач...

А баянри зи рикIел чи саки вири шегьерра, районрин бязи центрайрани пара вахтара аквазвай, чебни саки гьар йисуз тикрар жезвай, гьа сад хьтин чукIурунарни эхцигунар, а крарин иесийри лугьузвайвал, «къулайвилер тунар» хкана.

Эхь-эхь! Гьа са куьчеда и йисуз туькIуьрай къерехар (бордюрар)

Зи рикIел чи регионда са шумудра «гьуьлуьн къерех мягькемаруниз», чи дагъдин вацIарал бандар эцигуниз, муькъвер «тухкIуьруниз» ва икI мадни маса крариз авур ва гилани давамарзавай харжияр къвезва. «Берегоукреплениедин» тамам къурулуш кардик кутурди я.

Амма чи гьуьлни, вацIарни а къурулушриз муьтIуьгъ хьайи вахт акунач. Шумуд йисар я чи меркездин чиркин ятар михьи ийидай коллектор «цIийи» хьийиз! Чи паркара тийизвай жуьредин «реконструкция» авач. Тарар кьит жезва, бетонни къванер, плитаяр – гзаф.

Гьуьлуьн пляжни гьамиша «цIийи» ийизва. Амма яд михьи жезвач, гатуз гьуьле чуьхуьдай ихтиярни авач. Хаталу я! Азаррин тумкьил авани?

Ибур вири чи экономикадин гьисабдай ийизвай харжияр тушни? Харжийриз килигайла, чун, дугъриданни, йигин еришралди виликди физва. Рекьемар хъсанбур я. Санлай уьлкведин ВВП алатай йисуз саки 3% артух хьана лугьузва. И кар чун рахазвай передачадани къейдна. Амма вири «агалкьунар» чи халкьдин игьтияжар тамамарзавайбур жезвани? И суал чнани тикрарзава.

Чи уьлкве алай вахтунда лап залан ва гьакьван хаталу дявედин шартIара гьатнава. Ихьтин шартIари чи вири къурулушривай гьар са манатдин иесивалун, хийирлудаказ кардик кутун, экономикадин кар алай хилер къуватлу авун, герек авачир харжийрал сергьят эцигун истемишзавачни?! Хийир авачир харжияр герек яни? Хуьрерани, районрани, шегьеррани – вирира?.. «Бордюррин къиздирма» экономика, халкьдин яшайиш патал хаталу «азар» тирдан гьаврда твадай «духтурар» авачни бес чахъ? Минэкономразвития гьа рекьяй пешекар «духтуррикай» - экономистрикай ибаратди тушни? Суалар, суалар...

Ражидин Идаятович Гьайдарован - 100 йис

Машгьурвилин дережа хвена

Нариман ИБРАГЬИМОВ

Ражидин Идаятович ГЬАЙДАРОВ. Муаллим, Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчи, алим, чIалан устад, эдебиятдин амадаг. Къени инсан, насигьатчи. ЧIаларин илимдин къагьриман… XX асирда адан машгьурвал Дагъустандин, Кавказдин дагъларилай алатна, Советрин Союздин гзаф пипIеризни, къецепатан уьлквейризни акъатна. Амма Ражидин Идаятович дамах гвачир, датIана кIвалахдин яцIа, ахтармишунра авай, илимда вичин са цIийи гаф лагьай кас яз амукьна. Ада вишералди жегьилриз тарсар, чирвилер, вичин михьи руьгьдин чимивал гана. Гьа жегьилрик зунни акатзава.

Ражидин Гьайдаровакай заз школада амаз ван хьанай. 1970-йисарин сифте кьилерай «Коммунист» газетдиз алимди лезги литературадикай кхьенвай гегьенш макъала акъатнай. Ана ада Хпеж Къурбанан тIварни кьунвай, адахъ хейлин шиирар авайди къейднавай. Гьа вахтунда жуван хуьруьнвидин уьмуьрдикай малуматар кIватIзавай за университетдин адресдиз - Ражидин муаллимдиз чар кхьенай. Хуьруьн агъсакъалривай ван хьайи «Хпеж Къурбан са тахсирни квачиз, фитне себеб яз, кьурди, дустагъда туна, пучайди» гафарни аваз, Ражидин Идаятовича заз жаваб рахкурнай. Зун, жаван, шаирдихъ галаз алакъалу са бязи месэлайрин гъавурда тунай ва Хпеж Къурбанан чIалар кIватI хъувун хъсан кар я лагьанай. Ида, гьелбетда, зак мадни руьгь кутуна ва нетижада, къад йис алатайла, Хпеж Къурбанан шииррин ктаб акъудна. Ана Ражидин Идаятовича шаирдикай авур ихтилатни, вичин гъиле гьатай шиирарни ава.

Дагъустандин университетда кIелдайла ва милли газетда кIвалахдайла муаллимдихъ, алимдихъ галаз авай алакъаяр мадни сихбур хьана. Милли эдебиятдиз, чIалаз талукь месэлайрикай авур суьгьбетар интервьюйриз элкъвена. Кьурагь райондин 80-йисан юбилейдиз талукьарнавай ктабда эдебиятдикай кхьенвай паюнал чна санал кIвалахнай. Къуллугъдин везифайри, яратмишунрин къайгъуйри гьикьван вахт къакъудзавайтIани, «акуна, меслят кIанзава, ийидай ихтилат ава», лагьайла, муаллимди «флан чIавуз кIвализ ша» лугьудай. Лезги суфрадихъ маналу, хуш суьгьбетар жедай. Адаз гзаф крар акунвай, пара месэлайрин гъавурда авай, гьар са вакъиадиз дуьз къиметни гудай. Гьа са вахтунда ихтилат хъуьтуьл зарафатдалди мадни дадлу ийидай.

Пак Къуръанда ихьтин манадин гафар ава: «Алимдин девлетдихъ ва гзаф азабар къачур касдин (мученик) ивидихъ сад хьтин къимет ава». Дугъриданни, алимдин кIвалахдиз дуьзгуьн къимет гузвай гекъигун я. Эгер Ражидин Идаятовича Дагъустандин ва гьакI Кавказдин языкознанида лайихлу чка кьун, Дагъустандин ва гьа гьисабдай яз лезги чIал ахтармишун, абур вилик тухун (лексикологиядай, лексикографиядай, диалектологиядай, орфографиядай, грамматикадай, шииратдай), илимдин кIвалахар, ктабар кхьин патал ишлемишай кьван девит алцумнайтIа, адан заланвал зурбади жедай. Гьавиляй адаз Дагъустандин языкознанидин патриархни лугьузвай.

Ражидин Гьайдарова ДГУ-да 40 йисуз Дагъустандин чIаларин кафедрадиз регьбервал гана. Республикада тIвар-ван авай лингвистар тIимил тушир, амма Ражидин Идаятович абурун арадай вичин гужлу, къуватлу, кьетIен бедендалди, къаматдалди хкатна аквадай, ам гьакI дерин чирвилер авай филолог хьиз, шииратдин, музыкадин дад чизвай устадни тир. Адаз жуьрэтлувал, ачухвал, гьахъвал, михьивал хас тир. Къуллугъдиз чIехиди я, вичиз зиян хкатда лагьана, ам кисна ацукьдачир, авай гаф чин кьун тавуна лугьудай. Гьа ихьтин намуслу кас тирвиляйни адаз гьуьрметдай, алимдин теклифдин тереф хуьдай.

Ражидин Гьайдарова гзафбуруз тарсар гана, илимдин алемдиз рехъ ачухна, куьмекдин гъил яргъи авуна, алакьунар, бажарагъ авай студентрин, аспирантрин гьакъиндай бубавилин къайгъударвал авуна. Санал кIвалахайбурукай рахайтIа, абурун рикIел хкунри («Путь патриарха» - 2003-й., ктаб) халис инсандин, зурба алимдин, илимдин, культурадин деятелдин, инсанпересдин къамат фикирдиз гъизва.

Агьмедуллагь ГУЬЛМЕГЬАМЕДОВ, ДГУ-дин умуми языкознанидин кафедрадин виликан заведующий, филологиядин илимрин доктор, профессор:

- Профессор Ражидин Идаятовича вичин ахтармишунра лезги языкознанидин фикир тагай хилен тIвар кьун четин я. Имни, заз чиз, адан илимдин сифтегьан «Лезги чIалан Ахцегьрин нугъат» кIвалахдихъ галаз алакъалу я. ГьикI лагьайтIа, нугъатдин тамам шикил чIугун, бинеяр ачухун патал чIалан илимдик акатзавай фонетикадай, лексикадай, морфологиядай, синтаксисдай, графикадай, орфографиядай, гафар арадал атунай теориядин дерин чирвилер герек къвезвай. Нугъатдин муракаб къурулушдин сад-садахъ галаз алакъалу тир элементар тайинарун патал диалектологдихъ вири терефар алцумдай, абуруз къимет гудай алакьунни, чирвални хьана кIанзавай. Ражидин Идаятовича вичихъ гьахьтин бажарагъ авайди успатна. Гуьгъуьнин йисара ада и кар мадни еке ахтармишунралди, илимдин кIвалахралди тестикьар хъувуна.

Р.Гьайдаров кафедрадин коллективдихъ галаз

Нурмегьамед ГЬАЖИАГЬМЕДОВ, ДГУ-дин Дагъустандин филологиядин факультетдин декан, профессор:

- Гьейранвалдай хьтин нурлу ва са шумуд терефдин алакьунрин иеси тир Ражидин Идаятович республикадин филологиядин хилен ярж ва дамах я. Адаз Аллагь-Таалади Инсанвилин ва гьакI Муаллимвилин надир пай, чIехи тIвар ганва. Адахъ вичин къвалав тарифдин ерияр авай пешекарарни кIватIдай алакьун авай. Ражидин Идаятовича 40 йисан муддатда вичин кафедра Дагъустандин чIалар ахтармишдай, чирдай илимдинни ахтармишунардай центрадиз элкъуьрна. Гьуьрметлу алимдихъ, муаллимдихъ галаз санал кIвалахдай бахт хъуьрей гьар сада Ражидин Идаятовичан хесетрикай, кIвалахунин тегьердикай, тежрибадикай са вуч ятIани чешне яз къачуна. Ада вичини мукьуфдивди кIвалахдай ва кафедрадин коллективдивайни гьакъисагъвилелди, яратмишдай тегьерда кIвалахун истемишдай. Эгер за лагьайтIа, чун патал Гьайдаров дерин, хуш интеллектуал, вичив масад гекъиг тежер оратор, умудлу, ихтибарлу дуст, зурба алим тир. Мадни лагьайтIа, Гьайдаров гьейранвилин са вакъиа тир.

Гьамидуллагь МЕГЬАМЕДОВ, ДГУ-дин филологиядин факультетдин виликан декан, педагогикадин илимрин доктор, профессор:

- Ражидин Идаятович Гьайдаров Дагъустан Республикадин илим, культура, образование вилик тухуник лугьуз тежедай хьтин пай кутур лайихлу ва баркаллу инсанрикай сад я. Ам алим-теоретикдин ва алим-практикдин чIехи бажарагъ авай алимрин дестедик акатзава. Дагъустандин языкознанидин бинеяр кутунин ва ам вилик тухунин, республика патал милли чIаларай ва литературадай виниз тир чирвилер авай пешекарар гьазурунин карда адан зегьметар екебур я.

Ражидин Идаятовичан чIехи лайихлувал мадни адакай ибарат я хьи, ада Дагъустандин государстводин университет тешкилай ва кIвачел акьулдай йисара Дагъустандин филологиядин хилез талукь кIелунинни методикадин база арадал гъун патал хсуси гзаф къуватар серфна. Адан регьбервилик кваз кIелунин планар, программаяр туькIуьрна, учебникар ва маса пособияр акъудна. Мадни лагьайтIа, ам республикадин умуми образованидин школаяр ва педучилищеяр патал кIелунинни методикан бине кутурбурукай садни я.

Мектебар патал къадалай виниз учебникар ва методикадин пособияр кхьена. Лезги, авар, дарги, табасаран, къумукь, урус чIаларай цIудалай виниз илимрин кандидатар гьазурна, 20-далай виниз докторвилин ва кандидатвилин диссертацийриз официальный оппонент хьана. Гзаф кьадар диссертацийриз вичин теклифар кхьена. Школайрин муаллимрин чирвилер хкажунин карда, чIалай ва литературадай учебникар гьазурунин карда Дагучпедгиздиз, Педагогикадин институтдиз датIана куьмекар гана.

Муьгьуьдин КЪАГЬРИМАНОВ, хуьруьнви, генерал-майор:

- КIирийрин хуьряй тир Гьайдароврин тухум екеди ва республикада гзафбуруз малумди я. Общество патал тамамарзавай хъсан краралди, инсанпересвилелди, ватанпересвилелди. Веледриз ихьтин тарсар гайиди халисан камалэгьли Идаят буба тир. Ражидинал къведалди чIехи стхаяр Алилани Саидмегьемеда тухумдин тIварцIел баркалла гъайиди я. Абурун рехъ вири уьлкведиз машгьур хьайи алимди давамарна. Адан уьмуьр чи уьлкведа Советрин гьукум тешкилунихъ, кIвачел акьалдарунихъ галаз сад хьиз кьиле фена. Вири рекьерай четин вахт тиртIани, зегьмет чIугваз чир хьуни, къастунал кIевивили, датIана виликди фидай мурад рикIе туни Ражидин Идаятович вичин мурадрив агакьарна.

Ватандал фашистрин Германияди вегьейла, Ражидин муаллимдини вичин къелем тфенгдалди дегишарна. Ада чи хуьрер, шегьерар хьиз, Румыния, Венгрия азад авунихъ галаз алакъалу женгерани иштиракна. Душманди пехъивилелди Яру Армиядин гьужумриз аксивалзавай. ЯтIани, абур кьулухъ чIугуниз мажбур жезвай. Дяве тир, гележегдин алимдални хер хьана. Саки са йисуз госпиталра хьайидалай кьулухъ дяведин инвалид лашарал алаз хайи хуьруьз хтана.

Зи рикIел лап хъсандиз алама, фронтдай хтанвай ва институт куьтягьнавай жегьилдикай КIирийрин хуьруьн школадин ва ахпа КьепIиррин хуьруьн юкьван школадин директор хьанай, аялриз математикадин, физикадин тарсар ганай. Гьина ада кIвалахнатIани - школа, университет - Ражидин Идаятович халис инсан яз амукьна. Къени, сая, ачух, масадахъ яб акалдай, алакьдай куьмек гудай, татугай амалрихъ, крарихъ галаз рази тежедай кас яз.

Рагьимхан КЕЛЬБЕХАНОВ, филологиядин илимрин доктор, профессор:

- Профессор Гьайдарован илимдин гзаф тир кIвалахрикай зун рахадач, абурукай жемиятдиз чизва. Гьайдаров дуьзвал кIандай, авай гаф чинал лугьудай, вичин къуллугъдин жавабдарвал гьиссзавай, кафедрадин, факультетдин ва университетдин крар хъсан хьун патал рикI кузвай ва вичелай алакьдай вири крар ийидай кас тир. Гьихьтин собрание, совещание кIандатIани хьурай, ам талукь месэладикай гъавурда аваз ва дуьздаказ рахадай. Жегьил алимризни ада жумартвилелди куьмекдин гъил яргъи ийидай. Ада зунни докторвилин диссертация кхьин хъувуниз мажбурнай. Чун мукьвал-мукьвал туьш жедай ва чна итижлу суьгьбетардай. Зун ахьтин фикирдал атанай хьи, Ражидин Идаятович, зурба алим хьиз, зурба инсанни я…

Эхь, зурба инсанни тир. Рагьметдиз фидалди чун са шумудра туьш хьанай. Ада гьайиф чIугвадай тегьерда лагьанай:

- РикIе хъувуна кIанзавай хейлин кIвалахар ама, Нариман хва. Амма вахтни такьат бес жезвач. Кьуьчхуьр Саидан яратмишунриз гилани са дуьзгуьн къимет ганвач. Хпеж Къурбанан уьмуьр гзафбуруз сир яз ама. Мемей Эфендиевахъ прозадин еке эсерар авайди тир. Абур нив гватIани чизвач. Чи чIала ва литературада гежел тевгьена фикир гана ва гьялна кIанзавай месэлаяр мад ава. Захъ абурал машгъул жедай къуват амач. Гьа и рекье кIвалахзавай жегьил алимарни сад-кьвед я. Гьа и делилди рикI тIарзава, чан хва. Пака лезги чIал, литература ахтармишдай, вилик тухудай алимар мадни кьери хьуникай къурху ава заз.

Саки зур асир филологиядин илимрин доктор, профессор, РФ-дин ва РД-дин илимрин лайихлу деятель, Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчи, Ватандин дяведин ва Дуствилин орденрин сагьиб, бажарагълу педагог, насигьатчи, баркаллу хизандин кьил, веледрин буба Ражидин Идаятович Гьайдарова Дагъустандин илим, образование, культура вилик тухуниз бахшна. Адан крарал багърийрини, хуьруьнвийрини, санал кIвалахайбуруни, сухтайрини дамахзава ва муаллим хушвилелди рикIел хкизва.

Чарадан аялар жедайди туш

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

8-ИЮНДИЗ чи уьлкведа яшайишдин хилен къуллугъчийри чпин пешекарвилин сувар къейдна.

КЪЕЙД.

Шекер РАГЬИМХАНОВА 1976-йисуз Мегьарамдхуьруьн райондин Хуьрелрин хуьре 43 йисуз муаллимвиле кIвалахай Кьасумхан Рагьимхановичан ва Испет Зиядиновнадин хизанда дидедиз хьана. Абуру 4 аялдиз чешнелу тербия гана. 1993-йисуз школа акьалтIарай Ш.Рагьимханова ДГУ-дин социальный факультетдик экечIна. Зегьметдин рехъни яшайишдин хиле кIвалахунилай башламишна. 2000-йисуз Дербентдиз хтана, а чIавуз цIийиз кардик акатнавай СРЦН-да кIвалахал акъвазна. Гуьгъуьнлай ада Иваново шегьердин госуниверситетда юриствилин пешени къачуна. Алай вахтунда Дербентдин колледжра яшайишдин хилен практикующий юриствилени зегьмет чIугвазва. Ада къве рушаз тербия гана.

Аялрин тербиядал гьалтайла, вири девиррихъ кьетIенвилерни четинвилер хьана. Гьич са диде-бубадин аяларни, заз чиз, четинвал ацалт тавуна чIехи жезвайди туш. Веледар акьуллубур, вафалубур, чIехи-гъвечIидаз гьуьрмет ийиз, кIеве авайдаз куьмек гуз гьазурбур яз уьмуьрдин шегьредал акъудиз чи диде-бубайри еке зегьметар чIугурди я, исятдани чIугвазва. Амма, гьайиф хьи, бязи аялриз уьмуьрда ихьтин экуьвал, бахтлувал аквазвач. Дербентда яшар тамам тахьанвай аялар патал кардик квай яшайишдинни реабилитациядин центрадин (СРЦН) ихтияррин рекьяй куьмекдин отделенидин заведующий **РАГЬИМХАНОВА Шекер Кьасумхановнадихъ** галаз кьиле фейи суьгьбетди зун ихьтин фикирдал гъана. И мублагь, еке мумкинвилер авай алай девирда, аялар чпихъ диде-буба, гьакI амай багъриярни аваз «етимрин» жергеда хьун рикIивай кьабулиз жедай кар туш. Са ни ятIани, мумкин я, абурун кьадар акьван гзаф авач лугьунни. Амма гьар са аялдин кьисметдихъ, санлай хизандин, ана авай амай аялрин кьисметарни галайди фикирдай акъуд тийин…

– Шекер Кьасумхановна, яшар тамам тахьанвай аялар патал центрадикай, шартIарикай, ана зегьмет чIугвазвай ксарикай куьрелди суьгьбетнайтIа кIанзавай...

- Малум тирвал, центр 2000-йисалай кардик ква. Алатнавай йисара чаз агъзурралди аялрин агъур кьисметар акуна. Инаг уьмуьрдин ва яшайишдин рекьяй четин гьалда гьатай аялар, йиф-югъ талгьана, кьабулиз гьазур чка я. Иниз абур, кьилин гьисабдай яз, ОМВД-ди, къаюмвилин отделди, КДН-дин (яшар тамам тахьанвай аялрин месэлайрал машгъул комиссия), КЦСОН-ди рекье туналди гъизва. Центрада 52 къуллугъчиди кIвалахзава. Абур гьар сад иниз акъатай аялрин рикIикай хабар кьаз, абур уьмуьрдин четин уламрай акъудиз гьазур, абурун руьгьдинни ахлакьдин дибар мягькемаруник лайихлу пай кутазвай чешнеяр я. Са гафуналди, чпин хивевай везифаяр кьилиз акъудиз тахьай диде-бубайрин яшар тамам тахьанвай аялрин векилар чакай - центрадин къуллугъчийрикай - жезва. Хиве кьан, психологиядин жигьетдай им пара агъур кIвалах я. ГьикI хьи, хизанда, кIвале къал-макъал аваз, дидедизни бубадиз аялдихъ гелкъведай вахт, мумкинвал, такьатар авачирвиляй (ва я маса себебар аваз) диде-бубавилин ихтияррикай магьрумнавай аялри, иниз акъатайла, мукьвал-мукьвал са суал гуда: «Зи диде мус къведа, зун инай мус вахчуда?» Гьар са аялдиз вичин диде-буба багъри, играми ксар я. Бязи вахтара заз чIехибур, чпел «диде» ва «буба» тIвар алайбур, и кардин гъавурда акьан тийизвай хьиз я…

Аялриз, Дагъустандин зегьметдин ва яшайиш вилик тухунин министерстводин стандартрив кьурвал, лазим вири жуьредин куьмекар пулсуздаказ гузва. Авайвал хиве кьуртIа, центр кардик квай дарамат са акьван гегьеншди туш, амма аялар патал къулай вири шартIар тешкилнава. Абур хъсан ва кфетлу тIуьнралди таъминарзава.

Гзафни-гзаф чна Кьиблепатан Дагъустандин районрай тир аялар кьабулзава. Алай вахтунда центрада Дербент, Дагъустандин Огни шегьеррай, СтIал Сулейманан, Мегьарамдхуьруьн, Хив, Табасаран, Кьурагь, Къайтагъ ва маса районрай тир 45 аял ава. Йиса лагьайтIа, ина 3-далай 17 йисал къведалди яшара авай 100-120 аял кьабулзава. Ибурулай гьейри, йикъан стационардизни 10 (бязи вахтара адалай гзафни) аялар къвезва. Центрада абур 3 вацралай са йисалди, яни абурун кьисмет гьялдалди амукьзава. Инаг «сортировочный пункт» хьиз я.

- Аялар центрадиз мадни гьихьтин себебар аваз рекье твазва?

- Гьайиф хьи, статистикади шагьидвалзавайвал, йисалай-суз иниз акъатзавай аялрин кьадар артух жезва, кьисметарни - агъурбур. Эхиримжи йисара диде-бубайри, мукьва-кьилийри аялрал гьам месин алакъайрин рекьяй, гьамни физический жигьетдай гуж гьалиб авунин дуьшуьшар гзаф гьалтзава. ЧIехи пай вахтара аялар центрадиз аватзавай дуьшуьшрик абур кIваляй катун, школайра аялар сад-садал гьалдарун (кукIун-гатун, фитнеяр, намусдик хкIадай зарафатар, тапарар авунихъ галаз алакъалу яз хизанда ва школада чIуру гьалар арадал атуникди), соцсетра чпиз дуьз кьиле тухуз чир тахьун (яни анрани къалмакъалрик, тапан, чIуру хабарар чукIуруникди), чуьнуьхунар авун, наркомания чукIурун, аялзамаз пIапIрус чIугун ва масабур акатзава.

Кьилди къачуртIа, алатай йисуз яшар тамам тахьанвай 17 аял кIваляй катна, гуьгъуьнлай абур центрадиз аватна. Гьикьван рикIиз туькьуьл кар ятIани, вири и дуьшуьшрин кьилин себеб, соцсетра танишвилер ва лап фад, аялзамаз, месин алакъар хьун тир. Ягь-намусдиз вири девирра кьетIендаказ къимет гайи Дагъустанда эхиримжи вахтара чкадин «Ромеоярни Джульеттаяр» пайда хьанва. ИкI, 14-15-йисара аваз рушар ва гадаяр кIвалерай катай са шумуд дуьшуьшни малум я.

– Шекер Кьасумхановна, куьне винидихъ лагьайвал, аялар и центрада 3 вацралай са йисалди вахтунда амукьзава. Ахпа аялрин кьадар-кьисмет гьихьтинди жезва?

- Виридалайни четинди чи центрадин кIвалахда ам я хьи, иниз аватай вири аялрин диде-бубайрихъ, мукьва-кьилийрихъ галаз рафтарвал жагъуриз жедач. Бязи вахтара чIехибуру, аялрин диде-бубайри, чеб тухузвай тегьердал аламат яз амукьда. Центрада хьунин вахт гьар са аял патал жуьреба-жуьреди, яни са жерге месэлайрилай аслуди я. Эгер аял, хизанда къалмакъал хьана, кIваляй катнаватIа, чна аялдихъ вичихъ галаз сад хьиз, адан диде-бубадихъ, багърийрихъ, мукьва-кьилийрихъ галазни рафтарвал жагъуриз алахъзава, аялдихъ ва чIехибурухъ галазни кIвалах кьиле тухузва. Са гафуналди, аял хизандиз элкъуьрун патал алахъзава.

Дидени буба кьведни бейкар яз, хизандихъ агъвал авачиз, абурувай аялар хуьз тахьуниз килигна, аялар центрадиз акъатай дуьшуьшра, абуру (диде-бубади) кIвалах жагъурдалди, хизандин агъвал хъсан жедалди, аялар ина амукьзава. Амма, гьайиф хьи, вири дуьшуьшрихъ хъсан эхир жезвач. Жуьреба-жуьре себебар аваз, гьар гьикI ятIани судди диде-бубавилин ихтияррикай магьрумнавайбурун хизанрай тир аялар чи центрадай Избербашдин 7-нумрадин аялрин кIвализ хутахзава. И карди гьар сеферда рикI къарсурда, бейнидиз екез таъсирда. Дидедални бубадал чан аламаз етимвиле гьатай, уьмуьрдин четин уламдай акъудиз алакь тавур аялрин вилериз килигун регьят кар туш…

– Куьне, саки 23 йисан тежриба авай пешекарди, чIуру гьалар тахьун, арадай акъудун патал гьихьтин теклифар, меслятар къалурда?

- Диде-бубайрин фикир кьетIендаказ желб ийиз кIанзавай месэла ам я хьи, аялдал алукIуналди ва адан руфун тух хьуналди абурун хиве авай везифаяр акьалтIзавач. Девир четинди я, аялар патал - иллаки. Гьавиляй аялдихъ галаз дуствилелди, секинвилелди рахуналди, писдини хъсанди чирун, уьмуьр кьиле тухунин ва уьмуьрда къиметлу ивиррин гъавурда тун герек я. Садра лугьуналди ваъ. И кардиз гьар юкъуз фикир гана кIанда. Регьят кар туш. Гъавурда ава. Алатай асирдин 90-йисарилай, зурба уьлкве барбатI авурла, атай «ирс» яз, къенин йикъан дишегьлияр, дидеяр, итимрихъ галаз сад хьиз (бязи дуьшуьшра итимар кIвале ацукьнавазни), кIвалах авуниз мажбур я. Амма… Дишегьли, диде, вири вахтара хизандин къул хуьзвайди тирди чна рикIелай ракъурна виже къведач. Ватандин ЧIехи дяведин, адалай гуьгъуьнин гишин, азарри акIажарай йисара аялар чIехи ийиз, тербияламишиз регьят тирни?! Чаз чIехи дидейринни бубайрин сиверай гьикьван рикI тIардай келимаяр ван хьана? Виликан вахтарин ва алай аямдин хизанрикай, тербиядикай рахадайла, са кар ашкара я: виликдай дагъустанвийрин хизанра гзаф аялар чIехи жезвай, низамкъайда авай, гъвечIи-чIехиди чиз тербияламишзавай… Кьилинди, куьчедин чIуру таъсирдик акат тавун патал кIвале дуьз чешне къалурзавай. ЧIехи-гъвечIидаз гьуьрмет авунин, кIеве авайдаз куьмек гунин, жуван ватандал рикI алаз чIехи хьунин руьгьдаллаз тербияламишзавай. Ибур, гьакI хизандин институт, адан къиметлувилин ивирар мягькемаруниз вири девирра артух фикир гана кIанзавай месэлаяр я. Алай вахтунда, сир туш, гзаф хизанар чкIизва. Им лагьай чIал я, алай вахтунда хизандин институт зайиф хьанва. Хейлин диде-бубайри аялдин патахъай жавабдарвал гьиссзавач, гзафбуруз аялрихъ галаз кIвалахиз чизвач…

Мадни, чна кьиле тухузвай ахтармишунри къалурзавайвал, аялри, жаванри гзаф вахтара тийижирвиляй и ва я маса тахсиркарвал ийизва. ЧIехи пай вахтарани - соцсетар себеб яз. Аялрихъ галаз кIвалахзавай пешекарар бязи вахтара тажуб жезва. Школада абур садбур я, кIвале - масадбур, соцсетра лагьайтIа (абуру гузвай баянар акурла), школада, кIвале чидай аялриз абур гьич кIусни ухшар амукьзавач. Абуру сада-садаз кьазвай гатунар, санал кIелзавайбуруз, кIусни язух татана, ийизвай писвилер, гьайванриз ийизвай гужар... Абуру чпин «кьегьалвилер» телефонрай видеокамерадиз чIугуна, ахпа сетриз гадарзава.

– Бес гьинай къвезва аялриз ахьтин инсафсузвал, регьимсузвал? И крарай вуж тахсирлу я?

- Чун мад элкъвена хизандин институтдикай рахуниз мажбур жеда. КIвале тербиядиз фикир гузвач. Алай девирда мублагьвилелди хьанвай гаджетрихъни тIимил писвал авач. Сир туш, алай вахтунда чIехи пай аялар телефонра «ацукьнава». Абур нихъ галаз рахазватIа, соцсетра квекай ва гьихьтин фикирар кхьизватIа, квел машгъул ятIа, чIехи пай диде-бубайриз хабар авач. Са гафуналди, къенин йикъан аялдал гуьзчивал алач. Аялрик чеб къалурдай хесет квайди я. Алай девирда, телефонрин, интернетдин есирда гьатнавай вахтунда, аялри, жаванри чеб чIуру патахъай къалурун чIехи игитвал хьиз кьабулзава.

ИкI, полициядин жаван тахсиркаррихъ галаз кIвалахзавай къуллугъчийри къейдзавайвал, аялар регьимсуз, инсафсуз хьун абуруз чеб чпихъ галаз рахаз, рафтарвал ийиз чир тахьунихъ галаз алакъалу ийизва. Эгер жаванар санал ацукьайтIани, абур гьарма сад вичин телефонда «гьатзава». Абуруз арадал атай четин ва къал алай месэлаяр рахунралди, мецелди гьализ садани чирзавач. Гьаниз килигна бязи вахтара гьакIан са куьлуь-шуьлуь месэлани еке къалмакъалдалди акьалтIзава, аялар чпин гъутар кардик кутаз гьазур я (анжах къанун-къайда хуьдай органар шерик хьайи чIавуз, ахтин бязибур чпи авур нагьакьан кардин гъавурда гьатзава). Гьа икI, садбуру чIуру кар авуна сетдиз вегьезва, муькуьбур абуруз килигзава ва, чешне къачун яз, чебни ахтин чIуру крар ийиз алахъзава.

Мадни са себеб ава. Амни диде-бубайри аялар векъи къайдайралди тербияламишун я.

- Центрадиз акъатай аялрихъ галаз куьне гьихьтин кIвалах тухузва?

- Адет хьанвайвал, гьар са аялдихъ галаз са шумуд пешекарди кьилди-кьилди кIвалахзава. ЧIуру нетижадал гъанвай себебрай кьил акъудзава. Ахьтин аялрихъ галаз жуьреба-жуьре темайрай профилактикадин кIвалах тухузва. Кьилди къачуртIа, ихтияррин куьмекдин отделенидин пешекарри аялар чпин ихтияррин гъавурда твазва, гьар са аялдин кьетIенвал, итижар, рикI алай крар чирзава. Центрада чпи тахсиркарвал авун мумкин тир аялрал датIана гуьзчивалзава. Абурухъ галаз суьгьбетарзава, жуьребажуьре гьалар веревирдзава (гьа и тегьерда, винидихъни къейднавайвал, абурун хизанрихъ галазни сих алакъа хуьзва, абурухъ галазни кIвалах кьиле тухузва). Къенин яшар бегьем тахьанвай аялар чи пакадин гележег я. Гьаниз килигна чна гьар сада чи пакадин югъ хъсанди хьун патал зегьмет чIугуна кIанда.

И йикъара лагьайтIа, тахсиркарвилерин вилик пад кьунин серенжем «Жаван ва тахсиркарвал» темадиз бахшнавай. Аниз Россиядин УФСИН-дин Дагъустанда авай 2-СИЗО-дин отделдин начальник, къенепатан къуллугъдин лейтенант З.Саидовадиз, Дербентдин ОМВД-дин ПДН-дин инспектор М.Тагъиевадиз ва Дербент райондин ОМВД-дин ПДН-дин инспектор В.Якьубовадиз, КДН ва ЗП-дин пешекар Н.Алиевадиз эвер ганвай. Мугьманри аялриз уголовный жавабдарвиликай, тахсиркарвилерай гузвай жазадикай ва масабурукай суьгьбетна.

– Шекер Кьасумхановна, чахъ галаз суьгьбет авунай куьн сагърай. Квез пешекарвилин сувар мубаракрай! Куь четин ва важиблу карда квехъ сагъвал хьурай!

- Сагърай куьнни! Къуй вири балаяр сагъ-саламатдиз бахтлу хизанра чIехи хьурай!

Рамазан Нагъиеван – 95 йис

Бегьерлу багъ кутурди

Хазран КЪАСУМОВ

Вичиз гьахълудаказ «Шииратдин Мекке» лугьузвай Агъа СтIалрин хуьряй машгьур шаирар гзаф акъатна: Дагъустандин халкьдин шаирар - СтIал Сулейман, Саидин Саидгьасанов, Фейзудин Нагъиев, шаир -фронтовик Балакъардаш Султанов, СтIал Мусаиб, СтIал Саяд… Абурун арада шаир ва драматург **Рамазан НАГЪИЕВАНИ** тайин чка кьазва.

Р.Нагъиев 1928-йисан майдиз Агъа СтIалдал Мегьамедшафи ва Мафисат Нагъиеврин хизанда дидедиз хьана. Школа акьалтIарай ада, кIвалахни ийиз, СтIал Сулейманан тIварунихъ галай институтдин (гилан ДГУ) тарихдин факультетда заочнидаказ кIелна. Адалай гуьгъуьниз Рамазан Нагъиева Цмуррин, Хутаргърин, НуьцIуьгърин, Агъа СтIалрин школайра тарихдин муаллим, завуч, директор яз кIвалахна. Вири вахтара ам шиирар, пьесаяр, гьикаяяр кхьинал, халкьдин фольклор кIватI хъувунал машгъул хьана. СтIал Сулейманан ва СтIал Саядан ирс кIватIуникни ада еке пай кутуна, абурун са кьадар цIийи шиирар жагъур хъувуна. Рамазан Нагъиева жагъурай са жерге шиирар ва адакай кхьей макъалаяр газетризни акъатнай. Р. Нагъиев 1992-йисуз сифте яз чапдай акъатай СтIал Саядан шииррин ктаб туькIуьрайди ва сифте гаф кхьейди я.

Рамазан Нагъиев Куьре пата шаир яз машгьур хьана. Адан шиирар районрдин ва республикадин газетриз, журналриз акъатна, радиодай гана, бязи шиирар манийриз элкъвена.

Р. Нагъиев 1960-йисара кхьей «Саядпери» драмадин ва «Яру пайдах патал» пьесадин авторни я.

2006-йисуз Рамазан Нагъиеван «Ачух суфра» тIвар алаз шииррин кIватIал чапдай акъатна.

«Эгер вуна бегьерлу багъ кутуртIа, адан бегьер вири халкьдин девлет я. Ватан патал гьикьван зегьмет чIугуртIа, Ви уьмуьрдин куьтягь тежер къимет я», - цIарар кхьей шаир ва драматург Рамазан Мегьамедшафиевич Нагъиев 2009-йисан 3-июлдиз 81 йисан яшда аваз рагьметдиз фена.

Эдебиятдин бегьерлу багъ кутур Рамазан Нагъиеван кар - яратмишунрин рехъ адан гада, Дагъустандин халкьдин шаир, филологиядин илимрин доктор Фейзудин Нагъиева давамарзава.

Эхь, шииратдин вацIуз акъвазун хас туш, Нагъиеврин шииратдин вацIуни виликди еримишзава.

Игит диде

Дашдемир ШЕРИФАЛИЕВ

1943-йисан октябрь. Баку шегьердин «Кубинка» базар. Ахцегьви Гьарунани Эфриза тенбек маса гузва. Базардин и жергеда, вирибурун хьиз, ибурун виликни винел мурцарин истиканни алаз тенбек авай чувал ква. Лугьун хьи, Ватандин ЧIехи дяведин четин йисара ахцегьвияр, асул гьисабдай лагьайтIа жеда, ичерини тенбекди кашай акъудна.

ХъуьчIе – костылар, хурудални къизилдин гъед алай 55 йисан яшдавай хтин са полковник тенбек гузвай жергейра къекьвезва. (Дяведин йисара Дербентда, Махачкъалада, Бакуда госпиталар ахъайнавай, хер алай фронтовикар анра гзаф авай). Чувалдин винелай тенбек авай истикан къачуна, ни чIугуна, «фу-у-у, какая гадость» лугьуз, къуватдалди кьуьл эцягъиз, ада чувалра авай тенбек чукIурзава. Акваззва хьи, хер алай, контузия хьанвай фронтовик, Советрин Союздин Игит, офицер я: гьуьрмет авун яз, адаз садавайни са гафни лугьуз жезвач.

ИкI, атана ам куьсридал ацукьнавай Гьарунав агакьда. «Почём?», – тенбек авай истикандихъай ни чIугваз, хабар кьада офицерди. «Фу-у-у, какая гадость» лагьана, чувалда кьуьл эцягъиз кIан хьайила, Гьаруна чувалдин винел вичин гужлу капаш эцигда. ЧукIуриз тахьайла, фронтовик офицерди Гьарунан кукIваз, ада юкь агъузна чувал кьунвай арада, са лапIаш вегьеда. Ивидал звал акьалтна къарагъда ам, саки 2 метр алай къакъан буйдин зурба итим (Ахцегьа адаз яргъи Гьарун лугьудай). Вилер атIумна, хъел кваз килигда адаз. Са кьадар яшар хьанвай набут полковник, Советрин Союздин Игит: ягъиз жедач, сабур хуьда. И шикил патав гвай адан уьмуьрдин юлдаш Эфризазни акваззвай, дишегьлидивай эхиз жедач. Дезгедивай къарагъна, гьилер къакъажна, адан вилик акъвазда.

– ВакIан хва вак, вучиз вуна ам яна? – лугьуда ада викIегьдиз, гьил юзуриз-юзуриз.

«Что она говорит?» – жузада урус офицерди патав гвай садавай. Адани дишегьлидин гафар таржума хъийида.

– А-гьан. Потому что я Герой Советского Союза, – фурс гваз жаваб гуда полковникди.

– Бес зун вуж я, вакIан хва вак? – лагьана, Эфриза шал са патахъна, хурудилай вичин «Мать героиня» кхьенвай къизилдин медаль къалурда. Гьарун ва анал кIватI хьайибурни и шулугъ квелди куьтягь жедатIа лугьуз, вил алаз акъвазда.

– О-о-о, извини мать, извини, – лугьуз, набут полковникди хурудал капаш эцигна, кьил агъузда. Гьа и арада Игит дидеди, «базарда извиненидихъни вичин къимет ава» лагьана, элкъвена адан суфатдиз са капаш вегьеда. Серсер хьайи итим, хъуьчIе тунвай костыларни рикIелай фена, катда.

– Баркалла, диде, баркалла! Вун халисан Игит я! Къе кьвед лагьай югъ тир, ада диливилик кутуна девран гьализ, чун лап инжиклу ийизвай. Жаваб гузни жезвачир. Мад гила тарс хьана, ам хкведач, шегьердайни кваз катда, – лугьуз, базардавайбур кап-капа ягъиз, хъуьрена.

Эхь, гьа четин девирда 12 аял (8 хвани 4 руш; 1937-йисуз са хвани са руш пис азардик кьена) хана, хвена, дуьз тербия гана чIехи авур а викIегь дишегьлидиз магьледа, хуьрени кваз еке гьуьрмет авай…

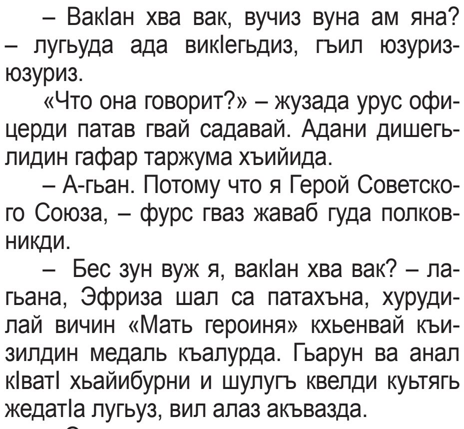

Абдулла СЕМЕДОВ

Зи хуьруьнви Багьадур халу (макъалада иигитрин тIварар дегишарнава) алатай асирдин яхцIурни цIуд лагьай йисарин эвел кьиляй нафтIадин мяденра кIвалах авун патал Бакудиз фенай. Са тIимил вахтундилай ам гьа ина Высший милицейский училищедик экечIна ва училище акьалтIарай ададкай Бакуда са райондин участковый инспектор хьана. Гаф кватай чкадал лугьун хьи, къанни вад йисалай виниз девирда Багьадур халуди вичин куьллугьдин рекьяй везифаяр акьван михьивилелди кьиле тухвана хьи, капитандин чинда аваз ам еке гьуьрметдивди пенсиядизни рекье тунай.

Ватандин ЧIехи дяведин четин йисара етим аялар яз чIехи хьайи зи хуьруьнвидиз вичин авай-авачир са вах Аминат гзаф играми ва багьа тир. Эвелдай бахтуни чин тагай Аминат хала гъуьлуьз хъфейдалай гуьгъуьниз вичин уьмуьр дибдай икI дегиш хьунал гьакьван шад тир ва гила ада вич бахтлу тирди гьисс ийизвай. ЦIийиз хъхьай уьмуьрдин юлдаш кьунши хуьруьнви Агъабег гзаф рикI михьи ва намус квай итим тир. АскIан буйдин, ацIай туп хтин Агъабег халуди рушарихъ галаз шадвилин мярекатра кьуьл ийидайла, вирида адаз кIвачел къарагъна капар ядай. Са сеферда гьатта чпихъ галаз санал университетда кIелзавай зи мивахa, езнеди, гьакI рушарини Багьадур халудивай лап рикIин михьивилелди жузун-кучузун авуна, гьасятда багьа мугьмандин вилик гьар са нямет алай суфра экIяна. Кардин гьакъикъатдай бегьемвилелди кьил акъат тавур зи хуьруьнвиди, са тIимил кьургъ алаз хьиз, хизандин арада вуч хьанвайди ятIа лугьун истемишна.

- Чи арада хьанвай гьич са чIуру кIвалахни авач, - секиндиз лагьана ваха, - икьван чIавалди чун чаз гьикьван играми тиртIа, гилани гьакI я. Белки, ваз чакай са чIуру хабар-затI хьанатIа?

- Бес акI яз хьайила, вуна заз «заз и кIвале югъ амач», - лугьуз кагъаз вучиз кхьена?

- Кагъаз вучтинди я, - аламат хьана Аминат хала. - За кхьей гьич са кагъазни авайди туш.

Багьадур халу гьасятда гъавурда акьуна. «Агь, куьрумсах Мирдяли, - фикирна вичи-вичик Багьадур халуди». - АкI хьайила вуна заз ихьтин кар кьуна ман! Яваш, ви дуван за аквада».

Вахтар алатна. ХъуьтIуьв вичин къаяр авай чанта ахъайна. Нубатдин сеферда отпуск къачуна, вичин цик квай майваяр маса гуз, Мирдяли Бакудиз рекье гьатна. И вахтунда Бакуда авай миресдин вилни вичин мирес иниз атунал алай. Ингье са юкъуз Бакуда авай миресдиз вичин мирес базарда терездин кьилихъ акъвазна, алвер ийиз аквада. Базарда къайда хуьнал гуьзчи-

Зарафат

(Хьайи кар)

ресдин рушан мехьерик хтай муьжьуьд студентка рушахъ галаз ада авур кьуьл акурла, Аминат халади заз икI лагьанай: «Ваз минет хьуй, адаз секин хьухь лагь, заз адаз пис жез кичIезва. (Са гьихьтин ятIани тIал себеб яз, Агъабег халудин кефияр пайгар тушир).

Гила чун чи ихтилатдин кьилин метлебдал хквен. Багьадур халудинни адан мирес Мирдяли халудин арада датIана зарафатдин ихтилат-суьгьбет жедай. Гьикьван чпи-чпикай зарафатар авуртIани, абуруз хъел къведачир.

Вахтар алатна. Малум хьайивал, са мирес - Бакуда, муькьуди Дербент райондин са поселокда яшамиш жезвай. Аминат халани къунши хуьре авай. Вичиз хайи велед хьаначтIани, ада вичин уьмуьрдин юлдашдин веледар хайи веледрай кьуна, абуруз дидевал авуна. Буба цIийиз эвленмиш хъхьайдалай гуьгъуьниз рушари (стха абурухъ авачир) гьич са чIавузни етимвал гьисс авуначир. Гьакьван вири хизан чеб-чпел къару тир.

Аранда бустанар цунал машгъул тир гьар са кас кьуьд атайла цик квай афни, помидор маса гуз яргъал базарриз фидай. Ингье зи хуьруьнвини, гьар кьуьд хьайила отпуск къачуна, вичин цик квай майваяр маса гун патал Бакудиз фидай ва ина ада вичин миресдални кьил чIугвадай.

Са сеферда Багьадур халудиз хуьряй вичин вахан патай кагъаз къведа. «Чан стха,- кхьенва чарче,- заз кIвале фу амач, гьатта рушарни, цаз хьана, зи чиниз экъечIзава, юлдашни гьабурун терефдар я. Заз са чара авун за вавай тIалабзава, маса багъри кас захъ авачирди ваз лап хъсандиз чизва…».

- Яь, - фикирда Багьадур халуди, - икьван чIавалди арадай гар тефидайвал яшамиш хьайи зи ваханни и хизандин арада садлагьана яраб вуч хьанатIа?

Са куьруь вахтунда сад масадалай бетер фикирри акIажарай зи хуьруьнви гьа пакадин юкъуз, вичин хсуси «Волга» машинда акьахна, хуьруьз хтана. Салам-каламдилай гуьгъуьниз вал тухузвай кьенепатан крарин работникдихъ галаз Багьадур халуди са куьруь суьгьбет авуна. Югъ нянихъ элкъвена базар ичIи жезвайла, милициядин работник алвер ийизвай зи хуьруьнвидин патав атана ва вичел са квел ятIани шак физвайдан гьакъиндай лагьана, са геренда кьенепатан крарин отделдиз атун тIалабна. Милициядин работникдин буйругъ инкар ийиз тахьай зи хуьруьнви, адан гуьгъуьна аваз, лазим чкадиз фена.

- Куьн са гьевчIи геренда инал ацукь, - лагьана милайимдаказ милициядин работникди, - зун исятда хкведа.

«Исятда хкведа» лагьай милициядин работник хквен тийиз гьатта зур сятдилайни пара вахт хьана. Эхирни са кьадар вахт арадай фейила хтайдахъ са милициядин работник мадни галай. Саки са сятдилай виниз вахтунда и милициядин работникри зи хуьруьнви, жуьреба-жуьре, чпихъ гьич са рекьяйни са герекваливи авачир суалар гуз, гьакI инжиклу авуна. Вуч тахсир кутада кьван? Базарда вичин хсуси цик квай майваяр маса гуз, алвер ийизва. Ина гьич са чIуру кIвалахни авач эхир.

Эхирни, ракIарихъ акъвазна вири и ихтилатриз яб гайи Багьадур халуди, рак ахъайна, лагьана:

- Кьунани, мирес, гила ваз гьикI я? - кабинетдай экъечIна катна. Мирес адахъ калтугна.

Идарадин гьаятдиз акъатайла, Багьадур халуди вичин миресдиз секиндаказ лугьуда: «За вун, мирес, базардилай инал гьана, вуна зун лагьайтIа, Бакудай хуьруьз рахкурнай. Кьилер кьил хьана. Гила хъша, акьах машинда. КIвале чун тIуьн-хъун алай суфради гуьзлемишзава».

Машиндин кьулухъ галай сиденидал хуш суьгьбетрик экечIай миресар, дугъриданни, кIвале гьар са нямет алай суфради вилив хуьзвай.

P.S. Зарафат авун кьадарсуз хъсан кIвалах я, эгер зарафатдин эхир икI хъсандаказ куьтягь жез хьайитIа. Им дагъвийриз хас адет я эхир.

Хатасузвал ва къулайвал патал

Жасмина САИДОВА

Эхиримжи йисара къетIен къурхулувал кутазвай месэла ам я хьи, автомашинрин рекьера жезвай аварийрин къадарни, абур себеб яз уьмуьрдивай жезвай инсанрин къадарни республикада гзаф жезва. Анжах алай йисан вад вацран вахтунда регионди рекьера хьайи аварийрикди 81 кас (гьа жергедай яз - 5 аял) кьенва, 651 касдиз хасаратвилер хьанва. Уьлкведин регионрин арада и жигьетдай Дагъустан 11-чкадал ала. И завалдихъ галаз женг чIугвадай и ва я маса серенжемар къабул тийизни туш, амма, ятIани, асул гьисабдай ПДД-дал амал тавун себеб яз арадал къвезвай бедбахтвилин дуьшуьшар сакIани тIимил жезвач. Эхиримжи йисара автомашинрин иесияр мад са месэладихъ – рекьера машинар банд къур хьиз кIватI хьунихъ галазни женг чIугуниз мажбур хьанва.

И месэлаяр гьялун, яни автомашинрин рекьера авай гьам хатасузвилин, гьамни къулайвилин гьалар хъсан патахъ дегишарун патал 2021-йисалай Дагъустанда, кьилди къачуртIа Махачкъалада, «Хатасуз ва ерилу рекьер» милли проектдин сергьятра аваз, «Урбантех» компанийрин дестеди транспортдин интеллектуальный система (ИТС) кардик кутунин кIвалах кьиле тухузва. ИТС - им алай аямдин приложение я, ада гьар жуьре транспортдихъ ва рекьерин гьерекат идара авунихъ галаз алакъалу инновациядин къуллугъар таъминардай, гьакIни ам ишлемишзавай ксарив рекьера авай гьалдин гьакъиндай гьакъикъи делилар агакьардай мумкинвал гузва.

Проект кьилиз акъудунин кIвалах са шумуд паюниз пайнава. ИкI, кьве паюнин вахтунда рекьера 67 камера, транспортдин 94 детектор тайинарнава, 234 светофор дегишарнава.

8-июндиз республикадин меркезда «Махачкъала шегьердин агломерацияда ИТС кардик кутунин пуд лагьай пай акьалтIарун. Сифтегьан нетижаяр ва планар» месэладай пресс-брифинг кьиле фена.

Мярекатда РД-дин транспортдин министерстводин транспорт идара авунин управленидин начальник Кьасум Мегьамедова, «ЦОДД» МБУ-дин директор Рустам Мегьамедова ва «Урбантех» ГК-дин алишверишдин рекьяй директор Даниил Хазова иштиракна.

Проектдин макьсад рекьерин сетдин (УДС) нетижалувал хкажун, УДС-дивай ахъайиз жезвай машинрин къадар артухарун, рекьера жезвай вахт тIимиларун, гьакIни рекьера гьерекатдин хатасузвал гзафарун я лагьайтIа жеда.

Даниил Хазова къейд авурвал, къабулнавай са жерге серенжемрин нетижада неинки куьчейрай физвай машинрин къадар артухардай, гьакIни абурай фидай вахт 15 декьикьадин тIимилардай мумкинвал хьанва.

Адан гафаралди, гьеле кIвалахар башламишдалди вилик пешекарри меркездин рекьеринни транспортдин къурулуш тамамдаказ ахтармишна ва муракаббур тир са жерге месэлаяр винел акъудна. Абур дестеди 2023-йисан эхирдалди гьялна акьалтIарун фикирда кьунва.

Журналистрин суалриз жавабар гудайла Рустам Мегьамедова суьгьбет авурвал, ИТС кардик кутунин пуд лагьай паюнин сергьятра аваз шегьердин виридалайни гзаф пар акьалтзавай шегьерйра светофордин 12 объект, транспортдин стратегический 15 детектор ва 26 видеокамера тайинарнава.

«ИТС-дин гуьзчивилик квай чкайрик исятда I Петрдин, Акушинскийдин, Гьамидован, Р.Гьамзатован проспектар, М.Ярагьидин ва Коркмасован тIвararихъ галай куьчеяр акатзава», - къейдна ада.

Дагъустан Республикада ИТС кардик кутуниз манийвалзавай месэлайрикай рахадайла Рустам Мегьамедова къейдна:

«Сад лагьайди, Махачкъалада автомашинрин къадар, абуру гьерекат авунин гьакъиндай куьчейрихъ авай мумкинвилерив гекъигайла, хейлин гзаф ава. 2021-йисуз цIийи машинрин базар Дагъустанда 150-200 процентдин чIехи хьанва. Кьвед лагьайди, рекьерин гьерекат тешкилунин къайда куьгьнеди хьуни ва какатай чкайрал арадал гъизвай парковкайри рекьера жезвай аварийрин къадар гзаф хьунал гъизва. Пуд лагьайдини, Махачкъала логистикадихъ галаз алакъалу четинвилел гьалтнава: шегьердин кар алай районрикай сад ракьун рекьи кьве патал пайнава ва адалай анжах кьве чкадилай элячIиз жезва».

«ИТС уьмуьрдиз кечирмишунин кIвалах федеральный милли проектдин сергьятра аваз кьиле тухун себеб яз, ам лап куьруь вахтунда кьилиз акъудиз алакьнава», - лагьана Кьасум Мегьамедова.

Малум хьайивал, кьенин юкъуз ИТС и ва я маса дережада РФ-дин 42 субъектда кардик кутунва. Фикирзавайвал, 2024-йисан эхирдалди ихьтин регионрин къадар артухарда.

Инженерар гьазурда

Дагъустанда, университетрин бинедаллаз, инженервилин школа ачухун пландик кутунва. Ана промышленный ва хуьруьн майишатдин, гьакIни логистикадин ва туризмдин хилер патал пешекарар гьазурда. Идакай Россиядин промышленникрин ва карчийрин союздин Дагъустанда авай отделенидин (ДСПП) президентдин везифаяр вахтуналди тамамарзавай Патимат Гьамидовади транспортдин Кеферпад-Кьиблепад коридордин рекье логистикадин центр (хаб) еримлу авунин месэладай идарадин правлениди кьиле тухвай заседанидал хабар гана.

«Чна регионди вузрин бинедаллаз инженервилин школа арадал гъиз башламишда. Чаз техникадин рекьяй пешекарар лазим я, гьикI лагьайтIа, чи вилик промышленностдин, хуьруьн майишатдин хилер виликди тухунин месэла ква. Гьелбетда, логистрин игьтияжни арадал атанва, иллаки, транспортдин Кеферпад-Кьиблепад коридор еримлу авунин кардиз ийизвай харжияр фикирда кьурла. ГьакIни, эхиримжи йисара республикадиз къвезвай туристрин къадар фикирда кьурла, чна туризмдин хел патал пешекарарни гьазурна кIанзавайди якъин жезва», - лагьана П.Гьамидовади. Адан гафаралди, школа арадал гъунин къарар РФ-дин илимдин ва высший образованидин министерстводин образованидин организацийрин кIвалах гьунгьуна тунин рекьяй департаментдин директордихъ галаз веревирд авурдалай къулухъ кьабулнава.

Алава арзаяр кьабулда

Чи мухбир

«Дагъустан Республикадин дагълух мулкар яшайишдинни экономикадин жигьетдай виликди тухун» госпрограммадин сергьятра аваз субсидияр къачун патал 2023-йисан 15-июндилай 26-июндалди алава яз арзаяр кьабулда, хабар гузва РД-дин экономикадин ва мулкар вилик тухунин министерстводин пресс-къуллугъди.

Къейд ийин хьи, субсидияр республикадин гьуьлуьн дережадилай 500 метрдилай кьакьанда авай дагълух мулкара майишатчивилин кIвалахар кьиле тухузвай карчийривай къачуз жеда.

«Арзаяр пуд хиляй хьанвай харжийрин 50 процентдив агакьна такьатар эвез хъувун патал кьабулзава: промышленный суьрсет акъуддай карханаяр арадал гъунай ва алай аямдин истемишунрив къадайвал туькIуьрунай; недай суьрсет ва мижеяр акъудун патал лазим тадаракар маса къачунай; суьрсет хуьдай логистикадин центраяр (майваяр ва емишар хуьдай гьамбарханаяр) эцигунай», - лугьузва идарадин векилди.

Адан гафаралди, алай йисуз министерстводи арзаяр ганвай 153 карчидиз санлай къачурла тахминан 20 миллион манатдин къадарда аваз куьмек гунин гьакъиндай къарар кьабулнава. Арзаяр ганвай вирибурухъ галаз икьрарар кутIуннава ва абурун чIехи паюнив такьатар агакьнава.

«Санлай къачурла, дагълух чкайра хуьруьн майишатдин суьрсет гьасилзавайбуруз субсидияр гун патал чна 75 миллион манат фикирда кьунва. Программа уьмуьрдиз кечирмишун давам жезва», - лагьана РД-дин экономикадин ва мулкар вилик тухунин министр Гьажи Султанова.

РикIел хкин, «Дагъустан Республикадин дагълух мулкар яшайишдинни экономикадин жигьетдай виликди тухун» госпрограмма РД-дин экономикадин ва мулкар вилик тухунин министерстводи 2019-йисалай уьмуьрдиз кечирмишзава.

Мектебра - лагерар

Къагьриман ИБРАГЬИМОВ

Дербент шегьердин 9, 11, 12, 15, 20-нумрайрин юкьван школайра гатун лагерар ачухнава. Къейд авуна кIанда, алай йисуз, 7-нумрадин махсус школа-интернатдин бинедаллаз сагъламвилин мумкинвилер сергьятламиш тир аялар патал инклюзивный смена кардик акатнава.

ИкI, алай йисуз ачухнавай лагерра 7-15 йисан яшарин 600 аялди ял яда.

Лагерар ачухзавай мярекатра Дербентдин депутатрин собранидин председатель Гьасан Мирзоева, шегьердин кьилин заместитель Видади Зейналова, образованидин управленидин начальник Чимназ Алиевади, школайрин директорри, жемиятдин тешкилатрин векилри иштиракна.

Анрал рахайбуру аялриз гатун каникулрин вахтунда хъсандиз ял яна, сагъламвал мягькемарна, сад лагьай сентябрдиз цIийи къуватралди школадиз хтун алхишна.

Лагерра алава образованидин идарайрихъ галаз санал культурадин, спортдин мярекатар ва конкурсар тухудай план гьазурнава.

Сагъламвилин кампания, йикъа кьве чIавуз чими тIуьн гуз, 21 югъ аваз, кьве сменада кьиле фида.

Сирер чирзавай устад

Къагьриман ИБРАГЬИМОВ

Мугьаммед Элдарович АРЗУМАНОВ – дуьдуьгдал, балабандал, кларнетдал, саксофондал, гьакIни фортепианодал къугъвазвай хъсан музыкант - чпин ери-бине Кьасумхуьрелай тир чи ватанэгьлияр - кьуьлерин рекьяй машгьур устад, алакьунар авай тешкилатчи ва бажарагълу педагог, рагьметлу Алисафтар Арзуманован ва машгьур манидар, рагьметлу Афият Арзумановадин хтул (абурун руш Эллададин хва) я. Элладади кьве йисуз машгьур «Лезгинка» ансамблда балетдин артиствиле ва муниципалитетдин «Огни Дагестана» ансамблда балетмейстервиле кIвалахнай.

сегьнедилай ада дуьдуьгдал тамамарай халкьдин авазар виридан пара хушдиз кьабулнай. Адаз вич ашукь хьанвай халкьдин алатдиз, адай акъатзавай рикIи кужумдай авазрин сесериз музыкадал машгъул тир жезмай кьван гзаф дагъустанвийри яб гана кIанзава. Ихьтин мураддалди ада дуьдуьгдал къугъваз жува-жуваз чирдай (самоучитель) ктабни акъуднава.

Са кьве гаф ктабдикай. Ана дуьдуьгдин тарихдикай ва алатдикай, адахъ гьикI гелкъвена кIандатIа меслятар, ухшар авай алатрин характеристикаяр ганва. Ктабдин къиметлувал мадни ам я хьи, ана (алатдин аппликатурадин таблицада), алатдал къугъвадайла, нотайрин яргъивал, паузаяр ва алат гьиле кьадай къайдани, тIекверал ван авай дуьдуьгдин сес чи несилрин япара кими жедач.

Кьейд авун лазим я хьи, 2020-йисуз ам, кIвалахдивай къерех тахьана, Волгограддин Гьукуматдин культурадинни искусствойрин институтдин халкьдин художественный яратмишунрин факультетдизни гьахьна. 2022-йисуз Мугьаммеда «Дружба народов» искусствойрин школадин базада, Алисафтар Арзуманован тIварцIихъ яна, «Улыбка» тIвар алаз инклюзивдин хореографиядин центр ачухна.

- Зи рикIе фадлай авай мурад кьилиз акъудна, - лугьузва Мугьаммеда. - Къе, рагьметлу зи чIехи бубадин тIварцIихъ галай центр ачухна, за хиве кьунвай кьин кьилиз акъудайла, заз, далудаллай пар алатай кьван, регьят хьана. Ам ачухиз заз куьмек гайибуруз ва аялар зал ихтибарнавай диде-бубайриз за сагърай лугьузва. Им Россияда авай ихьтин сад лагьай центр я.

Ихьтин центр чи ватанэгьлиди Волгограддани ачухнава. Сагъламвилин мумкинвилер сергьятламиш хьанвай аялриз академический ансамблрин программайрай кьуьлер чирзава (ада умудзава, гележегда Россиядин маса регионрани ихьтин центраяр ахъайда). Ана вердишвилер кьачузвай аялри конкурсра ва фестивалрани иштираксзава. ИкI, 2022-йисуз «Улыбка» ансамблди Пятигорск шегьерда кьиле фейи мумкинвилер сергьятламиш хьанвай инсанрин Вирироссиядин конкурс-фестивалда иштиракна. Ана аялрин коллектив «Милли кьуьл» ва «Алатрал яратмишун» номинацийрай 1-чкайриз ва «Халкьдин кьуьл» номинациядай Гран-Придиз лайихлу хьана.

Волгоградда кардик квай Азербайджандин милли культурадин автономияди халкьарин арада дуствал, ислягьвал мягькемариз санал кIвалахунин кьетIен лайихлувилерай, Россиядин халкьарин тарихдин ирс раиж авунай, халкьаринни миллетрин культура мукьва авунай Мугьаммедаз «Дружба народов» общественный медаль гана.

Алай йисан февралдин вацра Шииратдин театрда Мугьаммедан яратмишунриз талукь мярекат шад гьалара кьиле фена. Ам кьиле тухвай театрдин директор Ариза Батыровадихъ галаз хьайи суьгьбетда Мугьаммеда вичин аял вахтар, кIелай йисар, вичиз алатрин сирер чирай, тарсар гайи муаллимар хушдиз рикIел хкана. Вичихъ авай гьар жуьредин дуьдуьгрин кьетIенвилерикай, вичин гьилик устадвал хкажзавай аялрин агалкьунрикай ихтилатна.

И йикъара ада регьбервал гузвай аялрин «Улыбка» ансамблди Санкт-Петербургда «Россия - радужная семья» лишандик кваз кьиле фейи сагъламвилин мумкинвилер сергьятламиш хьанвай яратмишзавай ксарин вири миллетрин фестивалда иштиракна. Къалурай нумрайрай ансамбль дипломдиз лайихлу хьана.

КьетIен аялрихъ галаз кIвалахзавай чи бажарагълу ватанэгьлидихъ, музалатрин сирер чирзавай устаддихъ яратмишунрин рекье мадни чIехи агалкьунар хьун чи мурад я.

М.Арзуманов 1996-йисуз Дербент шегьерда дидедиз хьана. Кьуд йис хьайила, ам фортепианодал къугъваз гатIунна. Ругуд йис хьайила, ам диде-бубади музыкадин школадин фортепианодин отделенидик кутуна. 2011-йисуз шегьердин 3-нумрадин гимназияда 9-класс акьалтIарайла, ам Дербентдин музучилищедик экечIна. Ина ада кларнетдин классдай чирвилер къачуна. Жаван устад вичин 14 йис тамам хьайидалай инихъ гуьгьуьллувилин ва тарсар гунин кIвалахдал активнидаказ машгъул жезва. Ада Дербент ва Махачкъала шегьеррин аялрин кIвалера, Махачкъаладин кьетIен аялрин школада кIелзавайбуруз кьуьлер чириз гатIунна. Къастунал кIевивилиз, тежер кьадар сабурлувилиз ва чIехи регьимлувилиз килигна, Дагъустандин ва Кавказдин халкьарин музыкадал рикI алай ам тIимил тушир нетижайривни агакьнава.

Дербентдин музучилищеда кIелзамаз адан рикIе дуьдуьгдал къугъваз чирунин мурад авай. Дагъустанда и рекьяй пешекар муаллимар тахьуниз килигна, вичин чирвилер генани вини дережада аваз хкажунин мурад аваз, ада Дербентдай Бакудин Асеф Зейналлыдин тIварунихъ галай консерваториядин музыкадин колледждин дуьдуьгдал къугъваз чирдай отделенидиз перевод вахчузва. Ина Алибахыш муаллимдин гьилик ада вичиз дуьдуьгдал къугъваз чирна, и алатдал мугьаматарни тамамарзава. И рекьяй тамам чирвилер къачун давамарун патал ам Уьзеир Гьажибегован тIварцIихъ галай Азербайджандин милли консерваторияндиз гьахьна. Бакудин музколледждин 3-курсуна кIелдайла, Даггосфилармониядин тупIар гьикI эцигдатIани къалурнава. Ктабдин чирвилер гузвай пай, дуьдуьгдал къугъваз жедай машгьур ва регьят авазрин нотаяр туналди акьалтIарнава.

Халкьарин дуствилин кIвале кьиле фейи ктабдин презентациядал Дагъустандин халкьдин артист, РФ-дин искусствойрин лайихлу деятель Хан Баширова ктабдин къиметлувал, ихьтин алатдал тамамдиз къугъваз жезвай музыкантрин кьадар тIимил жезвайди, гьелбетда, и карди къурхулувал кутазвайди, и жигьетдай Мугьаммеда авунвай кIвалах гьуьрмет ва тариф авуниз лайихлуди тирди къейдна.

- Мугьаммед гзаф хъсан гада, бажарагълу музыкант, вичин кIвалахдиз вафалу инсан я, - лагьана Россиядин культурадин фондунин Дагъустанда авай отделенидин директор Луиза Гавриловади. - Дуьдуьг ЮНЕСКО-ди дуьньядин руьгьдин ирсинин материальный тушир объектрин сиягьда тунва. Гьеле и алатдал ашукь тир инсанар амай кьван, суьгьуьрдин

«Зи Дагъустан»

Регина СЕМЕДОВА

12-июндиз Махачкъалада «Зи Дагъустан» лишандик кваз халкьдин яратмишунрин ва шииратдин фестиваль кьиле фена.

Дагъустандин халкьдин шаир Расул Гьамзатован 100 йисан юбилейдиз талукьарна, РД-дин культурадин министерстводин куьмекдалди, культурадин ва искусстводин хиле Дагъустандин Кьилин грантдин сергьятра аваз и мярекат тешкилнавайбур «Культурное наследие» фонд, Республикадин халкьдин яратмишунрин кIвал (РДНТ) тир. Фестивалдин сергьятра аваз СтIал Сулейманан багъда фольклордиз талукьарнавай пай, Дагъустандин халкьарин адетдин сеняткарвилерин выставкаяр ва элкъвей стол кьиле фена.

И юкъуз республикадин жуьреба-жуьре пипIерай атанвай, чпел милли пек-партал алай яратмишунрин коллективри меркезвийрин ва мугьманрин гуьгьуьлар хкажна. Гьар са коллектив тамашачийри гурлу капаралди къаршиламишна. Сувар «Акуша» ансамблди ва Хузаймат Ибрагьимовади ачухна. Абуру Расул Гьамзатован чIалариз кхьенвай «Мой бубен» мани тамамарна. Р.Гьамзатован эсеррин бинедаллаз зегьмет чIугунихъ, календардин йикъарихъ, хизандин ацукьун-къарагъунихъ галаз алакъалу яз туькIуьрнавай гъвечIи сегьнеярни тамашачийри лап хушдаказ кьабулна. Абурун арада виликан девирра машгьур адетрикайни са шумуд авай. Кьилди къачуртIа, «Чам хкягъун», адет яз хъуьтIуьн йикъара садсадан кIвалериз хуьруьк финриз талукь сегьнеяр («Посиделки»), гьакIни жуьреба-жуьре халкьарин кьуьлер иллаки фикир желбдайбур хьанвай.

СтIал Сулейманан багъдин къерех тирвал Дагъустандин халкьарин сеняткарвилериз талукь выставкаяр тешкилнавай.

КьетIендаказ мадни а кар кьейд ийиз кIанзава хьи, фестивалди халкьдин искусстводин жуьреба-жуьре хилерин: хьенчIин къапарал, кIарасдал нехиш атIунал, Къайтагъдин гьалаяралди ягъай нехишрал, гамар хурунал, мясерар хурунал, заргарвилел ва гзаф маса сеняткарвилерал машгъул векилар санал кIватIнавай. Са гафуналди, фестивалдин тешкилатчийривай халкьдин яратмишунрин абурлувал, гуьрчегвал ва жуьреба-жуьревал къалуриз алакьна.

Фестивалдин кIвалах Р.Гьамзатован тIварунихъ галай милли библиотекада «Расулан сес» темадай элкъвей столдихъ давам хьана. Ана культурадин ва искусстводин хиле зегьмет чIугвазвай ксари, этнографиядин ва археологиядин рекьяй алимри, РАН-дин ДФИЦ-дин тарихчийри, фольклордал, гьакIни литературадал машгъул ксари, волонтерри ва масабуру иштиракна. Элкъвей столдин кIвалах ачухай РД-дин культурадин министрдин заместитель, РДНТ-дин директор Марита Мугьадовади ва гуьгъуьнлай рахай докладчикрини Р.Гьамзатован шииратдин кьетIенвал къейдна. Абур аялар ва жаванар тербияламишунин карда искусстводихъ авай кьетIенвилериз, адан жуьрейрин жуьреба-жуьревилиз, яратмишунрин алемдиз аялрин вилералди килигуниз, Дагъустандин культурадинни тарихдин ирсиниз талукь ва маса месэлайрикай рахана.

Хайи чIалан хазинадив

Мукаил АГЬМЕДОВ

ЧIал руьгьдин игьтияжар тамамарзавай алат, миллетдин ярж, ягь, намус я. ЧIала халкьдин медениятагакьнавай дережа, тарих, ирс, ацукьун-къарагъун, къилих, психология къалурзава. Гьар са чIалахъ маса чIалари тикрар тийидай къайда-къанун, кьетIен рехъ ава. Абур инкар авуна виже къведач. Месела, урусдалди «ученик делал уроки» жумла, лезгидалди «аялди тарсар авуна» кхьин, лугьун дуьз туш. Гьайиф хьи, зал и гъалатI рагьметлу профессор Ражидин Гьайдарова сифтегьан классар патал акъуднавай букварда туьш хьана.

Аялди чIал кьабулна бейнида хуьзвай макъам са йисалай гатIунна кьуд-вад йисалди давам жезва. И вахтунда аялди кьазвай чIал ада уьмуьрлух рикIелай алуддач. А чIав аялди аялрин бахчада кечирмишзавай берeдал ацалтзава. Инал фикирдиз халкьдин мисал къвезва: «Аял - кьепIинамаз, дана епинамаз вердишара». Гьавиляй, бицIекриз чIалан сирер чирунин месэла аялрин бахчайра зегьмет чIугвазвай тербиячийрилайни аслу я.

ГъвечIизамаз дидедин чIалан тIямрикай магьрум авур аял сифтегьан классдиз, я тахьайтIа, юкьван мектебдиз кам къачурла кIеве гьатзава. Гьавиляй дидедин чIал мектебда чирун аялдиз вичи тухузвай залан пар хьиз жезва. Нетижада ада диде-бубадивай хайи чIалан тарсарикай вич хкудун истемишзава.

Алай вахтунда Урусатдин просвещенидин министерстводин кIелунрин планда гъвечIи халкьарин хайи чIалар сифтегьан классра чирун патал са сят чара авунва. (Зур сят - чIалаз, зур сят - эдебиятдиз). Бубайри лугьудайвал, им вилериз руг ягъай мисал я. Къецепатан халкьарин чIалар (немс, ингилис, француз, испан ва мсб.) чирун патал сифтегьан классра (2-классдилай гатIунна) кьве сят тайинарнава гьар гьафтеда. ЧIехи классра – пуд сят. 5-классдилай гатIунна къецепатан кьвед лагьай чIални чирун теклифзава. И кар кьилиз акъудун патал гьукум гвайбуруз пулдин такьатрин гьайиф къвезвач.

Амма Ватандин итижар хуьн патал чпин чанар къурбанд ийизвай гъвечIи халкьарин векилрин хайи чIалар мектебра чирун патал пулдин такьатар кьенятзава. Бес им дерт, гъам чIугвадай кар тушни?

Гьукуматди чи чIалар хуьн патал артух фикир гузвач лагьана, чун гьилер куьрсна акъвазна кIандач.

Вилик-кьилик квай ксари, кичIе тахьана, талукь органриз шикаятар авуна кIанда. Шехь тавур аялдиз хур гун тийидайвал, шел-хвал тавунмаз крар вилик фидач. Чна чун гъейри чIаларин дуьньяда цIуруриз тун эсиллагь рази жедай кар туш. Жуван халкьдиз вафалу тахьай инсандикай маса халкьдиз кьегьал хкатдач.

Алай вахтунда Дагъустандин мектебра кIелзавай лезги аялрин сан, статистикадин делилралди, 42 агъзурдалай алатнава. Амма лезги чIал мектебра чирзавай аялрин кьадар 37 агъзурдав агакьзава. 5 агъзур лезги балади чпин дидед чIал урус чIал яз гьисабзава. Азербайжан пата лагьайтIа, мектебра лезги тарс гун патал я муаллимар, я лезги ктабар гьатзавач. Советрин девирда Дагъустандин халкьарин чIаларал ктабар Дагучпедгизда акъатзавай, гила Санкт-Петербургда акъудзава. Бес кьадардин ваъ, хейлин гъалатIарни кваз. Телеканалдай халкьдин вилик рахун патал экъечIзавай гьар са лезгиди миллетдин чин, суьрет къалурзава. Са гаф лезгидал, пуд гаф урусдал лугьуз рахазвай лезгиди хайи чIалакай ягьанат ийизва.

«Бейтерефвилелди, къайгъударсузвилелди дидед чIалав эгечIзавай инсан вагьши я», - лагьанай урусрин гьикаятчи Константин Паустовскийди. Хайи чIалакай ягьанат авун хайи дидедикай, Ватандикай ягьанат, рахшанд авур мисал я. Вагьши инсан садрани медени жедач. И гафарикай куьне ибретдин тарс хкудур, играми ватанэгьлияр. Дидедин чIал квадарна, гъейри чIалакай даях кьазвай инсан садрани ватанперес жедач.

2000-йисуз къумукьрин шаир Бадрутдин Мегьамедова заз вичи дидед чIалаз таржума авунвай Шекспиран «Гамлет» драма - ктаб багъишна. Ктабдин сифтегьан чинал ада къумукь чIалал ихьтин гафар кхьенвай: «Мукаил стха! Кесиб чIалар авайди туш, чIал чин тийизвай кас вич кесиб я». Бадрутдин Мегьамедов, заз чидайвал, хайи чIалаз шиирралди кхьенвай драма-роман таржума авур Дагъустанда сад лагьай шаир-таржумачи я.

Милли дамах авачирдаз дидед чIалан, уймахдин, Ватандин, дидедин къадир жедач. Гьавиляй милли дамах авачир касдихъ ватанпересвални амукьдач. Дегь чIавуз лезгияр гъейри халкьарихъ галаз сих алакъада хьуниз килигна, чи чIалаз дегь чIаварилай инихъ маса чIаларай пара гафар атанва. Гьавиляй чаз гьи гаф лезги гаф ятIа, гьи гаф кьабулайди ятIа, чизвач.

Жуван чIала гаф аваз, маса чIалай гаф къачуна ишлемишун герек авачир кар я. Месела: чарх – араб гаф, шекер – туьрк гаф, дапур лезги гаф я. Ватан – араб, перес – фарс, диге – лезги гафар я. Чна рахунра, кхьинра гьи гафар ишлемиш авуна кIанда? Гьелбетда, лезги гафар. Чарадан бармакдал ваъ, жуван фесдал дамахна кIанда.

Тифлис шегьерда хайи чIалаз бених эцигнава. Мектебдиз физвай аял адан патав фена, гуржи чIалаз вафалу жеда лагьана, кьин кьазва. Бес чаз хайи чIалан къадир мус жеда? Лезги чIал хуьн, вилик тухун патал зи меслятар, теклифар ихьтинбур я.

Сад лагьайди, аялрин бахчайра бицIи балаяр дидед чIалан тIямрив вердиш ийин. Абурухъ галаз лезгидалди рахан. ЧIал чирун патал лезги мисалар, мискIалар, махар ишлемишин.

Лезги писателар тир Къурбан Акимова «Лезги мисалар», Нариман Ибрагьимова «Лезги махар» ктабар чап авунва. Пакизат Фатуллаевади аялар патал вижевай ктабар кхьена чапдай акъуднава. Абурукай садан тIвар «Пси – пси псайди я». Эхиримжи йисара лезги-урус чIаларин са шумуд гафарган чапдай акъатнава. Майрудин Бабаханован, Къурбан Акимован, Саимат Юзбеговадин. Абурукай менфят къачун, аялриз дидед чIал чирун патал «Кард» журнал кхьихь.

Сифте чна мерез хьана алкIанвай азарлудаз ухшар тир дидед чIал сагъар хъийин, ахпа чIала дегишвилер хутан!

ЧIалан генофонд артух авун патал вири нугъатрикай менфят къачун. Месела: лезги чIалал куьре нугъатда банкадиз лугьудай гаф авач, гьавиляй урус чIалан «банка» гаф ишлемишзава. Амма Ахцегь райондин хейлин хуьрера банкадиз «берни» лугьузва. «Метро» гаф лезгидалди авач, амма Ахцегь райондин Ухулрин хуьруьн нугъатда адаз «рахъарар» лугьузва. Гьа и хуьруьн нугъатда «баррикада», «шлагбаум» гафар «дукъваз» гафуналди эвезнава...

ЧIал вилик тухун патал экспертрин комиссия тешкилна кIанда. Комиссиядик вири нугъатрин векилар кутун герек я. ЧIал хъсан чизвай савадлу ксар. Абуру гьар са гаф сафунай яна, майдандиз акъудун лазим я. Гьелбетда, лезги чIалан бине, диб куьре нугъат хьун герек я. А нугъатда гаф авачиз хьайитIа, маса нугъатрин гафарикай менфят къачуна кIанда.

Инсанди сифте гьи чIалал фикирзаватIа, адан дидедин чIални гьам я. Къуй куьне сифте лезгидалди фикир ийиз, гаф мецелай алудиз хьурай! Амин. Мектебда лезги чIалан муаллимвиле кIвалахиз, «Лезги газет», журнал кхьин тийизвай, лезгидалди са макъала чапдиз акъуд тийизвай муаллимди гьихьтин тарсар гуда?.. И кардиз лезги чIалан муаллимри фикир ганайтIа хъсан жедай.

Лезги чIал дегь чIал я, адахъ дерин дувулар авайвиляй, къе ам сагъ яз ама. ЧIал хуьн чи виридан буржи я...

Ша чна Бакуда яшамиш жезвай журналист, шаир, гьикаятчи, композитор, публицист, киносценарист Седакъет Керимовадилай чешне къачун. Бакуда газетдин редакция патал са утагъ кирида кьуна, жуван харжийрихъ «Самур» тIвар алай газет пуд чIалал акъудна, лезги хуьрериз физ, маса гуз къанни вад йисалай пара вахтунда лезги халкьдив агакьарун, «Сувар» ансамбль кардик кутун, кьве кинофильм лезги чIалал арадал гъана раиж авун, азербайжан-лезги гафарган чапдай акъудун, «КцIар ва кцIарвияр» чIехи ктаб акъудун, КцIар райондин хуьрерикай видеофильм арадал гъун - бес им кьегьалвал тушни лезги таватдин? Бес а вахаз халкьдин патай чан аламаз са бених эцигун чи буржийрикай сад тушни? Лезги халкьдин ирс, ивирар, руьгьдин девлетар хуьнин карда Имам Яралиева чIугвазвай зегьметарни, гьелбетда, тариф авуниз лайихлу я.

Лезги халкьдин тIвар винеда хуьзвай гьар са лезгидиз аферин ва баркалла.

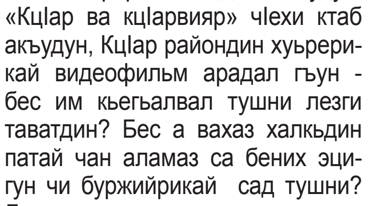

Яцра цайиди...

(Фельетон)

Мердали ЖАЛИЛОВ,
РФ-дин ва РД-дин культурадин лайихлу работник

Гьамиша ачух пелелди, мез дилавар яз рахадай зи дуст Къулибег, и сеферда акурла, заз чир хъхьанач.

Вичизни зун чир хьайиди хьиз туш. Къвалавай тIуз, саламни тагана, элячIна.

- ГьикI хьана, я Къулибег? Я кIвал къени хьайи кас? Куьгьне дустарни саймиш хъийизмач хьи?

Зи ван хьайи ада кам явашарна, са кве ятIа акьурда хьиз, кьил хкажна.

- Яда, я чан зи стха хьтин дуст! – рахана ам, зи къаршидиз хтана. – Кас ахквадай гьалда тазвани чун? Фу кьилиз хьайибуру чна, пенсионерри, дарманрихъ гудай пулни бес тежезвайбуру, пара незвайди хьиз, мад пенсиядикай атIанва. Бес, лугьузва, вун кIвалахзавай пенсионеррик акатзава. Гьахьняй пенсияни артухардач. Алава яз, гайи пулни вахчуда. Пенсийрин фонд «алдатмишиз» кIан хьана кьван заз...

- Яда, я факъир... Вавай ахьтин къурулушар алдатмишиз жезвайди яни? Гьавая жува жуваз тIуькь гумир...

- Жезвалда алдатмишиз. Зун кIвалахдик кумачиз шумуд йисар я! Амма зун кхьинрал (газетриз, журналриз) машгъул кас яз, и мукьвара жуван са макъала кхьин хьана. Амни газетдиз гьасятда чапна, гонорарни гана ксари. За кьатIайвал, газетдин макъаладай заз, гьуьрметни зи патаваз, 500-ев агакьна пул ганвай. Ам карточкадиз атунни, пенсия гузвайбуру зи пенсиядал гьар вацра алава яз гуз эгечIай 1000 манат ахтIана. Зун «кIвалахзавай» пенсионеррик ахкатна эхир!

Гьукуматди, эхь-эхь, гьакьван фагьумлу, жумартлу, къайгъудар гьукуматди «кIвалахзавай» пенсионерриз алава пул тагунин къарар фадлай кьабулнавай. «КIвалахдин мажибни, пенсияни къачуз, пенсиядал алаваяр вучиз кIанзава?» лагьана заз. Зи пенсиядин кьадар, 50 йисуз кIвалахнаватIани, гилани агъа кIаниндия. КIвалах тавуна пенсия къачурбурулайни агъада ава жеди... Социальный, яни кIвалах тавурбуруз гузвай текьинин чарадин пенсия исятда 13 агъзурдалай алатнава.

Зиди 12 агъзурдал алама. Бес! Яцра кьван кIвалахна, яцра цайиди масада незва...

«Гзаф рахамир, - лагьана заз, - гзаф рахайдан сивиз ядни фин мумкин я. КIвалахзамач лагьана, тапан справкаяр ганвай вун лутуйрин луту, угърийрин угъри тирди чизвани ваз?» - лагьана, къурхуярни хгана заз...

Де гила вуна лагь, зи пел гьикI ачух хьурай? Ни ачухрай зи гуьгьуьл? Зун вири уьмуьрда кIелиз-кхьиз вердиш кас, гьа жуваз гайидал рази хьайиди... КIвалах алакьзамай кьван за ялна. Жуван чIаларалди, кхьинралди несилар тербияламишиз алахъна. За ктабар кхьена, жуван пулдихъ абур акъудна, халкьдиз пайна... КIвалах алакь тийизмайла, ял ягъун кьетIна. Бес за жуван къелемни гадардайни? Кхьин хъийидачирни затIни? Кхьинни кIелун авачир уьлкве гьихьтинди жеда? Макъала кхьена - зун зи «амадагри» - социальный «гьахъвал» гвайбуру жазаламишна... Мад кхьейтIа, мад жазаламишда! За кхьей кьван ктабрай са пай гонорар ганайтIани, зи кIаник са вижевай машин жедай, аялри адакай менфят хкуддай. Я туш санал са къулай кIвалер къачудай – хтулриз регьят жедай. Хьанач, ганач эхир гьа пуларни садрани. Писателдин кIвалах гьакьван къиметсузди, гьуьрметсузди яни бес?

- Къулибег, - рахана зун адав. - А тегьерда «жазаламиш» хьанвайди са вун туш. Асибурун юкьва и девирда, хабарни авачиз, «жазайрик», хатайрик акатзавайбур пара хьанва, дуст.

За ваз яцракай са къаравили ахъайда. Са куьгьне ктабдай кIелайди. Хандин никIе цан цазвай яцраз алаф кIан хьайила, вилик кьел авай сини гъана лугьуда.

Яц рахана: - Я иеси, заз гишинзава, алаф це. Кьел куьз я зи?

- Кьел ви пакваризя, - хъел атана инсафсуз хандиз. – Мез хвена, кьел неъ, ядни хъухъ. Тух жеда вун.

- На, зи иеси, за цайидан са пай кьванни вахце...

- Яцра цайиди яцраз хгайла заз вуч амукьда, авам? – жаваб гана ханди...

Вун гьа яц я, Къулибег. Ваз гудайди ганва. Мад хгудайди вилив хуьмир...

- Яцракай къаравилияр зазни ван хьайиди я, Деребег стха. Яц хъуьтIуьз мекьила текьин паталди, ханди адаз къав алай тевле эцигналда. Анжах анаг фитедикай михьун иесидин рикIелни атанач. Гатфариз яц цаниз акъудайла, акуна хьи, ам фитедин гъурушда ава. Тевледа кьил тваз жедай гьал туш. Тахсир яцрак кутуна: «Пара тIуьна-пара кьацIурна. Яцра авурди яцра вахчун лазим тир...».

Бес! Ихьтинди я, дуст кас, девир. Зун геж ахварай аватна...

- Вири девирра, Къулибег, яцранди – ялун, хандинди – буйругъар гун хьайиди я. Вахтар финалди дуьнья дегиш хьайи чка авач. Мад кхьимир затIни. КIвалах тийизвай пенсионер жеда вун. 500 къачудач, кIвалахна атай. Гьар вацра 1000 вахчуда, кIвалах тавурла, гузвай...

- Бес чирвал, акьул, камал ни гуда, чун хьтин яшлубуру, пенсионерри тагайла? Савадлувал хкIанзамачни?

- Пара савадлу хьунни хаталу я дуст. Иллаки «цIийи ханариз» савадлу несилдив рахун ерли хуш туш. Жуван савад жуваз тур...

ГАЗЕТ КIЕЛЗАВАЙБУРУН ДАФТАРРАЙ

Лезгиятан дафтардай

***ШАГЬПАЗОВА** Лезгият Умрудиновна 2003-йисуз Кьурагь райондин Гелхенрин хуьре дидедиз хьана. 2020-йисуз юкьван мектеб къизилдин медалдалди акьалтIарна, ДГУ-дин филологиядин факультетдик экечIна.*

Гьеле гъвечIи классра кIелзавай чIавалай Лезгият шиирар ва макъалаяр кхьинал машгъул хьана. Адан эсерар райондин «Дагъдин булах» ва республикадин «Лезги газет» газетриз мукьвал-мукьвал акъатзавай.

Алай вахтунда чешнелу студенткади лезги ва урус чIаларалди шиирарни макъалаяр кхьин давамарзава, вичи кIелзавай факультетдин пресс-куьллугъдин регьбердин везифаярни тамамарзава.

Кьейд ийин хьи, алай йисан эвел кьилера Махачкъалада Алкьвадар Гьасанан тIварцIихъ галай центради ФЛНКА-дихъ галаз санал лезги публицистикадай кьиле тухвай конкурсдин гъалибчини Лезгият Шагьпазовадикай хьанай.

Алакьунар авай рушахъ мадни еке агалкьунар хьун чи мурад я. Агъадихъ чна газет кIелзавайбуруз Лезгият Шагьпазовадин эдебиятдин дафтардай къачунвай кьве шиир теклифзава.

Лезгият ШАГЬПАЗОВА

ЧIаларин бике

Гьар манайрин гафарикай
Халича хьиз хранвай,
Эминанни Сулейманан
Гафарганда чранвай.

Дидед лайлай, вацIун шуршур,
Шагьвардивди къугъвазвай.
Зи туьтуьнай акъатдайла,
Кагьраба хьиз акваздай.

Зи багьа чIал, зи масан чIал,
Шарвилидин турдин ван.
Диде кьван вун заз багьа я,
Зи чан кьван вун заз ала я.

Гьакьван дерин, гьакьван ширин
Келимайрив ацIанвай.
Зи чIалак заз кутун кIан туш
Зайиф гафар кьацIанвай.

Ери-бине чир жезвач ви,
Ви ван гьинай къвезватIа.
Ширшир яни, хиял яни.
Гафар гьикI ваз жезватIа.

Зи масан чIал, ви гужлувал,
Шарвилиди кьатIанай.
Къванцин гадад Тимуран рикI,
Жидади хьиз атIанай.

КIантIа мах хьуй, кIантIа - мисал
Гьарма сад са гевгьер я.
Зи лезги чIал, зи масан чIал,
Лезгистандин бегьер я.

Гьуьлерилай дерин я вун,
Ви сергьятар еке я.
Зи багъри чIал, зи мез, зи сес,
Вун чIаларин бике я!

Куьн зулув вердиш жеда

Алукьна чаз цIинин зул,
Гатун девран къакъудна.
Зегьметчийрин пелерай
Ада гьекьер акъудна.

Бязи къушар хъфена,
Мукар ичIи хьанава.
Пичини хьиз хам кудай
Йикъар гила къанава.

Йифер физва яргъариз,
Йикъан са пай къакъудна.
ДакIар гатаз, пешери
Зун ахварай авудна.

Цуьквер амач чуьллера,
Кьуру кьалар хьанава.
ЦIарцIар гузвай гуьнед пел,
Къе ракьини канава.

Гатуз акур шикилар,
Зулухъди дегиш жеда.
КичIе жемир, аялар,
Куьн зулув вердиш жеда.

Имамат ОМАРОВА

Чан начальник

АГЪАБАЛАЕВ Лазераз бахшзава

Виликрай чи Кьурагь рекьер,
Хьанвайди тир лекьвер-лекьвер.
Гьарнал алай чкIай муькъвер –
Пис гьалдавай, чан начальник.

Гила гьяркьуь къир цай рекьер,
Гьар са кIамал гуьрчег муькъвер,
Шоферризни хьанва кефер,
Ви чан сагърай, чан начальник.

ЧIугуна на пара зегьмет,
Ви зегьметдиз гана къимет,
Халкьдин патай ава гьуьрмет,
Ваз чухсагъул, чан начальник.

И гьал акур ирандиде,
Мад са кIусни гьатнач кIеве,
Къелем, дафтар къуна гьиле,
ТуькIуьрна ваз чIал, начальник.

Ярдиз

Салам я ваз эвелай,
КIани ярдин мецелай.
Вун кIанда заз лап пара,
Гьич алатдач рикIелай.

Айиб мийир лугьун я,
Яр кIан хьунухь кьанун я.
Заз авай дерт гьамиша
Вун зи патав атун я.

Гьа и тIимил гафара,
Чар кхьена тамам я.
Эхиримжи келима -
Ваз зи чилин салам я.

Замир МЕГЬАМЕДОВ

Гьайиф кьегьал

Мад дяведин цIай къурмишна душманди,
Ислягь халкьар тергун себеб вуч ятIа?
ЧукIуриз гьакI шегьерарни хуьрерни,
Халкьдиз гьанвай, лагь кван, им вуч гуж ятIа.

Малумарна мобилизаци уьлкведа,
Яракь кьадай эверзава жергейриз.
ЧIарар чухваз чеб гьалчзавай чилерал,
Вуж килигуй хур гатазвай дидейриз?

Сад хьанавай кьве стха тир миллетдин.
Душманри къе цIай тунава арада.
Санал фу тIуьр чи стхаяр, чи дустар,
Телеф хьана, чир жезмачиз харада.

Секин кIвале цIай къурмишна дяведин,
Яракь ава куь галатай гьилера.
Кьуй Аллагьди жаза гурай душмандиз,
Жегьенемдин кьуркьушум цуй вилера.

США-дини Европади сад хьана,
Дявед ялав кьати ийиз, рехъ гузва.
Зеленскийдиз кIараб вегьез, кицIиз хьиз,
Дявед суьрсет, гьакI доллардин гьахъ гузва.

Дяведин цIай хуьзва гьакIни НАТО-ди
Луганскда, Херсондани Донбассда.
Мариуполь элкъуьрна цIун ялавдиз,
Шумуд уьлкве чакъалди хьиз мад кIасда?

Чи жегьилар, чи аскерар, факьирар
И дуьньядай фена чеб гьич тахьай хьиз.
Умуд кьатIна жегьил чанар пуч хьана,
Телеф хьана, дуьньядин пай атIай хьиз.

ВинистIалви Мегьамедан Аслан хва,
Мехьер тавур, ам дяведиз тухванай.
Гьайиф кьегьал, вил галамай уьмуьрдихъ.
Дидедин рикI и хабарди атIанай.

Ви дидеди гьикI эх авуй, Аслан хва,
И дуьшуьш вахъ, кьегьал хва, гьикI агатна?
Гуьзет тавур, бейхабардиз чIуру кар,
ЦIун майдандиз, чан хва, вун гьикI акъатна?

Ви дидедин пер хана и дуьньядкай,
Ахварай ам «Аслан» лугьуз рахазва.
Пашманвили чIулав ясда тур диде,
«Аслан» лугьуз, кьве гьили хур гатазва.

Им вуч гуж я, вуч зиллет я, сад Аллагь,
Къе бубадин накьвар гьидай вилерал.
Вилин нини лугьуз хвейи Аслан хва,
Мягьфедава, вичин бубад къуьнерал.
Мехьерикай фикирзавай кьегьалдин
Мурад кьатIна гьуьлледи са душмандин.
Гьилер–кIвачер галатуй а жаллатIдин,
Ви дидедал шал вегьенвай къе ясдин.

Гьайиф Аслан, чи кьегьал хва, гьайиф я,
Вичин хура лап аслан рикI авай.
Агь, къелемдин кьатI хьана хьи таза хел
Мехьер емиш дигмиш тахьай цуьк амай.

Акъваз хьурай кьиникьарни дявеяр,
ЦIай терг хьурай лап чилерай чилерик.
Сагъ-саламатхьурай вири аскерар,
Шад лувар жен чи дидейрин рикIерик!

Эйзудин САЙДУМОВ

Лезги чIал

«Заз вун кIанда, - лагьай чIал чи Эмина,
Багьа я заз, якъут, гевгьер, мержан хьиз.
Масана ваъ, Кьеан хуьре, демина,
Туькезбан руш акъвазнавай жейран хьиз.

Хайи чIалан гуьзелвилин хьухь къадир.
Гьардаз - вичин, заз багьа я лезги чIал.
Дидедин чIал, дидедин чим я надир,
ЧIал квадармир, гьатнава беденда тIал.

Маса чIалар - парабурун кIвалера,
Азиз эллер заз азабар гузва хьи.
ТIазва зи рикI, секинзавач йифера,
Чан аламаз, цIай куькIуьнна кузва хьи.

ЧIал квадарун намус квадрай мисал я,
Сифте акъатай гаф сивяй диде я.
Жаваб це заз, кведи чи чIал усал я?
ЧIал къутармиш, халкь къарагъдай вяде я.

Алим Услар хьанай чи чIалал ашукь,
Къазанфарбег - кутур кас чIалан бине.
Ша, къуьн кутур, гьар са касдиз я талукь,
ЧIал шаирри пайдах хьиз кьунва вине!

С.СУЛЕЙМАНОВ

Гатфар кIанда

Зегьметдалди чилер атIуз,
Накьвад къатар винел къачуз,
Трактористри йифиз-юкъуз
КIвалахдай заз гатфар кIанда.

Цавун бушлух, ашкьид гьевес,
Дуствилелди къачуз нефес,
Ватан патал рикIин гьевес
Машгъурзавай гатфар кIанда.

Беневшайрин атирдин ни,
Битмишардай дагъдин чили,
Зегьмет кIани кьегьал хци
Девран гьалдай гатфар кIанда.

Гьил-гьилеваз кьекъуьнал шад,
Бахтлу уьмуьр тухунал фад,
Чилин шардин тагъдал абад
Дуствал гьидай гатфар кIанда.

Ибрамхалил РАМАЗАНОВ

Дидед чIал чаз багьа я

Яр-дуст, лугьун вун лезги я, чизва заз,
Рахадайла пер язава на чIалаз.
Белки, вуна ам усал яз кьазватIа?
Сагъар хьия ви кьил, гьакьван тIазватIа.

Тарихрани чIал кваахьайбур хьайид я,
Эхирдайни чеб пуч хьана кайид я.
Чир хьухь вазни, гьич фитнейрихъ агъамир,
ЧIал кIашкIум туш, ам вуна гьич жакьвамир.

За зи чIалал гьамишанда дамахда,
Рекьелайни алатайбур чIалахъда.
Садрани вун ягъалмиш жез тахьурай,
Масадбуру чал хъуьруьнар тавурай.

Кьама ял тваз, гьикьван жеда фурсариз,
Ни яб гурай ви кьел квачир тарсариз?
ЧIал ватан я, чIал чи чан я, Диде я,
Ам чи пайдах, чаз гьамиша вине я!

Шихмегьамед АГЬМЕДОВ

Ричал Суна

Чи Цналрин дередин яд
Вун женнетдай къвезватI яраб?
Дуьньядал мад алач ви дад
Чи дамах я Ричалдин яд.

Са куьнивни жедач гекъиг
ТIебиат чи Ричал вацIун.
Кьуд патахъди вегьена вил,
Килигайла жеда гьейран.

ТIебиатдин аламатар
Кьуд патахьди тамар, дагълар
Дередай физ Ричал вацIун
Ванциз яб це, жеда гьейран.

Дуьньяд чилер я лап пара
Гзаф ятар дадмишна за.
Виридалай артух я дад
Чи Цналрин Ричалдин яд.

Ви тIвар я машгьур дуьньядиз
Ричалдин цин тариф ийиз,
Гьар са касди дадмиш ийиз,
Баркалла хьуй лугьуз вичиз.

Берекат ква Ричалдин цик
Гьар межлисдал гьида вилик.
Сада садаз цаз, эцигиз
Чпи чпиз гьуьрмет ийиз.

Начагъ хьайла гьар са инсан
Ричал цикай жеда дарман.
Авач гьич са дарманхана
Авачир яд Ричал Суна.

Жейгьун ЭМИРХАНОВ

«Рекьизва» чил, квахьзава хуьр,
Регьвни гумач гудай чаз гъуьр,
ЧкIиз ава мискIин, кIвалер,
ЧIафари кьаз хуьруьн рекьер.
Сагьиб амач къебристандихъ,
ТIемни амач ктIай тандихъ,
Ялгъуз туна, гадарнава,
РикIикайни квадарнава.
ЧкIанва сал – амач хуьлер,
Амач цуьквер – хьанва вергер.
Шехьиз ава цавар, чилер,
Лугьуз: «ВутIна куьне лекьер?»
Ни хкурай рикI чи хуруз?
Рахун хьсан – кIвалах чIуруз,
ЧкIизва халкь, къугъуриз мез,
Рази я чун кьуру фу нез…
Къе чилик ква бубаяр чи,
ВиклегЬ, тIарам рухваяр чи,
Агаж жезва акваз чи югъ,
Гьикьван хьурай какур чи юкь?

ЦІийи ктабар

Гьар жуьре няметар алай суфра

Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ

И мукьвара зав ядигар яз са хъсан пишкеш агакьна – машгьур публицист, шаир, гьикаятчи, таржумачи, критик **Пакизат ФАТУЛЛАЕВАДИН «Гад гьарай»** тІвар алай цІийи ктаб. Ам Махачкъалада, «Дагъустандин ктабрин чапханада», 488 чиникай ибарат яз, 300 экземплярдин кьадарда аваз акъатнава. Ктабда асул гьисабдай автордин хкягъай эсерар, цІийи таржумаяр, чІалаз, эдебиятдиз талукь маналу макъалаяр гьатнава.

Эдебиятдин са шумуд хиле бегьерлувилелди кІвалахдай алакьунарни мумкинвал яратмишзавай гьар са къелемчидихъ жезвайди туш. Фикирдиз гьасятда гьикаятдинни шииратдин гуьзел эсерар теснифнавай Алибег Фатагьов, Къияс Межидов, Забит Ризванов, Абдул Фетягь, Абдуселим Исмаилов, Шамсудин Исаев, Мердали Жалилов, Арбен Къардаш, Майрудин Бабаханов, Фейзудин Нагьиев, Нажмудин Шихнебиев, Седакъет Керимова ва масабур къвезва. И жергеда Пакизат Фатуллаевадини лайихлу ва кьетІен чка кьазва.

Яратмишзавай кас патал хайи чІалан мумкинвилер, гафарин алем, «чан алай чІал» къалурдай хъсан рехъ гьикаятдинди я лагьайтІа, бажагьат зун ягъалмиш жеда. Гьавиляй бязи шаирар шииратдин дарискъал майданрилай гьикаятдин генг майданрал элячІзава.

«Гад гьарай» ктаб 1965-1975-йисара, 1976-1990-йисара, 1991-2020-йисара кхьенвай шииррин, «Рубаияр», «Гьикаят», «Драматургия», «Критика ва публицистика», «Таржумаяр» кьилерикай ибарат я.

П.Фатуллаевади гьикаятдин ва шииратдин чІехи эсеррикай кхьенвай веревирдер итижлубур, масабурун зендериз тешпигь туширбур жезва. Фикир авиляй желбзава хьи, ада эсердин автордиз кІелчийрихъ элкъвена вуч луьуз кІанзаватІа, эсердай кІелчиди гьихьтин хъсан чешнеяр, насигьатар, тарсар, чирвилер къачун герек ятІа, гьадакай важиблу месэладикай хьиз ихтилатзава; адаз эдебиятдин чІехи эсерра, гьатта абур, художественный къундармаяр кухтуналди, гьакъикъи вакъиайрин бинедаллаз теснифнавайбур яз хьайитІани, хъсан патахъай къалурнавай къилин игитар вири жигьетрай тарифдиз лайихлубур, акьалтзавай несилдиз, миллетдиз чешне къалурзавайбур хьана кІанзава. И барадай гьуьжет ийиз жедач – гьахълу гафуниз гаф авач.

Гьайиф хьи, эхиримжи вахтара гьам шииратдин, гьам гьикаятдин чІехи эсерриз дуьз къимет гузвайбур, чаз аквазвайвал, лап тІимил ава. Ихьтин эсеррай гьатта газетрани журналра гегьенш веревирдер, гьуьжетар тешкилна кІанзавайди я. Зи фикирдалди, П.Фатуллаева чи йикъарин лезги гьикаят неинки гьеведивди кІелзавай, гьакІ адакай вичин кьетІен фикирар кхьена гегьенш къатарив агакьарзавай критикни я. Вуч кІантІани хьурай лагьана, тарифдин кьве гаф кхьена акьалтІарзавайбурукай туш. Фикир желбдайбурукай сад яз чавай адан цІийи ктабда гьатнавай «КІелиз кагьул жедач» кьил ганвай макъаладин тІвар кьаз жеда. Ана автороди Екатеринбургда яшамиш жезвай лезги гьикаятчи Намик Фарзалиеван гьикаяйрин «Капашдив кьаз тахьай гуьлле» сад лагьай кІватІалдикай ихтилатзава. Чаз чир жезва хьи, лезги гьикаятдин алемда хъсан гьикаяяр кхьиз жезвай къелемчи пайда хьанва.

Гьикаятдин чІехи эсерри (повестра, романра) дуьз къвен тийизвай, вакъиаяр, иштиракзавай игитрин фикирар садсадахъ галаз кьан тийизвай, авторди бегьем фикир таганвай бязи чкаярни хьун тІебии кар я. И фикир «Литературадин Дагъустан» журналдиз 1987-1988-йисара акъатай гьикаятдин бязи эсеррикай Пакизат Фатуллаевади авунвай веревирдерини тестикьарзава. ИкІ, «Критика ва публицистика» паюна гьатнавай са макъалада авторди Б.Салимован «Диг-миш жезвай легьзеяр», Н.Мирзоеван «Цацар алай цуьк», А.Рашидован «Зайнаб», З.Ризванован «Шефтелдин миже», Мегьамед Садикьан «Буьркьуьди» повестрин лайихлувилер, гьа са вахтунда кьилкьилел текъвезвай, гьикаятчийри рехъ ганвай нукьсанрикайни инкариз тежедай (адетдин кІелчиди ахьтин чкайриз дикъет тагунни мумкин я) фикирар малумарзава. Критикди къейдзавайвал, ихьтин са эсер кІелайла, «чун бажарагълу автор вичин къелемдив саймазвилелди эгечІунин, адан кагьулвилин шерикар жезва».

Авайвал луьгун хьи, ихьтин «ажайибвилер», лезги миллетдин ацукьун-къарагъунихъ, менталитетдихъ галаз кьан тийизвай, кутуг тавунвай «эпизодар» чи маса гьикаятчийрин эсеррани (абурун игитар чи ватанэгьлияр яз) гьалтзава.

П.Фатуллаевади эсеррин шикиллувални таъсирлувал гужлу авун патал жуьреба-жуьре тешпигьрикай, чІалан маса такьатрикай устадвилелди менфят къачузва. Инал адан яратмишунра гьалтзавай бязи гекъигунар, келимаяр мисалар яз гьун хъсан яз аквазва заз: «азаб алатайда хьиз, зарб къачун», «тІунутІар хьтин элкъвей хъуькъвер», «калушдай къумбак акъуддай мажални тахьун», «тарап-туруп акъатун», «са вечрен уьмуьр амукьун», «шандакь гвайбур», «къуьрукьда гьатнавай дуьньяя», «машиндин хутІ явашарун», «бейни ацІурдай низр алахьун», «къай фейи кІарабриз цІай хгун», «чІулав цавун юкьвал ацІай варз алкІанва»…

Ктабда зал фикир тагана арадал атанвай сад-зур гьалатІарни, гьакІни къенин йикъан лезги чІалан орфографиядин къайдаяр чІурнавай чкаярни *(«хъижедахъжеда», «хъарсатмиш-къарсатмиш», «хпер-хипер», «хъуькъвер-хъуькъвер», «эркекек-эркек», «шефтедин-шефтелидин»…)* ацалтна. Амма ерилу ктабдин метлебдиз санлай ихьтин куьлуь-шуьлуьйри са таъсирни ийизвач.

«Гад гьарай» ктабдин гьар са кьиликай, автордин алакьунрин вири терефрикай и макъалада галай-галайвал веревирдер ийиз, эвелни-эвел, ам четин месэла хьунихъ галаз алакьалу яз, залай алакьзавач. Са кар инанмишвилелди луьуз кІанзава: шииратдикайни гьикаятдикай, критикадикайни публицистикадикай, драматургиядикайни таржумайрикай ибарат и ктаб гьар жуьре няметар алай суфрадив гекъигиз жеда. КІела ва лезет хкуд.

Спорт

Лайихлу пай кутазва

КАКАХЬАЙ ЖЕНГЕРИН ИСКУССТВОЯР

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

Алатай гьафтедин эхирра Краснодардин крайдин Лермонтово хуьре какахьай женгерин искусствойрай - ММА-дай (Ориентал), грэпплингдай ва Бразилиядин джиу-джитсудай международный акъажунар кьиле фена.

Дагъустандин хкянавай команда 1-чкадиз лайихлу хьана. Талукь тирвал, 2 ва 3-чкаяр Челябинскдин ва Ростовдин областрин хкянавай командайри кьуна. Идакай «Лезги газетдиз» РД-дин физический культурадин ва спортдин министерстводин пресс-къуллугъди хабар гана.

Малум хьайивал, акъажунра Россиядай, Эрменистандай ва Къазахстандай тир 20 командадик кваз 300-дав агакьна спортсменри иштиракна. ИкІ, Бадави Гьасанова регьбервал гузвай Дагъустандин хкянавай командади вири санлай 61 медаль къазанмишна (абурукай къизилдинбур - 48).

Гъалибвилин ва призрдин чкаяр кьур спортсменар гьазурай тренеррин арада ава: Эйнар Экберов, Рустам Межидов, Бадави Гьасанов, Алим Рашидов, Буба Бубаев, Абдулла Абдуллаев, Насрулла Даудов, Къурбан Гьуьсейнов, Алихан Мегьамедов, Гаирбег Гаирбегов.

* * *

ГРЕКРИННИ РИМЛУЙРИН ЖУЬРЕДА КЬУРШАХАР КЬУН

И мукьвара Татарстан Республикадин Альметьевск шегьерда 23 йисал къведалди яшда авай спортсменрин арада Россиядин кІвенкІвечивал патал грекринни римлуйрин жуьреда кьуршахар кьунай кьиле фейи акъажунра чи уьлкведин 50-дав агакьна регионрай 400-далай виниз спортсменри заланвилин 10 категориядай гьасиррал чпин устадвал къалурна.

Уьлкведин чемпионвилин тІвар къазанмишун патал акъажунра чи машгьур спортсменри, Москвадин патай экъечІзавай стхаяр Анвар ва Январ Аллагьяроврини иштиракна. ИкІ, 60 кг-дал къведалди заланвал авайбурун арада финалда Анвар Аллагьяроваз Санкт-Петербургдай тир Довуджон Тошоев 5:2 гьисабдалди кумукьна. Амма 63 кг-дал къведалди заланвал авайбурун арада финалдиз акъатдалди вири бягьсер инанмишвилелди гъалибвилер къазанмишуналди акьалтІарай Январ Аллагьяров ХМАО-дай тир Рагьман Тавмурзаеваз 1:2 гьисабдалди кьумукьна. Нетижада ам 2-чкадиз лайихлу хьана.

* * *

ЗАЛАН АТЛЕТИКА

13-июндиз ЦІийи Уренгой шегьерда залан атлетикадай кьиле фейи Россиядин чемпионатда Исмаил ГЬАЖИБЕГОВА 55 кг-дин заланвал авайбурун арада цІийи рекордар эцигналди, уьлкведин чемпионвилин тІвар (гила кьвед лагьай сеферда) къазанмишна.

Малум хьайивал, И.Гьажибегова, санлай къачурла (рывокда - 112 кг ва толчокда - 125 кг) - 237 кг., Челябинскдин ва Новосибирскдин областрай тир Озал Абдулгьамидова 212 кг ва Андрей Кучерова 211 кг хкажна.

РикІел хкин: тренер Гь.Закарьяеван гьилик вичин устадвал хкажзавай И.Гьажибегова Россиядин чемпионвилин тІвар 2021-йисузни къазанмишнай. Ам залан атлетикадай Россиядин Кубокдиз галаз пуд сеферда лайихлу хьанвай, дагъустанвийрикай ихьтин еке агалкьун къазанмишнавай сад лагьай атлетни я.

* * *

ДЖИУ-ДЖИТСУ

И шикилдай аквазвай стхаяр тир **Агьмадни Муслим ИБРАГЬИМОВАР** Дербент шегьерда дидедиз хьана ва ана яшамиш жезва. Абурун ери-бине КцІар райондин Вини Тагьиржал хуьряй я. Чпин гьвечІи яшариз килиг тавуна, Агьмадалай ва Муслималай спортда, кьилди къачуртІа, Бразилиядин джиу-джитсудай агалкьунар къазанмишиз алакьнава. ИкІ, 7 йис тамам хьанвай Агьмад 2022-йисуз кьиле фейи Евразиядин кІвенкІвечивал патал акъажунра 1-чкадиз лайихлу хьана. Ам СКФО-дин кІвенкІвечивал патал акъажунрин призер, Дагъустандин кІвенкІвечи, республикадин жуьреба-жуьре турниррин гъалибчи я.

ЧІехи стхадилай чешне къачузвай Муслим лагьайтІа, адан 5 йис я, алатай йисузни Россиядин чемпионатдин финалдиз акъатна. Идалай вилик ада республикадин жуьреба-жуьре турниррани гъалибвилер къазанмишнава.

ИСЛЕН, 19-ИЮНЬ

РГВК

07:00 Время новостей Дагестана. Итоги
08:00 Х/ф «Весна на Заречной улице» 16+
09:35 «Человек и право»
10:45 Дагестанское кино. Х/ф «Тучи покидают небо» 16+
12:30 Время новостей Дагестана
12:50 «Выходные на колесах» 77 с. 16+
13:15 Ток-шоу «Говорить разрешается» 12+
14:30 Время новостей Дагестана
14:50 Передача на рутульском языке 12+
15:30 Документальный цикл «Всемирное наследие. Россия» 12+
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 Д/с «Загадки века» 14 с. 16+
17:45 Т/с «Непридуманная жизнь» 1 с. 16+
18:45 Передача на табасаранском языке «Мил» 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Память поколений» 16+
21:00 «Удивительные горцы» 0+
21:20 «Ульяна спросит»
22:10 «Служа Родине»
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Угол зрения» 12+
23:50 «Полный газ» 0+
00:00 «Выходные на колесах» 78 с. 16+
00:30 Время новостей Дагестана
01:00 Время новостей. Махачкала
01:15 Передача на табасаранском языке «Мил» 12+

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.20 «АнтиФейк». (16+).
09.55 «Жить здорово!»
10.50 «Информационный канал». (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Информационный канал». (16+).
15.00 Новости.
15.15 «Информационный канал». (16+).
16.00 «Мужское/Женское». (16+).
16.50 «Информационный канал». (16+).
18.00 Новости.
18.20 «Информационный канал». (16+).
19.50 «Куклы наследника Тутти». (16+).
21.00 «Время».
22.00 Т/с «Великая». (12+).
23.00 «Большая игра». (16+).
00.00 «Подкаст.Лаб». «АстроУмные». (16+).
00.40 «Подкаст.Лаб». «Пусть не говорят, пусть читают». (16+).

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Лалаан» (на рутульском языке)
14:30 Местное время. Вести-Дагестан
21:05 Местное время. Вести-Дагестан

05.00 «Утро России».
09.55 «О самом главном». (12+).
11.00 «Вести».
11.30 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.55 «Кто против?» (12+).
16.00 «Вести».
16.30 «Малахов». (16+).
17.30 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.20 Т/с «Операция «Престол». (12+).
23.10 «Вечер с Владимиром Соловьевым». (12+).
02.00 Т/с «Остаться в живых». (12+).
03.55 Т/с «Семейный детектив». (16+).

НТВ

04.55 Т/с «Москва. Центральный округ». (16+).
06.30 «Утро. Самое лучшее». (16+).
08.00 «Сегодня».
08.25 Т/с «Лесник». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.35 Т/с «Лесник». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие». (16+).
14.00 «Место встречи». (16+).
16.00 «Сегодня».
16.50 «За гранью». (16+).
17.55 «ДНК». (16+).
19.00 «Сегодня».
20.00 Т/с «Эффект домино». (16+).
22.15 Т/с «Реализация». (16+).
23.35 «Сегодня».
00.00 Т/с «Реализация». (16+).
00.45 Х/ф «Золотой транзит». (16+).
02.45 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.00 «Давай разведемся!» (16+).
09.00 «Тест на отцовство». (16+).
11.15 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
12.30 Д/ф «Порча». (16+).
13.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
13.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
14.05 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
14.35 Мелодрама «Любовь по контракту». (16+).
19.00 Мелодрама «Только по любви». (16+).
23.20 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
00.30 Д/ф «Порча». (16+).
01.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
01.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
02.00 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
02.25 «Тест на отцовство».

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение». (16+)
08.20 Детектив «Алмазы Цирцеи», 1 и 2 с.
10.20 Д/ф «Актерские судьбы. Ольга Мелихова и Владимир Толоконников». (16+).
10.55 «Городское собрание». (12+).
11.30 «События».
11.50 Детектив «Вижу-знаю». (16+).
13.40 «Мой герой. Валерий Баринов». (12+).
14.30 «События».
14.50 «Город новостей».
15.00 Т/с «Детектив на миллион», 1 и 2 с. (12+).
16.55 «Прощание. Андрей Краско». (16+).
17.50 «События».
18.10 Детектив «Серьга Артемиды». (12+).
22.00 «События».
22.40 «Вода и мир». (16+).
23.05 «Знак качества». (16+).
00.00 «События 25 час».
00.30 «Петровка, 38».

ЗВЕЗДА

05.30 Х/ф «Калачи». (12+).
07.00 «Сегодня утром».
09.00 Новости дня. (16+).
09.15 «Открытый эфир».
11.00 Х/ф «Возвращение резидента». (12+).
12.35 Т/с «Застава Жилина». (16+).
13.00 Новости дня. (16+).
13.25 Т/с «Застава Жилина». (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с «Застава Жилина». (16+).
17.00 Новости дня. (16+).
17.15 Д/с «Освобождая Родину». (16+).
18.50 «Специальный репортаж». (16+).
19.00 Новости дня. (16+).
19.55 «Специальный репортаж». (16+).
20.10 Д/с «Загадки века».
21.00 «Открытый эфир».
22.45 «Между тем» с Н. Метлиной. (12+).
23.15 Х/ф «Минута молчания». (12+).
01.15 Х/ф «Возвращение резидента». (12+).

САЛАСА, 20-ИЮНЬ

РГВК

07:00 Время новостей Дагестана
07:20 Передача на табасаранском языке «Мил» 12+
08:00 Мультфильмы 0+
08:30 Время новостей Дагестана
08:55 Х/ф «Стрелы Робин Гуда» 1 с. 16+
10:25 «Угол зрения» 12+
10:55 «Ульяна спросит»
11:45 Д/с «Загадки века» 14 с. 16+
12:30 Время новостей Дагестана
12:50 Т/с «Непридуманная жизнь» 1 с. 16+
13:45 «Память поколений»
14:30 Время новостей Дагестана
14:50 Передача на табасаранском языке «Мил» 12+
15:30 «Выходные на колесах» 78 с. 16+
15:50 «Служа Родине»
16:10 «Удивительные горцы»
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 «Дагестан без коррупции» 12+
17:45 Т/с «Непридуманная жизнь» 2 с. 16+
18:45 Передача на лакском языке «Аьрщи ва агьлу» 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Годекан» 12+
20:45 «Время есть!» 0+
21:20 Ток-шоу «Общественный интерес»
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Колеса» 12+
00:10 «Удивительные горцы»
00:30 Время новостей Дагестана
01:00 Время новостей. Махачкала

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.20 «АнтиФейк». (16+).
09.55 «Жить здорово!» (16+).
10.50 «Информационный канал». (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Информационный канал». (16+).
15.00 Новости.
15.15 «Информационный канал». (16+).
16.00 «Мужское/Женское». (16+).
16.50 «Информационный канал». (16+).
18.00 Новости.
18.20 «Информационный канал». (16+).
19.50 «Куклы наследника Тутти». (16+).
21.00 «Время».
22.00 Т/с «Великая». (12+).
23.00 «Большая игра». (16+).
00.00 «Подкаст.Лаб». «Психика». (16+).
00.40 «Подкаст.Лаб». «Легкие деньги».

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Турчидаг» (на лакском языке)
14:30 Местное время. Вести-Дагестан
21:05 Местное время. Вести-Дагестан

05.00 «Утро России».
09.55 «О самом главном». (12+).
11.00 «Вести».
11.30 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.30 «Вести». Местное время.
14.55 «Кто против?» (12+).
16.00 «Вести».
16.30 «Малахов». (16+).
17.30 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.20 Т/с «Операция «Престол». (12+).
23.10 «Вечер с Владимиром Соловьевым».
02.00 Т/с «Остаться в живых». (12+).
03.55 Т/с «Семейный детектив». (16+).

НТВ

05.00 Т/с «Москва. Центральный округ». (16+).
06.30 «Утро. Самое лучшее». (16+).
08.00 «Сегодня».
08.25 Т/с «Лесник». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.35 Т/с «Лесник». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие». (16+).
14.00 «Место встречи». (16+).
16.00 «Сегодня».
16.50 «За гранью». (16+).
17.55 «ДНК». (16+).
19.00 «Сегодня».
20.00 Т/с «Эффект домино». (16+).
22.15 Т/с «Реализация». (16+).
23.35 «Сегодня».
00.00 Т/с «Реализация». (16+).
00.50 «Основано на реальных событиях». (16+).
02.35 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.00 «Давай разведемся!» (16+).
09.00 «Тест на отцовство». (16+).
11.15 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
12.30 Д/ф «Порча». (16+).
13.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
13.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
14.10 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
14.45 Мелодрама «Психология любви». (16+).
19.00 Мелодрама «Хочу тебе верить». (16+).
23.20 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
00.30 Д/ф «Порча». (16+).
01.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
01.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
02.00 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
02.25 «Тест на отцовство». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение». (16+).
08.25 Детектив «Алмазы Цирцеи», 3 и 4 с. (12+).
10.20 Д/ф «Георг Отс. Публика ждет...» (16+).
11.30 «События».
11.50 Детектив «Вижу-знаю». (16+).
13.40 «Мой герой. Виктория Токарева». (12+).
14.30 «События».
14.50 «Город новостей».
15.00 Т/с «Детектив на миллион», 3 и 4 с.
16.55 «Прощание. Наталья Гундарева». (16+).
17.50 «События».
18.10 Детектив «Пояс Ориона». (12+).
22.00 «События».
22.40 «Закон и порядок». (16+).
23.10 Д/ф «Нина Русланова. Подкидыш». (16+).
00.00 «События 25 час».
00.30 «Петровка, 38». (16+).

ЗВЕЗДА

05.30 Т/с «Застава Жилина». (16+).
07.00 «Сегодня утром».
09.00 Новости дня. (16+).
09.15 «Открытый эфир».
11.00 Х/ф «Возвращение резидента». (12+).
12.35 Т/с «Застава Жилина». (16+).
13.00 Новости дня. (16+).
13.25 Т/с «Застава Жилина». (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с «Застава Жилина». (16+).
17.00 Новости дня. (16+).
17.15 Д/с «Освобождая Родину». (16+).
18.50 «Специальный репортаж». (16+).
19.00 Новости дня. (16+).
19.55 «Специальный репортаж». (16+).
20.10 «Улика из прошлого».
21.00 «Открытый эфир».
22.45 «Между тем» (12+).
23.15 Х/ф «Это было в разведке». (12+).
01.10 Х/ф «Возвращение резидента». (12+).

АРБЕ, 21-ИЮНЬ

РГВК

07:00 Время новостей Дагестана
07:20,14.50 Передача на лакском языке 12+
08:00 Мультфильмы 0+
08:30 Время новостей Дагестана
08:55 Х/ф «Стрелы Робин Гуда» 2 с. 16+
10:30 Ток-шоу «Общественный интерес»
11:45 Д/с «Загадки века» 15 с. 16+
12:30 Время новостей Дагестана
12:50 Т/с «Непридуманная жизнь» 2 с. 16+
13:45 «Дагестан без коррупции» 12+
14:20 «Полный газ» 0+
14:30 Время новостей Дагестана
15:30 «Колеса» 12+
16:20 «Дагестанский календарь» 0+
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 «Дагестан без коррупции» 12+
17:45 Т/с «Непридуманная жизнь» 3 с. 16+
18:45 Передача на даргинском языке «Адамти ва замана» 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 «Здоровье» в прямом эфире
21:10 «Сделано в Дагестане» 0+
21:30 «Городская среда» 12+
22:00 «Опять футбол»
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:15 Х/ф «Мы жили по соседству» 16+
00:30 Время новостей Дагестана
01:00 Время новостей. Махачкала

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.20 «АнтиФейк». (16+).
09.55 «Жить здорово!»
10.50 «Информационный канал». (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Информационный канал». (16+).
15.00 Новости.
15.15 «Информационный канал». (16+).
16.00 «Мужское/Женское». (16+).
16.50 «Информационный канал». (16+).
18.00 Новости.
18.20 «Информационный канал». (16+).
19.50 «Куклы наследника Тутти». (16+).
21.00 «Время».
22.00 Т/с «Великая». (12+).
23.00 «Большая игра».
00.00 «Подкаст.Лаб». «Креативные индустрии». (16+).
00.40 «Подкаст.Лаб». «Свидетели Эйзенштейна». (16+).

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Очар» (на кумыкском языке)
14:30 Местное время. Вести-Дагестан
21:05 Местное время. Вести-Дагестан

05.00 «Утро России».
09.55 «О самом главном».
11.00 «Вести».
11.30 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.55 «Кто против?» (12+).
16.00 «Вести».
16.30 «Малахов». (16+).
17.30 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.20 Т/с «Операция «Престол». (12+).
23.10 «Вечер с Владимиром Соловьевым». (12+).
02.00 Т/с «Остаться в живых». (12+).

НТВ

05.00 Т/с «Москва. Центральный округ». (16+).
06.30 «Утро. Самое лучшее». (16+).
08.00 «Сегодня».
08.25 Т/с «Лесник». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.35 Т/с «Лесник». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие». (16+).
14.00 «Место встречи». (16+).
16.00 «Сегодня».
16.50 «За гранью». (16+).
17.55 «ДНК». (16+).
19.00 «Сегодня».
20.00 Т/с «Феникс». (16+).
22.15 Т/с «Реализация». (16+).
23.35 «Сегодня».
00.00 Т/с «Реализация». (16+).
00.50 «Основано на реальных событиях». (16+).
02.35 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.05 «Давай разведемся!» (16+).
09.05 «Тест на отцовство». (16+).
11.15 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
12.30 Д/ф «Порча». (16+).
13.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
13.30 Д/ф «Верну любимого». (16+).
14.05 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
14.40 Мелодрама «Только по любви». (16+).
19.00 Мелодрама «Придуманное счастье». (16+).
23.20 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
00.30 Д/ф «Порча». (16+).
01.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
01.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
02.00 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
02.25 «Тест на отцовство».

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение».
08.25 Детектив «Сфинксы северных ворот», 1 и 2 с. (12+).
10.20 Д/ф «Владимир Гуляев. Такси на Дубровку». (16+).
11.30 «События».
11.45 Детектив «Вижу-знаю». (16+).
13.40 «Мой герой. Олег Чернов». (12+).
14.30 «События».
14.50 «Город новостей».
15.00 Т/с «Детектив на миллион. Жертвы искусства», 1 и 2 с.
16.55 «Прощание. Иннокентий Смоктуновский». (16+).
17.50 «События».
18.15 Детектив «Камея из Ватикана». (12+).
22.00 «События».
22.40 «Хватит слухов!» (16+).
23.10 «Хроники московского быта. До старости жених!» (16+).
00.00 «События 25 час».

ЗВЕЗДА

05.30 Т/с «Застава Жилина». (16+).
07.00 «Сегодня утром».
09.00 Новости дня. (16+).
09.15 «Открытый эфир».
11.00 Х/ф «Конец операции «Резидент». (12+).
12.35 Т/с «Застава Жилина». (16+).
13.00 Новости дня. (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с «Застава Жилина»
17.00 Новости дня. (16+).
17.15 Д/с «Освобождая Родину». . (16+).
18.50 «Специальный репортаж». (16+).
19.00 Новости дня. (16+).
19.55 «Специальный репортаж». (16+).
20.10 Д/с «Секретные материалы». (16+).
21.00 «Открытый эфир». (16+).
22.45 «Между тем» с Н. Метлиной. (12+).
23.15 Х/ф «Бессмертный гарнизон». (12+).
01.10 Х/ф «Конец операции «Резидент». (12+).

ХЕМИС, 22-ИЮНЬ

РГВК

07:00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07:20,14.50 Передача на даргинском языке
08:00 Мультфильмы 0+
08:55 Х/ф «Родина или смерть» 16+
10:35 «Дагестан без коррупции» 12+
10:55 «Здоровье» 12+
11:45 Д/с «Загадки века» 16 с. 16+
12:50 Т/с «Непридуманная жизнь» 3 с. 16+
13:45 «Сделано в Дагестане» 0+
14:05 «Городская среда» 12+
14:30 Время новостей Дагестана
15:30 Концерт Елены Ваенги «Песни военных лет» 12+
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 «Дагестан без коррупции» 12+
17:45 Т/с «Непридуманная жизнь» 4 с. 16+
18:45 Передача на аварском языке 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 Д/ф «Библиотечный фронт» 16+
21:25 «Первая студия»
22:00 «Психологическая азбука» 12+
22:10 «Удивительные горцы»
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Молодежный дрифт» 12+
00:00 «Выходные на колесах» 79 с. 16+
00:30 Время новостей Дагестана
00:55 «За скобками» 12+
01:00 Время новостей. Махачкала

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.20 «АнтиФейк». (16+).
09.55 «Жить здорово!» (16+).
10.50 «Информационный канал». (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Информационный канал». (16+).
15.00 Новости.
15.15 «Информационный канал». (16+).
16.00 «Мужское/Женское». (16+).
16.50 «Информационный канал». (16+).
18.00 Новости.
18.20 «Информационный канал». (16+).
19.50 «Куклы наследника Тутти». (16+).
21.00 «Время».
22.00 Т/с «Великая». (12+).
23.00 «Большая игра».
00.00 «Подкаст.Лаб». «Собрались с мыслями».
00.40 «Подкаст.Лаб». «Космические истории». (16+).

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Маданият» (на аварском языке)
14:30 Местное время. Вести-Дагестан
21:05 Местное время. Вести-Дагестан

04.00 «22 июня, ровно в четыре утра... Реквием Роберта Рождественского».
05.10 «Утро России».
09.55 «О самом главном».
11.00,16.00,20.00 «Вести»
11.30 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.55 «Кто против?» (12+).
16.30 «Малахов». (16+).
17.30 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.20 Т/с «Операция «Престол». (12+).
23.10 «Вечер с Владимиром Соловьевым».
02.00 «22 июня, ровно в четыре утра... Реквием Роберта Рождественского».

НТВ

05.00 Т/с «Москва. Центральный округ». (16+).
06.30 «Утро. Самое лучшее». (16+).
08.00 «Сегодня».
08.25 Т/с «Лесник». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.35 Т/с «Лесник». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие». (16+).
14.00 «Место встречи». (16+).
16.00 «Сегодня».
16.50 «За гранью». (16+).
17.55 «ДНК». (16+).
19.00 «Сегодня».
20.00 Т/с «Феникс». (16+).
22.15 Т/с «Реализация». (16+).
23.35 «Сегодня».
00.00 Т/с «Реализация». (16+).
00.50 «Поздняков». (16+).
01.00 «Мы и наука. Наука и мы». (12+).
02.10 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.00 «Давай разведемся!» (16+).
09.00 «Тест на отцовство». (16+).
11.15 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
12.30 Д/ф «Порча». (16+).
13.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
13.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
14.10 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
14.45 Мелодрама «Хочу тебе верить». (16+).
19.00 Мелодрама «Идеальный выбор». (16+).
23.20 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
00.30 Д/ф «Порча». (16+).
01.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
01.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
02.00 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
02.25 «Тест на отцовство». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение». (16+)
08.25 Детектив «Сфинксы северных ворот», 3 и 4 с. (12+).
10.20 Д/ф «Алексей Смирнов. Клоун с разбитым сердцем».
11.30 «События».
11.45 Детектив «Вижу-знаю». (16+).
13.40 «Мой герой. Наталья Варлей». (12+).
14.30 «События».
14.45 «Город новостей».
15.00 Т/с «Детектив на миллион. Жертвы искусства», 3 и 4 с.
16.55 «Прощание. Вилли Токарев». (16+).
17.50 «События».
18.15 Детектив «Земное притяжение». (12+).
22.00 «События».
22.40 «10 самых... (16+).
23.10 Д/ф «Следствие ведет КГБ. Уравнение с тремя неизвестными». (16+).
00.00 «События 25 час».
00.30 «Петровка, 38».

ЗВЕЗДА

05.40 Т/с «Застава Жилина». (16+).
07.00 «Сегодня утром».
09.00 Новости дня. (16+).
09.15 «Открытый эфир».
11.00 Х/ф «Конец операции «Резидент». (12+).
13.00 Новости дня. (16+).
13.50 Т/с «Жди меня».
15.00 Военные новости.
15.05 Т/с «Жди меня».
17.00 Новости дня. (16+).
17.15 Т/с «Жди меня».
18.00 Д/ф «Часовые памяти. Ставрополье». (16+)
18.50 «Специальный репортаж». (16+).
19.00 Новости дня. (16+).
19.55 «Специальный репортаж». (16+).
20.10 «Код доступа». (12+)
21.00 «Открытый эфир». (16+).
22.45 «Между тем» с Н. Метлиной. (12+).
23.15 Д/ф «Обыкновенный фашизм». (16+).
01.25 Х/ф «На пути в Берлин». (12+).

ЖУЬМЯ, 23-ИЮНЬ

РГВК

07:00 Время новостей Дагестана
07:20,14.50 Передача на аварском языке
08:00 Мультфильмы 0+
08:30 Время новостей Дагестана
08:55 Х/ф «Женя, Женечка и Катюша» 16+
10:20 «Удивительные горцы»
10:45 «Дагестан без коррупции» 12+
11:20 «Первая студия»
11:45 Д/с «Загадки века» 17 с. 16+
12:30 Время новостей Дагестана
12:50 Т/с «Непридуманная жизнь» 4 с. 16+
13:45 «Молодежный дрифт» 12+
14:20 «За скобками»
14:30 Время новостей Дагестана
15:30 «Выходные на колесах» 79 с. 16+
15:55 «Психологическая азбука» 12+
16:30 Время новостей Дагестана
16:50 Д/ф «Библиотечный фронт» 16+
17:45 Передача на кумыкском языке
18:25 Благотворительный марафон «Включи солнце» 12+
19:30 Время новостей Дагестана
20:00 Время новостей. Махачкала
20:20 Благотворительный марафон «Включи солнце» 12+
21:25 «Круглый стол»
22:00 «Время спорта» 12+
22:30 Время новостей Дагестана
23:00 Время новостей. Махачкала
23:20 «Глобальная сеть»

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.20 «АнтиФейк». (16+).
09.55 «Жить здорово!»
10.50 «Информационный канал». (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Информационный канал». (16+).
15.00 Новости.
15.15 «Информационный канал». (16+).
16.00 «Мужское/Женское». (16+).
16.50 «Информационный канал». (16+).
18.00 Новости.
18.40 «Человек и закон».
19.45 Телеигра «Поле чудес». (16+).
21.00 «Время».
21.45 Т/с «Великая». (12+).
22.45 «Прыжок из космоса»
23.50 Д/ф «Первая женщина во главе дома моды Christian Dior».
00.55 «Подкаст.Лаб». «Не лыком шиты». (16+).

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Даймок» (на чеченском языке)
14:30 Местное время. Вести-Дагестан
21:15 Местное время. Вести-Дагестан

05.00 «Утро России».
09.55 «О самом главном». (12+).
11.00 «Вести».
11.30 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.55 «Кто против?» (12+).
16.00 «Вести».
16.30 «Прямой эфир». (16+).
17.30 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.30 «Удивительные люди. Новый сезон». Финал. (12+).
00.50 Х/ф «Тренер». (12+).
03.15 Х/ф «Воин». (12+).

НТВ

05.00 Т/с «Москва. Центральный округ».
06.30 «Утро. Самое лучшее». (16+).
08.00 «Сегодня».
08.25 Т/с «Лесник». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.35 Т/с «Лесник». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие». (16+).
14.00 «Место встречи». (16+).
16.00 «Сегодня».
16.50 «ДНК». (16+).
17.55 «Жди меня». (12+).
19.00 «Сегодня».
20.00 Т/с «Феникс». (16+).
22.15 Т/с «Реализация». (16+).
00.00 «Своя правда». (16+).
02.15 «Захар Прилепин. Уроки русского». (12+).
02.40 «Квартирный вопрос».
03.30 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
07.55 «Давай разведемся!» (16+).
08.55 «Тест на отцовство». (16+).
11.10 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
12.25 Д/ф «Порча». (16+).
12.55 Д/ф «Знахарка».
13.30 Д/ф «Верну любимого». (16+).
14.05 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).
14.40 Мелодрама «Придуманное счастье». (16+).
19.00 Мелодрама «Цена ошибки». (16+).
23.20 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
00.30 Д/ф «Порча». (16+).
01.00 Д/ф «Знахарка». (16+).
01.35 Д/ф «Верну любимого». (16+).
02.00 Д/ф «Голоса ушедших душ». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение». (16+)
08.20 «Петровка, 38».
08.35 Х/ф «Перелетные птицы». (12+).
11.30 «События».
11.45 Х/ф «Перелетные птицы». (12+).
12.40 Детектив «Не приходи ко мне во сне».
14.30 «События».
14.50 «Город новостей».
15.05 Детектив «Не приходи ко мне во сне».
16.55 Д/ф «Актерские драмы. Гениальные негодяи». (16+).
17.50 «События».
18.10 Детектив «Красавица и воры». (12+).
20.00 Детектив «След тигра». (16+).
22.00 «В центре событий». (12+).
23.00 «Хорошие песни». (12+).
00.00 Х/ф «Собачье сердце».
02.15 «Петровка, 38».

ЗВЕЗДА

06.35 Т/с «Жди меня».
09.00 Новости дня. (16+).
09.20 Т/с «Жди меня».
09.55 Х/ф «Стрелы Робин Гуда». (12+).
11.40 Х/ф «Уснувший пассажир». (16+).
13.00 Новости дня. (16+).
13.25 Х/ф «Уснувший пассажир». (16+).
13.55 Х/ф «Рысь». (16+).
15.00 Военные новости.
15.05 Х/ф «Рысь». (16+).
16.20 Т/с «Участок лейтенанта Качуры». (16+)
17.00 Новости дня. (16+).
17.15 Т/с «Участок лейтенанта Качуры». (16+)
19.00 Новости дня. (16+).
19.45 Т/с «Участок лейтенанта Качуры». (16+)
22.00 «Здравствуйте, товарищи!» (16+).
23.00 «Музыка+». (12+).
00.10 Х/ф «Семь часов до гибели». (12+).
01.25 Х/ф «Вам и не снилось...» (12+).

КИШ, 24-ИЮНЬ

РГВК

07:00 Время новостей Дагестана
07:20,14.55 Передача на кумыкском языке
08:00 Мультфильмы 0+
08:30 Время новостей Дагестана
08:55 Х/ф «Приключения Петрова и Васечкина. Обыкновенные и невероятные» 16+
11:30 «Мой малыш»
12:00 «Время есть!» 0+
12:35 Юбилейный концерт Александра Добронравова 16+
15:35 «Время спорта» 12+
16:05 Мультфильм 0+
16:30 Время новостей Дагестана
16:55 Дагестанское кино. Х/ф «Ожерелье для моей любимой» 16+
18:15 Золотая коллекция фильмов о родном крае. Фильм-концерт «Букет мелодий» 0+
18:45 **Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+**
19:30 Время новостей Дагестана
19:50 «Точка зрения» 12+
20:05 «Дежурная часть»
20:20 «Дагестан туристический» 0+
20:40 «Культурный код»
21:05 «Ульяна спросит» 0+
21:55 Д/ф «Герои времени. Сулейман Стальский» 12+
22:30 Время новостей Дагестана
22:50 Х/ф «Вам задание» 16+
00:30 Время новостей Дагестана
00:50 «Точка зрения» 12+
01:05 **Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+**
01:40 «Мой малыш» 12+

ПЕРВЫЙ

05.20 «Подкаст.Лаб». «Триггеры». (16+).
06.00 «Доброе утро». Суббота.
09.45 «Слово пастыря».
10.00 Новости.
10.15 «Поехали!» (12+).
11.05 Д/ф «Мкс-селфи».
12.00 Новости.
12.15 Д/ф «Поединки. Нелегальная жизнь полковника Рыбкиной».
14.05 Х/ф «Судьба резидента». (12+).
17.10 «Абракадабра!»
18.00 Новости.
18.20 «Абракадабра!»
19.55 «Кто хочет стать миллионером?» (12+).
21.00 «Время».
21.35 «Сегодня вечером». (16+).
23.20 Х/ф «Эвита». (12+).
01.50 «Подкаст.Лаб». «Психика». (16+).
02.30 «Подкаст.Лаб». «Космические истории». (16+).
03.05 «Подкаст.Лаб». «20 лет спустя». (16+).

РОССИЯ 1

05.00 «Утро России». Суббота.
08.00 **«Вести». Местное время.**
08.20 **Местное время. Суббота.**
08.35 «По секрету всему свету».
09.00 «Формула еды». (12+).
09.25 «Пятеро на одного».
10.10 «Сто к одному».
11.00 «Вести».
12.00 «Доктор Мясников». (12+).
13.05 Х/ф «Чужая». (12+).
17.00 «Вести».
17.50 «Привет, Андрей!» (12+).
20.00 «Вести».
21.00 Х/ф «Тайная жизнь Маргариты». (12+).
00.40 «Алые паруса - 2023». Прямая трансляция из Санкт-Петербурга.
01.05 Х/ф «Деревенщина». (12+).
04.25 Х/ф «Оазис любви». (16+).

НТВ

04.55 «Жди меня». (12+).
05.40 Т/с «Береговая охрана». (16+).
07.25 «Смотр».
08.00 «Сегодня».
08.20 «Поедем, поедим!»
09.20 «Едим дома».
10.00 «Сегодня».
10.20 «Главная дорога». (16+).
11.00 «Живая еда». (12+).
12.00 «Квартирный вопрос».
13.00 «Модный vs Народный». (12+).
14.20 «Своя игра».
15.20 «Игры разумов».
16.00 «Сегодня».
16.20 «Следствие вели...» (16+).
19.00 «Центральное телевидение». (16+).
20.20 «Секрет на миллион». (16+).
22.25 «Квартирник у Лахта центра». (16+).
00.20 «Международная пилорама». (18+).
01.05 «Дачный ответ».
02.05 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «6 кадров». (16+).
06.45 Т/с «Истерзанная». (Турция). (16+).
10.15 Мелодрама «Личные обстоятельства», 1-8 с. (16+).
19.00 Т/с «Моя мама», 25-29 с. (Турция). (16+).
00.00 Мелодрама «Вспоминая тебя». (16+).
03.30 «6 кадров». (16+).
03.35 Мелодрама «Личные обстоятельства», 1-4 с. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

07.20 «Православная энциклопедия». (6+).
07.50 «Смешная широта». Концерт. (12+).
09.35 Х/ф «Хороший день». (12+).
11.30 «События».
11.45 Х/ф «Суета сует».
13.30 Х/ф «Французская кулинария». (12+).
14.30 «События».
14.45 Х/ф «Французская кулинария». (12+).
17.20 Детектив «Тень дракона». (12+).
21.00 «Постскриптум». (18+).
22.05 «Право знать!» (16+).
23.20 «События».
23.30 Д/ф «Русские тайны. Охота на русских». (16+).
00.15 «90-е. Бандитский Екатеринбург». (16+).
00.55 «Вода и мир». (16+).
01.20 «Хватит слухов!» (16+).
01.45 «Прощание. Андрей Краско». (16+).

ЗВЕЗДА

05.20 Х/ф «Матрос Чижик». (6+).
06.55 Х/ф «Морской охотник». (12+).
08.00 Новости дня. (16+).
08.15 Х/ф «Морской охотник». (12+).
08.40 Х/ф «31 июня».
11.40 «Легенды музыки». Михаил Боярский.
12.10 «СССР. Знак качества»
13.00 Новости дня. (16+).
13.15 «Не факт!» (12+).
13.40 Д/с «Война миров»
14.30 «Легенды кино».(12+)
15.20 Т/с «Большая перемена». (12+).
19.00 Новости дня. (16+).
19.25 Т/с «Большая перемена». (12+).
21.20 «Легендарные матчи». «Кубок мира 2011. Волейбол. Мужчины. 11 тур. Польша - Россия».
23.50 Х/ф «Уснувший пассажир». (16+).
01.20 Х/ф «Морской охотник». (12+).

ГЬЯД, 25-ИЮНЬ

РГВК

07:00 Время новостей Дагестана
07:20 **Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+**
08:00 «Мой малыш» 12+
08:30 Время новостей Дагестана
08:50 Х/ф «Вам задание» 16+
10:30 «Время есть!» 0+
11:00 Ток-шоу «Общественный интерес»
12:15 Мультфильм 0+
12:30 Детские новости
12:45 «Дагестан туристический» 0+
13:05 «Психологическая азбука» 12+
13:30 «Колеса» 12+
14:20 «Мир Вашему дому»
14:50 **Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+**
15:30 «Городская среда»
15:55 «Ульяна спросит»
16:45 «Культурный код»
17:05 «Точка зрения»
17:25 «Человек и право»
18:30 Детские новости
18:45 Передача на ногайском языке 12+
19:30 Время новостей Дагестана. Итоги
20:35 «Служа Родине»
20:50 Ток-шоу «Говорить разрешается» 12+
22:00 Обзор газет
22:05 Юбилейный концерт А.Добронравова
00:30 Время новостей Дагестана. Итоги
01:35 Передача на ногайском языке 12+

ПЕРВЫЙ

06.00 Новости.
06.10 «Подкаст.Лаб». «Космические истории»
06.55 «Играй, гармонь любимая!» (12+).
07.40 «Часовой». (12+).
08.10 «Здоровье». (16+).
09.20 «Мечталлион». (12+)
09.40 «Непутевые заметки»
10.00 Новости.
10.15 «Жизнь других».
11.10 «Повара на колесах»
12.00 Новости.
12.15 «Видели видео?»
14.05 Т/с «Спросите медсестру». (16+).
18.00 Новости.
19.00 «Две звезды. Отцы и дети». (12+).
21.00 «Время».
22.35 Т/с «Серебряный волк». (16+).
23.35 «Подкаст.Лаб». «Антропология». (16+).
00.15 «Подкаст.Лаб». «Кот Шредингера». (16+).

РОССИЯ 1

06.10 Х/ф «Полынь - трава окаянная». (12+).
08.00 Местное время. Воскресенье.
08.35 «Когда все дома с Тимуром Кизяковым».
09.25 «Утренняя почта с Николаем Басковым».
10.10 «Сто к одному».
11.00 «Вести».
12.00 «Большие перемены».
13.05 Х/ф «Все как у людей». (12+).
17.00 «Вести».
17.50 «Песни от всей души». (12+).
20.00 «Вести недели».
22.00 «Москва. Кремль. Путин».
22.40 «Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым». (12+).
01.30 Х/ф «Полынь - трава окаянная». (12+).

НТВ

04.50 Т/с «Береговая охрана». (16+).
06.35 «Центральное телевидение». (16+).
08.00 «Сегодня».
08.20 «У нас выигрывают!»
10.00 «Сегодня».
10.20 «Первая передача».
11.00 «Чудо техники».
11.55 «Дачный ответ».
13.00 «НашПотребНадзор». (16+).
14.05 «Однажды...» (16+).
15.00 «Своя игра».
16.00 «Сегодня».
16.20 «Следствие вели...» (16+).
18.00 «Новые русские сенсации». (16+).
19.00 «Итоги недели».
20.20 Х/ф «Мститель. Страшный лес». (16+).
23.55 Шоу «Маска». (12+).
03.50 Т/с «Меч». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 Мелодрама «Личные обстоятельства». (16+).
06.55 Т/с «Истерзанная», 91-94 с. (16+).
10.30 Мелодрама «Идеальный выбор». (16+).
14.45 Мелодрама «Цена ошибки». (16+).
19.00 Т/с «Моя мама», 30-34 с. Турция. (16+).
00.00 Мелодрама «Любовь лечит». (16+).
03.15 Мелодрама «Личные обстоятельства», 5-8 с. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.50 Х/ф «Суета сует».
08.20 Детектив «След тигра». (16+).
10.10 «Удачные песни». Летний концерт. (6+).
11.30 «События».
11.45 Х/ф «Собачье сердце».
14.30 «Московская неделя».
15.00 «Смешите меня семеро!» Концерт. (16+)
16.05 Х/ф «Четвертый пассажир». (12+).
18.05 Детектив «Синдром жертвы». (12+).
21.40 Детектив «Улыбка Лиса». (12+).
00.10 «События».
00.25 Детектив «Улыбка Лиса». (12+).
01.10 «Петровка, 38».
01.20 «Закон и порядок». (16+).

ЗВЕЗДА

05.30 Х/ф «Аты-баты, шли солдаты...» (12+)
07.15 Х/ф «Если враг не сдается...» (12+).
09.00 Новости недели.
09.25 «Служу России».
09.55 «Военная приемка»
10.40 «Скрытые угрозы».
11.30 «Код доступа».
12.20 «Легенды армии». .
13.15 Т/с «Участок лейтенанта Качуры». (16+)
18.00 Главное с О.Беловой.
19.45 Д/с «Легенды советского сыска. Годы войны». (16+).
21.25 Д/с «Москва фронту». (16+).
22.00 Д/ф «Кочевники».
23.00 «Фетисов». (12+).
23.45 Х/ф «Стрелы Робин Гуда». (12+).
01.10 Х/ф «Классные игры». (16+).
03.00 Х/ф «Матрос Чижик». (6+).

СТС
19-25-июндалди

ИСЛЕН

06.00 «Ералаш».
06.35 Анимац. фильм «Команда котиков». (ЮАР - США). (6+).
08.20 «Взрослым не понять». (12+).
09.20 Анимац. фильм «Стражи Арктики». (Великобритания - Канада - США - Корея). (6+).
11.15 Т/с «Гости из прошлого». (16+).
17.00 Шоу «Уральских пельменей». (16+).
20.00 «Фактор страха. Испытание тайгой».
21.00 «Фактор страха. Испытание тайгой. Секреты сезона».
22.05 Боевик «Трансформеры. Последний рыцарь». (Китай - США - Канада).
01.05 «Кино в деталях» с Федором Бондарчуком». (18+).
02.05 Боевик «Мастер Z. Наследие Ип Мана». (18+).
03.45 Т/с «Два отца и два сына». (16+).
05.00 Т/с «Сториз».

САЛАСА

06.00 «Ералаш».
06.30 М/с «Готовим с Бубой». (6+).
06.40 М/с «Детектив Финник».
07.00 М/с «Простоквашино».
07.30 М/с «Ну, погоди! Каникулы». (6+).
08.15 «Фактор страха. Испытание тайгой».
09.20 Боевик «Ип Ман 4». (16+).
11.25 Т/с «Гости из прошлого». (16+).
17.05 Шоу «Уральских пельменей». (16+).
20.00 Триллер «Обратимая реальность». (12+).
21.45 Триллер «2:22». (16+).
23.45 Триллер «Обратный отсчет». (16+).
01.35 Боевик «Ямакаси, или Новые самураи». (12+).
03.05 Т/с «Два отца и два сына». (16+).
05.00 Т/с «Сториз». (16+).
05.10 М/ф.
05.50 «Ералаш».

АРБЕ

06.00 «Ералаш».
06.30 М/с «Готовим с Бубой». (6+).
06.45 М/с «Детектив Финник».
07.00 М/с «Простоквашино».
07.30 М/с «Ну, погоди! Каникулы». (6+).
08.00 Шоу «Уральских пельменей». (16+).
08.35 «Фактор страха. Испытание тайгой. Секреты сезона».
09.40 Триллер «Обратимая реальность». (12+).
11.20 Т/с «Гости из прошлого». (16+).
17.00 Шоу «Уральских пельменей». (16+).
20.00 Боевик «Спасатели Малибу». (Великобритания - Китай - США). (16+).
22.20 Мюзикл «Танцуй, пока молодой». (16+).
23.55 Драма «Спенсер». (Великобритания - Германия - Чили). (16+).
02.05 «КликКлак шоу». (16+).
02.55 Т/с «Два отца и два сына». (16+).

ХЕМИС

06.00 «Ералаш».
06.30 М/с «Готовим с Бубой». (6+).
06.45 М/с «Детектив Финник».
07.00 М/с «Простоквашино».
07.30 М/с «Ну, погоди! Каникулы». (6+).
08.00 М/ф.
09.00 Х/ф «Лесси. Возвращение домой». (6+).
10.55 Т/с «Тетя Марта». (16+).
20.00 Боевик «Три икса. Мировое господство». (16+).
22.00 «Хронос». (12+).
00.15 Драма «Небо измеряется милями», 1 и 2 с. (12+).
03.45 Т/с «Два отца и два сына». (16+).
04.55 Т/с «Сториз». (16+).
05.10 М/ф.
05.50 «Ералаш».

ЖУЬМЯ

06.00 «Ералаш».
06.30 М/с «Готовим с Бубой». (6+).
06.45 М/с «Детектив Финник».
07.00 М/с «Простоквашино».
07.30 М/с «Ну, погоди! Каникулы». (6+).
07.55 «Стать шефом». (16+).
10.00 «Стать шефом». (16+).
12.00 «Уральские пельмени». «Смехbook». (16+).
12.25 Шоу «Уральских пельменей». (16+).
23.00 «КликКлак шоу». (16+).
00.00 «Обратный отсчет». (16+).
01.00 «Обратный отсчет». (16+).
02.00 Т/с «Два отца и два сына». (16+).
04.55 Т/с «Сториз». (16+).
05.10 М/ф.
05.50 «Ералаш».

КИШ

06.00 «Ералаш».
07.00 М/с «Три кота».
07.30 М/с «Отель «У овечек».
07.40 «Уральские пельмени». «Смехbook». (16+).
09.00 «Просто кухня». (12+).
09.30 «Просто кухня». (12+).
10.00 «Взрослым не понять». (12+).
11.00 «Уральские пельмени». «Смехbook». (16+).
12.00 Анимац. фильм «От винта». (12+).
13.50 Анимац. фильм «От винта 2». (12+).
15.35 Анимац. фильм «Чинк. Хвостатый детектив».
17.15 «Пламенное сердце». (Франция - Канада). (6+).
19.05 «Большое путешествие. Специальная доставка». (6+).
21.00 Боевик «Месть Земли». (16+).
23.15 Драма «Последняя дуэль». (Великобритания - США). (18+).
02.05 Т/с «Два отца и два сына». (16+).

ГЬЯД

06.00 «Ералаш».
07.00 М/с «Царевны».
07.35 Шоу «Уральских пельменей». (16+).
09.00 «Рогов в деле». (16+).
10.00 «Уральские пельмени». «Смехbook». (16+).
11.00 Боевик «Миссия невыполнима». (12+).
13.15 Боевик «Миссия невыполнима 2». (12+).
15.45 Боевик «Миссия невыполнима 3». (16+).
18.20 Боевик «Миссия невыполнима. Племя изгоев». (16+).
21.00 Боевик «Миссия невыполнима. Последствия». (16+).
00.00 Драма «Спенсер». (Великобритания - Германия). (16+).
02.10 Т/с «Два отца и два сына». (16+).
05.00 Т/с «Сториз». (16+).
05.10 М/ф.
05.50 «Ералаш».

Программа гьазурайди - Насима ВЕЛИБЕГОВА

РАДИО

ислен

11.10 Вести «Дагестан»
13.30 Радиоспектакль

САЛАСА

11.10 Вести «Дагестан»
11.30 «Актуально».

АРБЕ

11.10 Вести «Дагестан»
11.30 Встречи в студии.

ХЕМИС

11.10 Вести «Дагестан»
11.30 Время и молодежь.

ЖУЬМЯ

11.10 Вести «Дагестан»
11.25 Голос Ислама
11.45 Концерт.

КИШ

13.10 Итоги недели.

ГЬЯД

10.10 Соколенок.

Дин

Гьаждикай рикIел гъун

Ямин МЕГЬАМЕДОВ, диндин алим

Гьуьрметлу мусурман стхаярни вахар! Чаз зурба дережа авай варз мукьва жезва: 19-июндиз **1-зуль-гьижжа** (*гьижрадин 12 лагьай варз*) алукьзава. Зуль-гьижжа - араб чIалал - гьаждин сагьиб варз, яни виче гьаж кьиле физвай варз лагьай чIал я. Ам «къадагъа алай» кьуд вацракай **(***ражаб, зуль-къаъда, зуль-гьижжа, мугьаррам***)** сад я. И вацрахъ чIехи метлеб ва зурба дережа ава - гьавиляй чакай гьар сад и дуьньядани, Эхиратдани жуваз менфят авай диндар крар жезмай кьван гзаф ийиз алахъна кIанда. Ихьтин хъсан мумкинвал гьиляй ахъайна виже къведач.

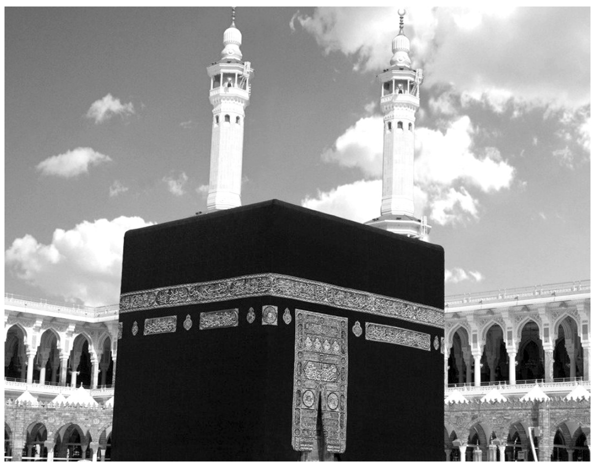

Зуль-гьи́жжа вацран сифте цIуд йикъан чIехи дережа *(эгьмият):*

Ибн Аббáс асгьабдилай (*Аллагь рази хьурай чпелай кьведалайни*) атанвай гьадисда лагьанва: Пайгъамбарди (*Аллагьдин салават ва салам хьуй вичиз*) лагьана (*мана*): ***«Авач (йисан) йикъара ийизвай са диндар амални - и йикъара (****зуль-гьижжадин сифте 10-йикъа****) ийизвай (диндар) амалрилай (сувабдиз) артух тир.*** *Абуру лагьана:* ***«Жигьадни артух тушни?».*** *Ада лагьана:* ***«Жигьадни (сувабдиз) артух туш, анжах а кас квачиз - вич (Аллагьдин рекье) вичин чан ва малдевлет эцигна экъечIай ва (анай) хтун тавур»*** (*Бухарий*).

Маса гьадисда лагьанва (*мана*): ***«Вири йикъарикай - гьа и цIуд йикъа авур диндар амал Аллагьдиз виридалайни кIани я…»*** (*Тирми́зий*). Гьавиляй Шариатдин алимри лугьузва хьи, йисан вири йиферикай виридалайни лайихлубур, суваб пара авайбур - Рамазан вацран эхиримжи цIуд йиф я, абура «Лайлат-уль-Къадр» авайвиляй. Йисан вири йикъарикай виридалайни лайихлубур, суваб пара авайбур – зуль-гьижжадин сифте цIуд югъ я (*Арафадин югъ ва Къурбанд суварин йикъар авайвиляй*)!

Гьаждиз фейибур и цIуд юкъуз Меккеда жеда ва гьаждиз тефенвайбурукай гьар сад вич авай чкада хъсан крар ийиз алахъна кIанда: сунна сивер хуьз, садакьаяр гуз, Къуръан кIелиз ва къурбанд гьайванар тукIваз, гьакIни Арафадин юкъуз сив хуьз. Гьадисда лагьанва *(мана)*: ***«Арафадин йикъан сив хуьни кьве йисан - алатай ва къведай йисарин - гунагьар багъишда ва ашу́ра́ъ-йикъан сив хуьни*** *(мугьа́ррам вацран 10 лагьай югъ)* ***алатай йисан гунагьар багъишда»*** (*Муслим*).

Гьаж йиса садра Меккеда жезвай, виче вири дуьньядай атанвай мусурманри иштираквавай зурба вакъиа я. Гьаж Аллагьдин рекье зурба ибадат я! Гьаж Исламдин вад лагьай дестек я. Гьаж вичихъ мумкинвал авай гьар са мусурман касдиз уьмуьрда са сеферда кьилиз акъудун ферз я. Гьаж пайгъамбаррин рехъ я. Гьадисра къалурнавайвал, 70 пайгъамбарди гьаж адá авунва, яни кьилиз акъуднава. Дугъриданни, Иса пайгъамбар чилел хтайла, гьадани гьаж кьилиз акъудда. ГьакIни гьаж пайгъамбаррин терефдаррин рехъ я: асгьабрин, табиинрин, иманлуйрин ва диндар ксарин! Чакай гьар садаз а зурба карвандик экечIун, а лайихлу ижласда иштиракун чIехи бахт я!

Ибрагьим пайгъамбарди вичин хва Исмаилахъ галаз, Аллагь-Тааладин эмирдалди Кябе эцигайдалай кьулухъ, Аллагь-Таалади адаз гьаждиз азан гун буюрмишна ва гьа йикъалай кьулухъ къенин йикъалди а эверуниз муъмин ксари гьаж авуналди жаваб гузва ва Кябе амай кьван - Къиyаматдин Югъ къведалди - а кар давам жеда. Гьаждин кьилин югъ **Арафадин югъ я**. И юкъуз дуьньядай атанвай вири гьажияр - виридал са игьрамдин либасар алаз - чIехи ва гъвечIи, паб ва итим, кесиб ва девлетлу, пачагь ва лежбер, чпин арада авай тафаватлувилериз килиг тавуна, вири сад хьиз, Аллагьдиз ибадатиз Арафатдин майдандал кIватI хьана акъвазун зурба агьвалат я! Им вири инсанар Къиyаматдин Юкъуз Гьарасат майдандал Гьахъ-гьисабдиз кIватI хьуниз ухшар кар я!

Гьаж Аллагьдин «Къадагъа алай КIвализ» (*Кябедал*) финин кьетIен ибадат адá авун патал ният (*къаст*) авун я. Аллагь-Таалади чи уьмметдиз **гьаж гьижрадин 9-йисуз ферзнава.**

Гьаж малдин, бедендин ва руьгьдин ибадат я. Дугъриданни, Ислам дин ва дуьнья, акъида (*инанмишвилер*) ва Шариат (*къанунар*), ибадатар ва жув дуьз тухун (*поведение*), сада-садахъ галаз крар кьиле тухун ва ахлакьар я! ГьакIни Ислам - им и дуьнья дуьзгуьн гьалда хьунин ва дуьздиз кардик кутунин асас (дестек) я. Сагьигь «акъида» (*дуьз инанмишвал*) – им вири халкьар дуьз гьалда хьунин ва вилик финин асас я! Исламда дуьньядин крарикай яргъаз хьун авач. Дугъриданни, Ислам динди инсандин уьмуьрдин рехъ ва абурун араяр (*алакъаяр*) дуьз къайдада ва адалатлу низамда твазва ва заминвилелди и дуьньядани, Эхиратдани дуьз хьун таъминзава! Гьаниз килигна гьаждин менфятар са диндин менфятрал акъваз хьанвач.

Гьаждин лайихлувилер ва сувабар

1. Аллагь-Таалади Къуръанда лагьанва *(3-сура, 96-97-аятар, мана)*: «**Гьакъикъатда, сифте эцигнавай «КIвал» инсанриз (абуру ана Аллагьдиз ибадат авун патал) - Баккада (Меккада) авайди (Кябе) я, берекатлуди яз ва (Дуьз рекьин) регьбер (себеб) яз алемриз (инсанриз)! (96)**

(…) Ва (вири) инсанрал Аллагьдин вилик - КIвалел (Кябедал) гьаж авунин ферз (буржи) ала, - а рекьиз фидай мумкинвал авайбурал. Ва ни кафирвал авуртIа (гьаж инкариз), гьакъикъатда, Аллагь - алемриз (гьич) муьгьтеж туш! (97)».

2. Гьаж Исламдин вад дестекдикай сад я - вичел Ислам бинеламишнавай. Аллагьдин расулди (*Аллагьдин салават ва салам хьуй вичиз*) лагьанва (*мана*): ***«Ислам эцигнава (****тикмишнава****) вад дестекдал*** *(асасдал)****: келима-шагьáдат: авач илагьи (ибадатдиз лайихлу тир) са Аллагьдилай гъейри ва Мугьаммад Адан бенде ва расул я, капI адá авун, закат гун, рамазан вацра сив хуьн ва гьаж авун КIвалел*** *(Кябедал)***»** (*Бухарий, Муслим*).

3. Гьадисда къейднавайвал, Пайгъамбарди (*Аллагьдин салават ва салам хьуй вичиз*) лагьана *(мана):* ***«Ни гьаж авуртIа - вичи гьашервал ва асивал тавуна, ам вичин дидеди хайи юкъуз хьиз михьиди хьиз (гьаждай) хкведа»*** (*Бухарий, Муслим*).

4. Мад са гьадисда Пайгъамбарди (*Аллагьдин салават ва салам хьуй вичиз*) лагьана *(мана):* ***«Куьне сад-садан гуьгъуьнаваз гьажар ва умраяр ая, дугъриданни, абуру кьведани (инсандикай) кесибвал ва гунагьар къакъудзава*** *(ам абурукай михьи ийизва)* ***- «чатухъандин целдин цIу» (цIурурнавай) ракь, къизил, гимиш рукварикай михьи ийизвайвал. Керчек гьаждин суваб - анжах Женнет я!»*** (*Насáъий, Тирми́зий*).

5. Гьажда «Масжидуль-Гьарáмда» ва Пайгъамбардин МискIинда Мединада капIар авуналди, сувабар артух хьун ава. Сагьигь гьадисда къалурнава (*мана*): ***«КапI авун зи и МискIинда артух (эфзел) я агъзур капIунилай амай мискIинра авунвай, са «Масжидуль-Гьарамда» квачиз ва «Масжидуль-Гьарáмда» капI авун артух (эфзел) я виш сефер артух зи и МискIинда авурдалай…».*** Яни Меккеда «Масжидуль-Гьарáмда» авур капI амай мискIинра авур капIарилай виш агъзур (100 000) дережадин артух я.

Къурбанд авунин ибадатдикай авай зурба суваб

Къурбанд суварин ва адан гуьгъуьналлай пуд юкъуз Аллагьдиз ибадат яз тукIвазвай гьайванриз (*девейрикай, калерикай, хиперикай*) къурбанд лугьуда. Къурбанд авун – им мумкинвал авай гьар са мусурман касдиз чIехи сунна кар я (са десте алимри ам важиблу кар я лугьузва).

Делил я а кардиз Къуръандин аят (108 - *сура, 2-аят, мана*): «**(Гьавиляй) капI ая вуна ви Раббидиз (***са Адаз***) ва (са Адаз вуна) къурбанд-гьайванар тукIукI (***девеяр, калер, хпер***)»**.

Гьадисда лагьанва (*мана*): ***«Адаман рухвайри Къурбанд суварин юкъуз ийизвай Аллагьдиз виридалайни кIани амал - иви экъичун (гьайван тукIун, къурбанд авун) я…»*** *(Ибн Мáжагь - 3126)*.

Маса гьадисда лагьанва (*мана*): ***«Низ мумкинвал аваз къурбанд авуначтIа... къуй ам чи капIдай чкадив мукьвални тахьурай»*** («*Мугъний» - Ибн Къудáмагь, 11-94*).

Гьадисда лагьанва (*мана*): ***«Ам - куь буба Ибрагьим пайгъамбардин сунна я... ва квез (а гьайвандин сарин) гьар чIарчIикай суваб ава»*** (*Агьма́д*).

Къурбанд ийиз кIанзавай касдиз къадагъа я: Зуль-гьижжадин сифте цIуд юкъуз чIарар атIун, кикер атIун ва бедендикай хам атIун (инал ихтилат къурбанддин гьайван (пул гана) маса къачуна тукIвазвай касдикай физва. Эгер бубади вичин аялдин паталай къурбанддин гьайван тукIвазватIа, папазни аялдиз винидихъ къалурнавай къадагъаяр талукь туш, а къадагъаяр гьа гьайван тукIвазвай (яни къурбан авунин кар тешкилзавай) касдиз – бубадиз талукь я. И месэладин гьакъиндай алимрин арада жуьреба-жуьре фикирар ава). Гьадисда лагьанва, (*мана*): ***«Зуль-гьижжадин сифте цIуд югъ алукьна квекай садаз къурбанд тукIваз кIан хьайила - къуй ада кя тавурай вичин чIарарикай ва хамуникай са куьникни»*** (*Муслим*). (*Эгер тийижиз ва я рикIелай фена а кар авуртIа, астагъфир авуна кIанда, амма ийизвай къурбанд дуьз жезва*).

Къейд авун лазим я: гьаж кечмиш хьанвай мусурман ксарин паталайни ийидай ихтияр ава. ГьакIни (сагъ тежедай азардикди) азарлу яз ва я лап кьуьзуь яз зайиф гьалда авай ксарин паталайни гьаж ийиз жеда.

Чна Аллагь-Тааладивай Ада чаз и хъсан варз лайихлу тегьерда кьиле тухуз куьмек гун, гьаж ва умра ийиз кIанзавай гьар са касдиз а кар регьятарун, чавай чи диндар крар кьабулун ва чун Женнетдиз ракъурун тIалабзава! Амин!

Диндин месэлайриз талукь суалар пайда хьайитIа, ватцапдин 8-989-653-42-35 нумрадиз кхьихь.

«Лезги газетда» диндин пак кхьинар жезва. Гьавиляй ам чиркин чкайрал гадарун къадагъа я.

Уьлкведа ва дуьньяда

Гьазурайди –
Муса АГЬМЕДОВ

Гзаф кьадарда аваз

Россияди 2022-2023-йисара къецепатан уьлквейриз 59, 3 миллион тонндив агакьна техил ракъурнава. Идакай «Коммерсантъ» чешмеди хабар гузва.

«Русагротрансдин» делилралди, винидихъ къалурнавай кьадар техилдикай 48,2 миллион тонн къуьл я. Аналитикрин гафаралди, ихьтин рекъемар рекорддинбур я.

Пешекарри гьисабзавайвал, уьлкведин техилди дуьньядин базарда умуми гьисабдикай 13 процент тешкилда.

Аналитикадин «Совэкон» центради гьисабзавайвал, алатай йисан хуьруьн майишатдин сезонда Россиядай маса уьлквейриз санлай къачурла 55,5 миллион тонн техил ракъурнава. Адакай 44,5 миллион тонн къуьл я.

Ажайиб балугъ жагъанва

РАН-дин А.Н.Северцован тIварцIихъ галай экологиядин ва эволюциядин Институтдин (ИПЭЭ) пешекарриз галчIур жедай балугърихъ (рыба-ползун, анабаса) тIуьниз кутуг тавур затIар тайинардай механизм авайди жагъанва. И механизмди абур емдик акахьнавай герек тушир затIар тIуьникай хуьзва. Идакай «Газета.ру» изданиди кхьизва.

Чешмеди къейдзавайвал, Вьетнамда авай чпикай ихтилат физвай и балугъри сирнавзавай уьцIуь тушир цин гьавизар пластикдин зирзибилралди чиркин я, гуьгъуьнлай абур гьуьл галайвал физва. Гьавиляй алимри и балугъри суьрсетдин чкадал гьикьван дуьшуьшра пластикдин зирзибил незватIа чирун кьетIна.

Ихьтин макьсаддалди абуру ахтармишунар кьиле тухвана, анабасдиз (балугъдин тIвар) пуд вариант теклифна: ем, пластик, пластик емдихъ галаз какадарнавай къаришма. Камерайрин куьмекдалди и кардал гуьзчивал тухвана. Нетижайри къалурайвал, анабасди ем пластикдилай вилик незвай. Балугъдиз къаришма гайила, ада гьам ем, гьамни пластик гьа са вахтунда кьазвай.

РАН-дин ИПЭЭ-дин илимдин къуллугъчи Е.Ганжади «Газета.ру» чешмедиз ихтилат авурвал, анабасди пластикдин харар, абур ем хьиз хьана, кьазвай, амма садрани абур туькьуьнзавачир. Элкъуьрна сивяй ахкъуднавай пластикдин харар какур ва кIус-кIус хьанвай. И карди и балугърихъ сивин къене чпи кьунвай затIар ахтармишдай механизм авайди къалурзава, яни тIям чирдай рецепторрин куьмекдалди абурулай чпи кьунвай затIуниз хас лишанар (свойство) тайинариз алакьзава.

Ганжади алава хъувурвал, кьиле тухвай ахтармишунри къалурзавайвал, балугъри пластик емдилай тафаватлу ийизвай, гьатта пластикдин винел емдин кIусар алаз хьайитIани. И механизмди и жуьредин балугъриз пластик себеб яз чиркин хьанвай ятара уьмуьр кечирмишиз куьмек гузва.

Лезги газет

УЧРЕДИТЕЛЬ:
Дагъустан Республикадин информациядин ва печатдин агентство
367018, Махачкъала, Насрутдинован пр., 1 «а»
РД-дин «Дагъустан» «Этномедиахолдинг» ГБУ-дин руководителдин везифаяр вахтуналди тамамарзавайди
А.Гъ. ЮСУПОВ
Тел/Fax. 66-00-25

КЬИЛИН РЕДАКТОР
М.И. ИБРАГЬИМОВ
Тел/Fax. (872-2) 65-00-60
E-mail: LezgiGazet@yandex.ru

КЬИЛИН РЕДАКТОРДИН ЗАМЕСТИТЕЛЬ
К.Н. ФЕРЗАЛИЕВ
66-13-55

ЖАВАБДАР СЕКРЕТАРЬ
Ш.Ш. ШИХМУРАДОВ
66-02-81

ОТДЕЛРИН РЕДАКТОРАР:

ПОЛИТИКАДИН
Н.М. ИБРАГЬИМОВ
66-00-59

ЭКОНОМИКАДИН
Ж.М. САИДОВА
66-00-63

КУЛЬТУРАДИН ВА ЛИТЕРАТУРАДИН
М.А. ЖАЛИЛОВ
66-00-64

ЯШАЙИШДИН ВА ЧАРАРИН
Р.С. РАМАЛДАНОВА
66-00-57

БУХГАЛТЕРИЯ
66-00-62

КАССА
66-00-56

ЖАВАБДАР КОРРЕКТОР
М. МАГЬАМДАЛИЕВА

ВЕРСТА ИЙИЗВАЙДИ
Ш. ФЕЙЗУЛЛАЕВА

НУМРАДИН РЕДАКТОР
Ж. САИДОВА

Газет йиса 52 сеферда акъатзава.

Газет алакъадин, информационный технологийрин ва массовый коммуникацийрин хиле гуьзчивал авунин рекьяй Федеральный къуллугъдин Дагъустан Республикада авай Управленидин 2019-йисан 22-апрелдиз регистрация авуна.

Регистрациядин нумра ПИ№ТУ05-00420
Макъалаяр редацияди туькIуьр хъийизва. Макъалайриз рецензияр гузвач ва абур элкъвена вахкузвач. Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахьун мумкин я. Газетда чап авун патал теклифнавай материалра гъанвай делилрин дуьзвилин ва керчеквилин патахъай жавабдарвал авторрин чипин хиве гьатзава.

РЕДАКЦИЯДИН ВА ИЗДАТЕЛДИН АДРЕС:
367018, Махачкъала, Насрутдинован пр., 1 «а». Печатдин кIвал

ГАЗЕТДИН ИНДЕКСАР:
Йисан - ПП200
Зур йисан - ПП171

Чап ийиз вахкудай вахт - 21.00
Чап ийиз вахкана - 16.00

Газет **«Издательство» «Лотос»** ООО-дин типографияда чапна.
367000, Махачкъала, Пушкинан куьче, 6.

Тираж 7554

(Гь) - И лишандик квай материалар гьакъидихъ чапзавайбур я.
(12+) - Икьван яшар хьанвайбуру кIелрай.

Гъафиздиз – савкьат

Чи мухбир

11-ИЮНДИЗ Мегьарамдхуьруьн райондин Ярагъ-Къазмайрин хуьре Къуръандин гьафизрин арада республикадин дережада аваз кьиле тухвай конкурсда кIвенкIвечи чкаяр кьурбур тебрикуниз талукьарнавай мярекат кьиле фена.

Шад жедай кар ам я хьи, конкурсда 1-чка Ярагъ Мегьамедан сихилдай тир Гьасан Гьамидова кьуна. Мярекатдин сергьятра аваз адав тешкилатчийри лезги жемиятдин тIварцIихъай цIийи машиндин («Гранта» маркадин) куьлегар вахкана. Идалай гъейри, Мегьарамдхуьруьн райондин кьил Фарид Агьмедова гъалибчидиз кIвалер эцигун патал, савкьат яз, Мегьарамдхуьре чил чара авуна.

Къейд ийин хьи, конкурсда кIвенкIвечи чкаяр кьур 5 касдиз умрадиз фидай путевкаяр гана.

Сканворд

ТуькIуьрайди – К.ФЕРЗАЛИЕВ

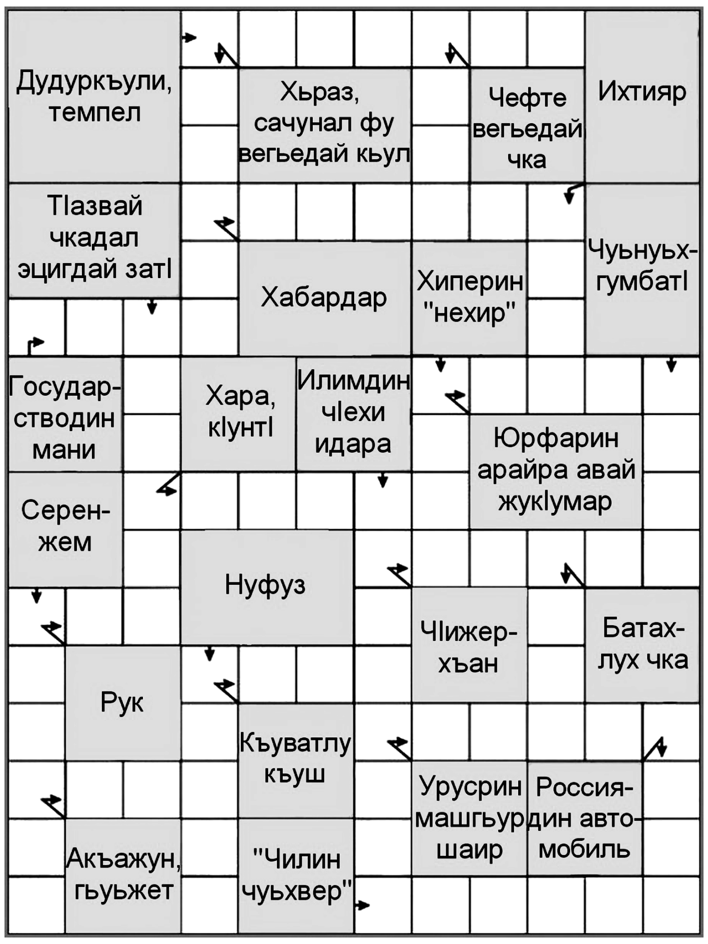

2023-йисан къвед лагьай пай патал

Лезги газет кхьихь!

индекс: 6 вацранди - ПП171

газетдин къимет почтадин отделенийрай:

6 вацра - 515 манатни 28 кепек

«Дагпечатдин» киоскрай:

6 вацра - 228 манат

Киоскрай вахчун патал газет кьвевай «Дагпечатдин» киоскра ва «Лезги газетдин» редакцияда кхьиз жеда.

Чи бухгалтериядай:

«Лезги газетдин» редакциядай чпи хутахдайбур:

6 вацра - 162 манатни 50 кепек

Газет кхьинин патахъай суалар пайда хьайитIа, экуьнин сятдин 9-далай нянин сятдин 6-далди и нумрадиз зенг ийиз жеда: 8-928-584-16-72.

Бакудай хабарар

Абир ЭЧIЕХВИ

* * *

Лезгийрин милли «Самур» макан Азербайжан Республикадин юстициядин министерствода цIийи кьилелай регистрация хъувунва.

Тешкилатдин председатель яз Имран Рзаев тестикьарнава. Адан заместителрин везифаяр Афер Алифовани Натик Алиева тамамарда.

Къейд ийин хьи, тешкилатдин правленидиз хкянавай 12 касни кIвалахунал рикI алайбур я.

* * *

КцIар райондин футболдин «КцIар» команда Азербайжандин регионрин арада кьиле тухузвай чемпионатдин финалдиз акъатнавай. Финалдин акъажунар Зенгиландин «Чинар» командадихъ галаз Товуз райондин стадиондал кьиле фена.

Сад лагьай тайм кьиле физвай чIавуз «КцIар» командадик кваз къугъвазвай са футболистдиз «яру карта» гана ва судьяйри и командадин варариз пенальти ядай къарар кьабулна. Амма кцIарвийри пенальтидай чпин вarariз туп ахъайнач. Нетижада и тайм 0:1 гьисабдалди, «КцIар» командадин хийирдиз акьалтI хьана.

Мад са туп «Чинардин» варариз кцIарвийри кьвед лагьай таймдани яна ва нетижада финалда «КцIар» гъалиб хьана.

Къейд ийин хьи, яргъал рекьизни килиг тавуна, чпин футболистрик руьгь кутун патал КцIарай Товуздиз (саки 600 километрдин мензилдиз) 6 автобусда авай кьван инсанар фенвай.

Мубаракрай кцIарвийриз!

ТуькIуьр хъувун

«Лезги газетдин» 23-нумрадин 15-чина «Чирвилер (илим) имандин рехъ я» кьил ганвай макъалада «Идалайни гъейри, аятда дидедин къене цIир (плод) сад-садалай тафаватлу тир пуд стадияда арадал къвезвайдакай лагьанва» цIарарин чкадал «Идалайни гъейри, аятда дидедин къене цIир (плод) сад-садалай тафаватлу тир са шумуд стадияда арадал къвезвайдакай лагьанва» кIелун дуьз я.

«ЛГ»-дин 23-нумрадиз акъатай сканворддин жавабар:

ДУЬЗ ЦIАРАРА: Мубарак. Дербент. Ачар. Сатул. Нисини. Алагъан. Иви. Жаза. ХъипрепI. Ивир. Леваши.

ТИК ЦIАРАРА: Мурдар. Рипе. Тарт. Аранви. Саил. Леэн. Нагьахъвал. Гъвар. Игьтият. Жуьрэт. ПIини.

«Лезги газетдин» редакциядин коллективди газетдин мухбир Земфира Бабаевадиз играми вах

КАГЬИНАТ

яргъалди чIугур азардикди кечмиш хьунихъ галаз алакъалу яз, дериндай хажалат чIугуналди, башсагълугъвал гузва.